

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ŞARK MEDRESELERİNDEKİ İCÂZET GELENEĞİ
SUFFE MEDRESELERİ ÖRNEĞİ

Nurullah KIZILKAYA

14912009

Danışman

Prof. Dr. Mehmet Cevat ERGİN

Diyarbakır-2024

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ŞARK MEDRESELERİNDEKİ İCÂZET GELENEĞİ
SUFFE MEDRESELERİ ÖRNEĞİ

Nurullah KIZILKAYA
14912009

Danışman
Prof. Dr. Mehmet Cevat ERGİN

Diyarbakır-2024

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Şark Medreselerindeki İcâzet Geleneği (Suffe Medreseleri Örneği)” adlı tezin/projenin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin/projemin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

20/08/2024

Nurullah KIZILKAYA

ÖN SÖZ

İlk emri ‘oku’ olan bir kitabın muhatapları olarak Müslümanlar, ilk günden itibaren ilme azami ehemmiyet vermişlerdir. İlk öğretmen Hz. Muhammed’den (s.a.v.) aldıkları bu ilmi ve eğitimi, Sahabe efendilerimiz büyük bir itina ile kendilerinden sonraki nesillere aktarmış ve böylelikle bu nur, kıyamete kadar gelecek tüm nesilleri aydınlatmıştır.

Tarih boyunca Müslümanlar ilim kadar ilmi aldıkları hocaları seçerken de itina göstermişlerdir. İlmîni bir hocanın riyasetinde değil de, sadece kitaplara başvurarak alanların ilmîne güvenilmemiş, kendilerinden ilim talep edilmemiştir. Aksine ilmîni ve terbiyesini bir hocanın veya şeyhin rahle-i tedrisinden geçip bunun sonucunda ilmîni kemale erdirdiğinin alameti ve aldığı ilmi başkalarına aktarabileceğinin izni kabul edilen icâzetli hocaları tercih etmişlerdir. İcâzetin silsile şeklinde Peygamber Efendimiz’e (s.a.v.) ulaşması, tahsil edilen ilmin kaynağını ve güvenilirliğini göstermektedir. Bu anlamda icâzetnâme ilmin ve alimin güvenilirlik ve doğruluğunun vesikasıdır.

İcâzet geleneği günümüzde İslam dünyasının sınırlı birkaç bölgesi ve Doğu ile Güneydoğu medreselerinde halen devam etmektedir. İlmî ve ahlakî eğitim, genellikle icâzet sahibi hocalardan alınmakta ve bu değerli miras ilk günkü gibi sâhîh ve doğru bir şekilde aktarılmaktadır. İlmî eğitimini tamamlayanlara aldığı eğitimi başkasına aktarması için icâzet verilmekte, böylece söz konusu medrese tahsilini başkasına devretmesi için teşvik edilmektedir.

Bu araştırmada İslam tarihinde yer alan icâzet geleneği ve günümüzde Doğu ve Güneydoğu medreselerinde verilen ilmi icâzet ele alınacaktır. Bu konuda var olan farklı icâzet nüshaları incelenecek ve karşılaştırılacaktır. Nüshalar arasında var olan farklılıklar ve bunlar arasından doğru olanın tespiti, terceme ve tabakat kitaplarına müracaat edilerek yapılmaya çalışılacaktır. Ayrıca icâzette ismi geçen hocaların tam isimleri, nispet edildikleri yerler, doğum ve vefat tarihleri ve önemli eserleri zikredilecek ve icâzette ismi geçen özel isimlerin doğru okunuşları tespit edilecektir..

Ayrıca icâzet silsilesi şematize edilerek kimin kimden icâzet aldığı ayrıntılı bir şekilde belirtilecektir. İcâzetnâme senedinin bazı yerlerinde kopukluklar vardır. Bunun doğru ve tam hali verilecektir.

Bu süreçte değerli zamanını ve emeğini benden esirgemeyen, ufuk açıcı fikirleriyle beni yönlendiren kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Cevat ERGİN'e ve eğitim ve terbiyemde beni yetiştiren ve sahip olduğum icâzeti bana veren merhum Seyda Molla Hüseyin el-Bôtî'ye ve bütün değerli hocalarıma şükranlarımı ve hürmetlerimi sunarım.

Nurullah KIZILKAYA

Diyarbakır - 2024

ÖZET

İcâzet bir hocanın ilmini kemale erdirdiğinin alâmeti ve bu ilmi başkalarına da aktarabileceğinin iznidir. Aynı zamanda bu ilmi, yetkin bir hocadan aldığı ve bu hocanın terbiyesinden geçtiğinin göstergesidir. İcâzet sahibi olmayan hocanın ilmine, eğitime ve tedrîsâtına icâzet alan hocanın ki kadar itibar edilmemiştir.. Bu hoca bir başkasına da icâzet veremez. Bu anlamda icâzet silsilesi Hz. Peygamber'den (s.a.v.) gelen ilmin ve terbiyenin kopukluk olmadan günümüze kadar devam ettiğinin teminatıdır. Çalışmamızda günümüzde Şark medreselerinde halen devam eden bu icâzet geleneğini ve icâzetnâme metnini ele aldık.

Çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde medreselerin tarihçesi ele alınmıştır. Birinci bölümde icâzetin kavramı, içeriği, önemi ve Şark Medreselerinde okutulan ilimler ve kitaplar hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise günümüz icâzetlerinin silsilesi ve metni üzerinde durulmuştur. İcâzet metninin Arapçası ve Türkçe tercümesi zikredildikten sonra bu icâzet silsilesinde yer alan hocaların biyograflarına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şark Medreseleri, İcâzet, icâzet silsilesi, ilmi icâzet, Suffe Medreseleri.

ABSTRACT

The ijazet; is the sign that a teacher has perfected his knowledge and the permission to pass on this knowledge to others. At the same time it is an indication that he received this knowledge from a competent teacher that he was trained by this teacher. The knowledge, education and training of a teacher who does not have an ijâzet cannot be trusted. This teacher cannot give ijâzet to anyone else, too. In this sense, the ijazet line is the guarantee that the knowledge and upbringing from the Prophet Mohammed (P.B.U.H) has continued to up to present day without any interruption. In our study, we have discussed this tradition of ijâzet and the text of ijazetname which still continues in eastern madrassas today.

This study consists of an introduction and two parts. The introduction is about the history of madrassas. In the first part, the term ijazet, its content and importance are explained. In addition, it informs about the lectures and books taught in Eastern madrassas. The second part focuses on the line of ijazet and its text. After the Arabic and Turkish translation of the ijazet, the bioographies of the teachers in the ijazet line are mentioned.

Keywords: Eastern Madrassas, Ijazet, Ijazet chain, Scholarly Ijazah, Suffe Madrassas.

KISALTMALAR

b.	İbn
bkz.	Bakınız
(cc)	Celle Celâluhû
c.	Cilt
çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
h.	Hicrî
hz.	Hazreti
m.	Miladî
nşr.	Neşreden
(r.a.)	Radiyallahu anh
ö.	Ölüm
s.	Sayfa
(s.a.v.)	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik eden
tsz.	Tarihsiz
Ünv.	Üniversite
vb.	Ve benzeri
yay.	Yayınları

İÇİNDEKİLER

	Sayfa no.
ÖN SÖZ.....	II
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
GİRİŞ	1
1. Medreselerin tarihi	1
2. Medreselerin Önemi	5
3. Son Dönem Şark Medreselerinden Mezun Olmuş Önemli Şahsiyetler.	7
4. Şark Medreselerinde Günlük Program	15
5. Suffe Medresesinin Tarihçesi	16
6. İcâzet Konusu Hakkında Yazılan Tez ve Makaleler	17
BİRİNCİ BÖLÜM.....	20
ŞARK MEDRESELERİNDE İCÂZET	20
1. İcâzet Kavramı	20
2. İcâzet Çeşitleri.....	21
3. İcâzetin Kabul Şartları.....	21
4. İcâzetin Önemi	22
a. İcâzetnâmedeki Dua Cümleleri	23
b. İcâzetnâmedeki Nisbeler	24
c. İcâzetnamenin Dili.....	26
5. İcâzetnâmenin İçeriği	28
6. İcâzet Töreni.....	29

7. Şark Medreselerinde Okutulan İlimler ve Ders Kitapları	30
8. Suffe Medresesi Müfredatı	38
İKİNCİ BÖLÜM	44
İCÂZET SİLSİLESİ.....	44
1. Günümüzden Molla Halil'e Kadar Bazı Şark Medreselerinde Verilen İcâzet Silsilesi.....	44
2. Suffe Medreseleri İcâzetnâme Metni ve Türkçe Tercümesi	51
3. Seyda Molla Hüseyin el-Bôtî'den Şeyh Ahmed b. Haydar'a Kadar İsmi İcâzette Geçenler	65
3.1. Seyda Molla Hüseyin el-Bôtî (Elçi)	65
3.2. Molla Muhyiddîn el-Hâvelî.....	66
3.3. Şeyh Alauddîn el-Ohînî.....	67
3.4. Şeyh Muhammed Diyâuddîn.....	69
3.5. Şeyh Fethullah el-Verkânîsî	69
3.6. Hacı Tayyib Efendi el-Mûşî.....	71
3.7. Şeyh Hasan Efendi el-Mûşî el-Ensârî el-Ehvedî.....	71
3.8. Molla Halil es-Si'irdî	71
3.9. Molla Mahmûd el-Behdînî el-Umeydi	73
3.10. Molla Sâlih el-Mûsulî el-Haydarî	73
3.11. Şeyh İsmail b. İbrahim el-Haydarî	76
3.12. İbrahim b. Haydar el-Haydarî	76
3.13. Şeyh Haydar b. Ahmed (Haydar es-Sânî)	77
3.14. Ahmed b. Haydar el-Evvel.....	78
4. Şeyh Ahmed b. Haydar'dan Es'âd ed-Devvânî'ye Kadar Olan İcâzet Silsilesi	79
4.1. Şeyh Ahmed b. Haydar'ın Babasından Aldığı Muhammed b. Es'ad Ed-Devvânî' ye Kadar Olan İcâzet Silsilesi.....	80

4.1.1. Şeyh Haydar b. Muhammed (Haydari el-Evvel).....	80
4.1.2. Molla Zeynuddîn el-Bûlâtî	81
4.1.3. Şeyh Taha b. Yahya el-Kurdî el-Kâdirî.....	81
4.1.4. Şeyh Nasrullâh el-Halhâlî	82
4.1.5. Şeyh Mirzâcân eş-Şîrâzî	82
4.1.6. Şeyh Cemâluddîn Mahmûd eş-Şîrazî	83
4.1.7. Muhammed b. Es‘ad ed-Devvânî	83
4.2. Şeyh Ahmed b. Haydar’ın Molla Abdullah el-Eşnevî’den aldığı ed-Devvânî’ ye Kadar Olan İcâzet Silsilesi.....	85
4.2.1. Molla Abdullah el-Eşnevî	85
4.2.2. Molla Ali el-Eşnevî	86
4.2.3. Şeyh Hamid el-Eşnevî	86
4.3. Şeyh Ahmed b. Haydar’ın Muhammed b. Şervîn’den Aldığı ed-Devvânî’ye Kadar Olan İcâzet Silsilesi	86
4.3.1. Muhammed b. Şervîn	87
4.3.2. Şeyh Ahmed el-Kurdî el-Mucelî	87
4.3.3. Şeyh Mirzâ Mahdûm	87
4.4. Şeyh Ahmed b. Haydar’ın Şeyh Abdulmelîk el-‘Îsâmî’den Aldığı İmâm Nevevî’ye Kadar Olan İcâzet Silsilesi	88
4.4.1. Şeyh Abdulmelîk el-‘Îsâmî	88
4.4.2. Cemâluddîn el-‘Îsâmî	90
4.4.3. İbn Hacer el-Heytemî	90
4.4.4. Şeyh Zekerîyyâ el-Ensârî	91
4.4.5. Celâluddîn el-Mahallî.....	93
4.4.6. Abdurrahman b. Ömer el-Bulkînî.....	93
4.4.7. İbn Hacer el-‘Askalânî	94

4.4.8.	Abdurrahîm el-‘Irâkî	97
4.4.9.	Alâuddîn b. ‘Attâr.....	98
4.4.10.	Yahya b. Şerefuddîn en-Nevevî	98
5.	Ed-Devvânî’den Muhammed b. Yahya en-Nisâbûrî’ye Kadar Olan İcâzet Silsilesi	100
5.1.	ed-Devvânî’nin Şeyh Mahmûd es-Servistânî’den Aldığı Muhammed en-Nîsâbûrî’ye Kadar Olan İcâzet Silsilesi	101
5.1.1.	Şeyh Mahmûd es-Servistânî.....	102
5.1.2.	Lisânu’d-Dîn es-Simnânî	102
5.1.3.	Celâluddîn el-Kazvînî.....	102
5.1.4.	Necmeddîn Abdulgaffâr el-Kazvînî	103
5.1.6.	Abdülkerîm er-Râfi‘î el-Kazvînî	104
5.1.7.	Muhammed b.Abdulkerîm el-Kazvînî	105
5.1.8.	Muhammed b. Yahya en-Nîsâbûrî	105
5.2.	Ed-Devvânî’nin Şeyh Muhyeddîn el-Gûşekenârî’den Aldığı Muhammed en-Nîsâbûrî’ye Kadar Olan İcâzet Silsilesi.....	106
5.2.1.	Şeyh Muhyeddîn el-Gûşekenârî	106
5.2.2.	es-Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî	106
5.2.3.	Fahreddîn Mübârek Şâh	107
5.2.4.	Kutbuddîn er-Râzî	108
5.2.5.	Kutbuddîn eş-Şîrâzî.....	109
5.2.6.	el-Kâtib el-Kazvînî	110
5.2.7.	Fahreddîn er-Râzî	111
5.2.8.	Ömer Hatîbu’r-Rey.....	112
5.3.	ed-Devvânî’nin Es‘ad es-Siddîkî ed-Devvânî’den Aldığı Muhammed en-Nîsâbûrî’ye Kadar Olan İcâzet Silsilesi	112

5.3.1.	Es‘ad es-Sıddîkî ed-Devvânî	112
5.3.2.	Muhammed b. Muhammed el-Cezerî.....	113
5.3.3.	es-Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî	114
5.4.	ed-Devvânî’nin Şeyh Muzhiruddîn el-Kâzerûnî’den Aldığı Muhammed en-Nîsâbûrî’ye Kadar Olan İcâzet Silsilesi	114
5.4.1.	Şeyh Muzhiruddîn el-Kâzerûnî	114
5.4.2.	Muhammed b. Yakub el-Fîruzâbâdî.....	115
5.4.3.	Şeyh Muhyeddin el-Haddâd	116
5.4.4.	Sellâr b. Hasan el-İrbîlî	116
6.	Muhammed b. Yahya en-Nîsâbûrî’den Abdullah b.Yusuf el-Cuveynî’ye Kadar Olan İcâzet Silsilesi	117
6.1.	İmâm Gazâlî	117
6.2.	İmâmu’l-Haremeyn Abdulmelîk el-Cuveynî	118
6.3.	Abdullah b.Yusuf el-Cuveynî.....	119
7.	Abdullah b.Yusuf el-Cuveynî’nin Silsile Sonuna Kadarki İcâzet Silsilesi	120
7.1.	Abdullah b.Yusuf el-Cuveynî’nin el-Mervezi’den Aldığı İcâzet Silsilesi	121
7.1.2.	Abdullah b. Ahmed el-Mervezî.....	122
7.1.2.	Ebû Zeyd el-Mervezî.....	122
7.1.3.	Ebû İshak el-Mervezî	123
7.1.4.	İbn Sureyc el-Bağdâdî	123
7.1.5.	Ebû Kâsım el-Enmâtî	124
7.1.6.	İsmail b. Yahya el-Muzenî el-Mısrî	125
7.1.7.	Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi‘î.....	125
7.1.8.	Muslim b. Hâlid ez-Zencî.....	126

7.1.9.	Mâlik b. Enes el-Yemenî.....	127
7.1.10.	Nâfi‘ b. Hürmüz	127
7.1.11.	Hz. Abdullah b. Ömer (r.a.).....	128
7.2.	Abdullah b.Yusuf el-Cuveynî’nin Ebû Talib el-Mekkî’den Aldığı İcâzet Silsilesi.....	128
7.2.1.	Ebû Tâlib el-Mekkî	128
7.2.2.	Ebû Osmân el-Mağribî	129
7.2.3.	Ebû ‘Amr Muhammed b. İbrahim ez-Zeccâcî.....	129
7.2.4.	Cuneyd el-Bağdâdî	129
8.	Cuneyd el-Bağdâdî’nin Silsile Sonuna Kadarki İcâzet Silsilesi	130
8.1.	Cuneyd el-Bağdâdî’nin Ebû Ca‘fer el-Haddâd’dan Aldığı İcâzet Silsilesi	130
8.1.1.	Ebû Ca‘fer el-Haddâd el-Kebîr	130
8.1.2.	Abdullah el-İstahrî.....	131
8.1.3.	Ebû Turâb en-Nahşebî.....	131
8.1.4.	Şakîk el-Belhi	132
8.1.5.	İbrahim b. Edhem	132
8.1.6.	Yusuf b. Zeyd er-Râ‘î.....	133
8.1.7.	Üveys el-Karanî.....	133
8.1.8.	Hz. Ali b. Ebî Tâlib (r.a.)	134
8.1.9.	Hz. Ömer b. Hattâb (r.a.).....	134
8.2.	Cuneyd el-Bağdâdî’nin Serî es-Sakatî’den Aldığı İcâzet Silsilesi .	135
8.2.1.	Serî es-Sakatî	135
8.2.2.	Ma‘rûf el-Kerhî	136
8.2.3.	Davûd et-Tâî.....	136
8.2.5.	Hasan el-Basrî	137

SONUÇ	138
KAYNAKÇA	140

GİRİŞ

İslâm dini, okumaya ve ilme, alimlere ve ilim talebelerine büyük bir değer verir. İlk emri ‘oku’ olan İslam dininde ilim tahsili İslam’ın doğuşuyla başlamıştır. Sahabe, Kur’ân’ı Kerîm’den en iyi şekilde istifade etmek için büyük bir çaba sarf etmiştir. Kur’ân’ı anlamak, yaşamak ve başkalarına öğretmek için Peygamber Efendimiz’den (s.a.v.) ders almış, onun sünnetine tabi olmuş ve onunla birlikte vahyin indiği anlara tanıklık etmiştir. Medreseler, İslam dünyasında eğitim ve bilim tarihinde ve İslam medeniyetinin gelişiminde önemli bir yere sahip olmasından dolayı, icâzet konusuna başlamadan önce medreselerin tarihinden bahsetmekte fayda vardır.

1. MEDRESELERİN TARİHİ

Medrese, eğitim-öğretim faaliyetlerine tahsis edilen ve bu amaçla gerekli unsurların sağladığı belirli mekanlara verilen isimdir. İslam dünyasında, medreselerden önce eğitim ve öğretim faaliyetleri mescid, cami, hocaların evi, saray ve kitapçı dükkanı gibi değişik isim ve özellik taşıyan yerlerde yapılırdı.¹

Mekke’de Dâru’l-Erkâm² ve Medine’de Mescid-i Nebevî’nin Suffe³ bölümü, İslam’ın ilk eğitim merkezleri olarak kabul edilir. Dâru’l-Erkâm, tebliğ ve davet merkezi olmasının yanı sıra Resulullah (s.a.v.) tarafından Kur’ân-ı Kerim’in müslümanlara öğretildiği bir gündüzlü eğitim merkezi işlevi görmüştür. Suffe ise tam anlamıyla bir ilim merkezi olmuş, sayıları kimi zaman 400’ü aşan sahabeler kendilerini tamamen Kur’ân’ı ve sünneti öğrenmeye adanmışlardır. Çalışma, para kazanma, evlenme ve aile kurma gibi dünyevi bağlardan feragat etmişlerdir. Bu mübarek sahabelerin geçimleri Allah Resulü (s.a.v.) ve diğer sahabeler tarafından

¹ Ziya Kazancı, Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1995, s.78.

² Dâru’l-Erkâm, Mekke’de Müslümanların henüz alenen ibadet edemedikleri dönemde kurulan bir eğitim ve ibadet merkezidir. Müslümanlar, burada toplanarak Allah’a ibadet ve dua eder, Kur’an okur, Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) öğütlerini dinlerlerdi. Bu merkezin sahibi, Erkâm b. Ebi’l Erkâm (r.a) adlı bir sahabeydi. bkz. Abdumelik b. Hişâm, **es-Sîretu’n-Nebeviyye**, Daru’l Kutubi’l-‘Arabiyye, Beyrut 1990, c.1 s.280.

³ Sözlükte “gölgelik” manasına gelen Suffe kelimesi, Medine’de Mescid-i Nebevî’nin giriş kısmında yapılan, çoğunlukla fakir sahabilerin barındığı ve Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) ders verdiği bir eğitim ve ibadet merkeziydi. bkz. Ekrem Ziya el-Ömerî, **el-Muctema’u’l-Medenî fi ‘ahdi’n-Nubuvve**, el-Câmi’atu’l-İslamiyye, Medine 1983, s.89.

temin edilmiş ve onlar İslam toplumunun misafîrleri olarak kabul edilmişlerdir. ‘Ashab-ı Suffe’ olarak anılan bu öğrenci topluluğu, öğretmenleri Allah Resulü’nden (s.a.v.) ilim tahsil etmişler ve onun sohbetlerinden istifade etmişlerdir.⁴

Peygamber Efendimiz’den (s.a.v.) sonra da bu gelenek devam etmiş ve başta Mescid-i Nebevî olmak üzere camiler İslam tarihi boyunca ilmin ve irfanın merkezleri olmuşlardır. İlim tahsili ve öğrenimi amacıyla halkalar oluşturulmuş, bu halkalarda binlerce talebe öğrenim görmüş ve büyük alimler yetişmiştir. Bazı İslam beldelerinde bu gelenek halen devam etmektedir. Mekke’de Mescid-i Haram, Kâhire’de ‘Amr b. ‘Âs Câmii, Şam’da Emevî Câmii, Tunus’ta Kayrevân Câmii, Fas’ta Karaviyyîn Camii, Basrâ, Kûfe ve Bağdât’ta yer alan büyük câmiler, İslam dünyasında ilmi faaliyetin yoğun bir şekilde yapıldığı ve birçok büyük alimin yetiştiği merkezler olmuşlardır. İmâm Şâfi’î’nin (ö. 204/820) ders verdiği ‘Amr b. ‘Âs Camisi’nde ilim tahsili için kurulan halkaların sayısı bazı zamanlarda kırkı aşmıştır. Bu camiler, İslam ilim geleneğinin gelişmesine ve İslam dünyasındaki ilim silsilesinin devamına önemli katkılarda bulunmuştur.⁵

İslam dünyasında ilk medreselerin kuruluş tarihi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. İslam Dünyasında Nizâmülmülk Hasan b. Ali b. İshak et-Tûsî (ö.589/1193)⁶ tarafından Bağdat’ta kurulan Nizâmiye Medresesi ilk medrese olarak kabul edilmiştir. İbn Hallikan (ö. 681/1282) ve İbn Adîm (ö. 660/1261) gibi önemli İslam tarihçileri bu görüşü ileri sürerler.⁷ Ancak bu görüşe itiraz edilmiş ve ilk medresenin Nişâbur’daki Beyhakiyye Medresesi olduğunu zikredenler olmuştur. Bunların dışında ilk müstakil medrese olarak farklı medreseleri de belirtenler olmuştur. İslam tarihçileri arasında bu konuda farklı görüşler bulunsada medreseler İslam dünyasında kısa sürede yaygınlaşmış ve önemli bir eğitim kurumu haline

⁴ Muhammed b. Abdurrahmân Şemseddîn es-Sahâvî, **Ruchânu’l-kiffe fî beyâni nubze min ahhâri ehli’s-Suffe**, nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Alu Selmân, Riyad 1995, s.55.

⁵ Molla Sâlih el-Ğursî, **İslâhu’l-medâris**, Ravza Yayınları, İstanbul (tsz.) s.16-19.

⁶ Tam ismi Ebu Ali Gıyâsuddevle Hasan b. Ali b. İshak et-Tûsî olup 408/1018 yılında Horasan’ın Tûs şehrinde doğdu. Büyük Şelçuklu İmparatorluğu’nun baş veziri ve *Siyasetname* adlı eserin yazarıdır. Alamut fedaisi bir haşhaşi tarafından hançer ile zehirlenerek öldürülmüştür. bkz. Abdülkerim Özeydin, “Nizâmülmülk” **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2007, c.33, s.194-196; Ebu’l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, **Vefeyâtu’l-a’yân ve enbâu ebnâi’z-zaman**, Dâru Sâdr, Beyrut 1968. c.1 s.395.

⁷ İbn Hallikan, **Vefeyâtu’l-a’yân ...**, c.2, s.129 ; Kemaluddin Ömer b. Ahmed İbn Adîm, **Buğyetu’t-taleb min tarihi Haleb**, Daru’l-Fikr, Beyrut 1976, c.5, s.249.

gelmiştir. Medreseler ilmi faaliyetin gelişmesine büyük katkılarda bulunmuş ve bu medreselerde birçok alim yetişmiştir.⁸

Medreseler gelişme dönemini Büyük Selçuklu Hükümdarı Alparslan'ın (ö. 465/1072) veziri Nizâmülmülk zamanında yaşamıştır. Devletin güçlü desteğiyle 457/1064 yılından itibaren Nizâmülmülk tarafından Nizâmiye Medreseleri adıyla birçok medrese inşa edilmiştir. Nizâmiye Medreseleri itikadî olarak Sünnî-Eş'arî ve ameli olarak Şafi'î mezhebini benimseyen bir eğitim anlayışını sürdürmüştür. Ayrıca bu medreseler Batınîlik ve Şî'â mezhebi akımının yayılmasını büyük ölçüde engellemiştir. İslam dünyasının önemli ilim merkezleri haline gelmiş ve birçok öğrenciye eğitim fırsatı sunmuştur.⁹

Özellikle fıkıh ve hadis ilimlerinde ün salmış olan bu medreseler öğrencilere geniş imkanlar sunmuş ve onlara burs bağlamıştır. Nizâmiye Medreselerinde o dönemin en ünlü İslam alimleri müderrislik yapmıştır. Örneğin Nişâbur Nizâmiye Medresesi'nde İmâm Cuveynî (ö. 478/1085), Bağdat Nizâmiye Medresesi'nde ise İmâm Gazâlî (ö. 505/1111) müderris olarak görev yapmıştır. Nizâmiye Medreselerini önceki medreselerden ayıran iki önemli özellik vardır. Birincisi, bu medreselerin resmi ve devlet destekli medreseler olmaları, ikincisi ise büyük öğrenci topluluklarını barındırmaya uygun olarak inşâ edilmesidir.¹⁰

Nizâmülmülk'ün ardından, Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Halep Atabeyi Nureddîn Zengî (ö. 577/1181) Halep, Şam, Hama ve Humus şehirlerinde yeni medreseler inşa ederek bu geleneği devam ettirmiştir. Aynı şekilde Salâhaddîn el-Eyyûbî (ö. 589/1193) İskenderiye, Kâhire, Şam ve Kudüs beldelerinde medreseler kurmuştur. İmâm Suyuti (ö. 910/1505) İmâm Şafi'î'nin kabrinin yanında bulunan ve Şafi'îlere özgü olan Salâhiyye Medresesi ile el-Meşhedu'l-Hüseynî Medreselerini 'medreselerin tacı' olarak nitelendirmiştir. Bu sayede Salâhaddîn el-Eyyûbî, Nizâmülmülk'ten sonra en fazla medrese inşa eden sultan unvanını elde etmiştir. Bu

⁸ Kadri Yıldırım, **Kürt Medreseleri ve Alimleri**, Avesta Basın Yayın, İstanbul 2018, c.1, s.32.

⁹ Mefail Hızlı, Doğuştan Osmanlılara Kadar Medreseler, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Bursa 1987, c.2, s.276.

¹⁰ Yıldırım, **Kürt Medreseleri ve Alimleri**, c.1 s.34.

dönemde Urfa'ya kadar birçok bölgede medreseler inşa edilmiş ve devlet tarafından bu medreselere destek sağlayan vakfiyeler oluşturulmuştur.¹¹

Osmanlı İmparatorluğu'nda da benzer şekilde medreselere, alimlere ve ilme büyük önem verilmiştir. Osmanlılarda ilk medrese, İznik'in fethinden sonra 1330-31 yılında İznik'te Orhan Gazi tarafından inşa edilen Orhan Gazi Medresesi'dir. II. Murat döneminde Edirne'de, Fatih Sultan Mehmet döneminde İstanbul'da ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde devletin farklı bölgelerinde inşa edilen medreselerle ilim faaliyetler en üst seviyeye çıkmıştır.¹²

Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim sistemi Nizâmiye Medrese sistemine dayanarak şekillenmiş ve ilmi yöntem olarak Gazâli ve Fahreddîn Râzî'nin izlerini taşımıştır. Ancak 16. yüzyılın sonlarına doğru medreselerde sorunlar ortaya çıkmış, özellikle Tanzimat döneminden sonra bu sorunlar daha belirgin hale gelmiştir. Osmanlının son dönemlerinde devletin gerilemesine paralel olarak medreseler de gerilemeye başlamıştır. Nizâmiye Medreseleri ve arkasından gelen medreselerde dini ilimlerin yanında fenni ilimlerde okutulurdu. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri ve cumhuriyetle beraber günümüze kadar ayakta kalan medreselerde sadece dini ilimler okutulmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve Cumhuriyet'in kurulmasının ardından, dini kurumlar üzerinde başlatılan değişimler medreseleri de etkilemiş, 1924 yılında yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrîsât Kanunu ile medreseler tamamen kapatılmış ve medreselerin tüm faaliyetleri yasaklanmıştır. Daha sonraki yıllarda din hizmetlerini yürütecek personeli yetiştirmek amacıyla 1949'dan itibaren İmâm-Hatip Okulları, 1959'dan itibaren İslam Enstitüleri ve daha sonra İlahiyat Fakülteleri kurulmuştur.¹³

Diyarbakır ve diğer Doğu vilayetlerinde söz konusu kanuna ve getirilen yasalara rağmen Cumhuriyet döneminde de medrese geleneği sürdürülmüştür. Medreseler kapatıldıktan sonra Anadolu genelinde neredeyse hiç medrese kalmamışken Doğu'da sınırlı sayıda bazı medreseler varlıklarını devam ettirmeye

¹¹Ali Muhammed es-Sallabi, **Salâhuddîn el-Eyyûbi ve cuhûduhu fi'l-kadâi 'alâ'd-Devleti'l-Fatimiyye ve tahrîri Beyti'l-Makdis**, Daru'r-Ravda, İstanbul 2017, s.253,254.

¹²Abdurrahman Acar, Diyarbakır Medreseleri ve Osmanlı Eğitim Sistemindeki Yeri, **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Diyarbakır 2012, c. 14, s.116.

¹³Mustafa Asım Köksal, Medreselere ve Medreselerin Geçirdiği Safhalara Bir Bakış, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, Ankara 1963, c. 2, s. 6-7.

çalışmışlardır. Bölge alimleri ve halkı mağaralarda, ahırlarda, samanlıklarda, daracık hücrelerde, takibat ve tarassut altında, çok zor şartlarda bu hizmeti imkan derecesinde devam ettirmişlerdir. Bölge halkı birçok travma yaşasa da medreseler ve tekkeler sayesinde sahih ehl-i sünnet çizgisine ve dini değerlerine bağlı kalabilmişlerdir. Örneğin Şeyh Alauddin el-Ohînî İzmir'e sürgün edildiği yıllarda ve ardından Gaziantep'te cezaevinde olduğu yıllar da bile ders vermeye devam etmişlerdir.¹⁴

2. MEDRESELERİN ÖNEMİ

Medreseler, İslam dünyasında eğitim ve öğretim kurumları olarak tarih boyunca önemli roller üstlenmişlerdir. Bu kurumların önemi, dini eğitimden bilimsel araştırmalara kadar geniş bir yelpazede kendini göstermektedir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir.¹⁵

a. Dini Bilginin Yayılması: Medreseler, İslam'ın temel prensiplerini ve öğretilerini yaymada merkezi rol oynamıştır. İslam hukuku (fıkıh), hadis, tefsir, kelam gibi dini ilimlerde eğitim veren medreseler, bu alanlarda derinlemesine bilgi sahibi alimler yetiştirmiştir. Bu alimler, İslam dünyasında dini liderlik ve rehberlik görevlerini üstlenmişlerdir.

b. Eğitim ve Bilim Merkezi olması: Medreseler, sadece dini eğitim vermekle kalmamış, aynı zamanda çeşitli bilim dallarında da eğitim sunmuşlardır. Matematik, astronomi, tıp, edebiyat, felsefe gibi alanlarda uzmanlaşmış hocalar, öğrencilerine bu konularda derinlemesine bilgi sağlamışlardır. Ortaçağ'da, Avrupa'da skolastik düşüncenin hakim olduğu bir dönemde, İslam dünyasında medreseler aracılığıyla önemli bilimsel keşifler yapılmıştır. Örneğin, Câbir b. Hayyân (ö. 200/815) modern kimyanın kurucusu sayılır. Bîrûnî (ö. 453/1061), matematik, astronomi ve coğrafya bilim dallarında önemli cıgırlar açmıştır. Cezerî (XII-XIII yüzyıl), sibernetiğin ilk adımlarını attığı ve ilk robotu yapıp çalıştırdığı kabul edilmiştir. İbn-i Sînâ (ö. 428/1037), tabiplerin üstadı olarak kabul edilmiştir. Hârizmî (ö. 232/847), cebir ilmini kurmuş ve ilk defa sıfır rakamını bulmuştur.

¹⁴ Halil Çiçek, **Şark Medreselerinin Serencâmı**, Beyan Yayınları, İstanbul 2009, s.35.

¹⁵ Muhammed Esad Talas, **et-Terbiye ve't-ta'lim fi'l-İslâm**, Muessesetu Hindâvî li'n-Neşr, Kahire 2014, s.107-120.

c. Toplumsal ve Kültürel Etkisi: Medreseler, eğitim yoluyla toplumun genel bilgi seviyesini yükseltmiş ve kültürel gelişimine katkıda bulunmuştur. Medrese mezunları, toplumda saygı gören pozisyonlarda çalışmış, hakim, öğretmen, yönetici gibi rollerde bulunmuşlardır. Bu mezunlar, toplumun çeşitli alanlarında rehberlik etmiş, sosyal sorunlara çözümler üretmiş ve toplumsal barış ve adaletin sağlanmasında etkili olmuşlardır. Özellikle kan davalarının barışçıl bir şekilde sonlanmasında etkili olmuşlardır. Bu da medreselerin, toplumun genel yapısını ve işleyişini şekillendiren önemli kurumlar olmasını sağlamıştır.

d. Eğitime Erişim: Medreseler, genellikle ücretsiz eğitim sunarak toplumun farklı kesimlerinden insanların eğitime erişimini sağlamıştır. Bu, özellikle yoksul ve kırsal bölgelerde eğitim imkanlarının artmasına yardımcı olmuştur. Medreseler, eğitimde fırsat eşitliğini teşvik etmiş ve geniş kitlelere ulaşmayı başarmıştır.

e. Yaygın Eğitim Ağı: İslam dünyasında geniş bir coğrafyaya yayılan medrese ağı, bilgi ve kültürün geniş bir alanda yayılmasını sağlamıştır. Bu, İslam dünyasında ortak bir eğitim ve kültürel bağ oluşmasına yardımcı olmuştur. Medreseler aracılığıyla, farklı bölgelerden gelen öğrenciler ve alimler arasında bilgi alışverişi ve etkileşim mümkün olmuştur.

f. Mimari ve Kültürel Miras: Medreseler, mimari açıdan da büyük öneme sahiptir. Birçok medrese, aynı zamanda önemli mimari yapılar olarak inşa edilmiş ve zamanla kültürel mirasın bir parçası olmuştur. Bu yapılar, İslam dünyasının estetik ve mimari anlayışını yansıtan önemli eserlerdir. Erzurum'daki Çifte Minareli Medrese, Mardin'deki Kasimiye ve Zinciriye Medresesi, Diyarbakır'daki Mesudiye ve Zinciriye Medresesi, Bitlis'teki İhlasiye Medresesi ve Konya'daki İnce Minareli Medrese bunun en bariz örnekleridir.

g. İlim ve Hikmet Geleneği: Medreseler, İslam dünyasında ilim ve hikmet geleneğinin korunup geliştirilmesine büyük katkı sağlamıştır. Bu kurumlar, sadece teorik bilgi değil, aynı zamanda ahlaki ve etik değerlerin de öğretildiği yerler olmuştur. Bu sayede, medrese eğitimi gören bireyler, topluma hem bilgi hem de hikmet dolu rehberler olarak katkı sunmuşlardır. Bu medreseler aracılığıyla Ehl-i Sünnet akidesi korunmuş, Şîâ, Bâtınîlik, Selefilik-Vahhabilik ve Mutezile gibi bid'at mezheplerinin fikirleriyle mücadele edilmiştir.

h. Dil ve Kültürün Korunması: Şark Medreselerinin Kürt dili ve edebiyatının korunması ve geliştirilmesindeki rolü büyüktür. Bu medreseler, Kürt dilinin öğretildiği, yazılı eserlerin üretildiği ve edebi çalışmaların yapıldığı yerler olmuştur. Medreseler, Kürt dilinin ve kültürünün nesilden nesile aktarılmasında önemli bir rol oynamıştır. Nehcu'l-enâm, Nûbahâr, Zurûf, Terkîp ve Cezerî'nin Divan'ı gibi Kürtçe eserler Şark Medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur.

3. SON DÖNEM ŞARK MEDRESELERİNDEN MEZUN OLMUŞ ÖNEMLİ ŞAHSİYETLER.

Şark Medreselerinden mezun olan şahsiyetler, İslam dünyasında ve özellikle Türkiye'de dini, kültürel ve toplumsal hayatın şekillenmesinde önemli katkılar sağlamışlardır. Bu hocaların çalışmaları ve etkileri, Şark Medreselerinin eğitim anlayışının ne kadar etkili ve değerli olduğunu gözler önüne sermektedir. Biz burada sadece son dönemde buralardan mezun olan, dini, edebi, bilimsel alandaki eserleri ve katkıları olan, toplum üzerindeki etkileri ve tanınmışlık düzeyleri yüksek olan bazı önemli şahsiyetlere değinmek olacaktır.

a. Bediuzzaman Sa'id en-Nursî (ö. 1960)

Said Nursi, 1878'de Bitlis'in Hizan ilçesine bağlı İsparit Kasabasının Nurs köyünde doğar. Babasının adı Mirza, annesinin adı Nuriye'dir. Büyük kardeşi Molla Abdullah'ı örnek alarak o da, dokuz yaşlarında Tağ Köyü'ndeki Muhammet Emin Efendi'nin medresesinde öğrenime başlar. Fakat kısa bir süre sonra köyüne geri döner, Abdullah'tan temel dini bilgileri öğrenmiştir. Said Nursi, kendi ifadesine göre, eğitiminin en verimli safhası, on beş yaşlarında iken Ağrı ilinin bir kazası olan Doğubeyazıt'taki Beyazıt Medresesi'nde, Şeyh Mehmet Celâlî'den almıştır. Harikulade zekâsı, ilmi ve hafızası onu tanıyanları hayrette bırakmıştır. Artık o; 'Molla Said-i Meşhûr' ünvanıyla anılmaya başlanmıştır. Van valisinin daveti üzerine, hem ilmî çalışmalarda bulunmak hem de halka faydalı olabilmek için Van'a gitmiş ve orada 15 sene kadar kalmıştır.¹⁶

1. Dünya Savaşı yıllarında gönüllü alay komutanı olarak Kafkas Cephesi'nde mücadele etti. İstiklal mücadelesinde destek verdi. 3 Mart 1916'da Bitlis savunması sırasında yaralandı ve iki buçuk yıl Rusya'da esir kaldı. 1917'deki Bolşevik İhtilali

¹⁶ Said Nursi, **Tarihçe-i Hayat**, Envar Neşriyat., İstanbul 1996, s. 46.

esnasındaki kargaşadan yararlanıp esaretten kurtuldu. 1925 – 1952 yılları arası devamlı şekilde Türkiye'nin birçok yerine sürgün ve sevk edildi. Afyon, Denizli, Kastamonu, Isparta gibi birçok mahkemede, hakkında davalar açıldı. Talebeleri ile birlikte birçok kez tevkif edildi. Said Nursi, 23 Mart 1960'ta Urfa'da İpek Palas Otelinin 27 numaralı odasında 82 yaşında vefat etti. 24 Mart günü Urfa Halilürrahman Camii avlusundaki mezarına defnedildi. Naaşı, 12 Temmuz 1960'da kabrinden alınarak bilinmeyen bir yere götürüldü. Bediüzzaman'ın hayatı, 1925'ten, 1960 yılında vefat edinceye kadar hapislerde ve çoğunlukla da gözetim altında geçmiştir. Defalarca da zehirlenerek öldürölmek istenmiştir.³⁶ Ama o, hiçbir zaman yılmamış, Allah'tan ümit kesmemiş, bedeni esir olmuş ancak ruhu, fikri ve vicdanı asla esir olmamıştır. Bediüzzaman Hazretlerinin eserlerinin tamamına Risale-i Nur Külliyyatı denilir.¹⁷

b. Molla Hüseyin Küçük (ö. 1955)

Molla Hüseyin, 1290/1871 yılında Cizre yakınlarındaki Deştadahl köyünde doğmuştur. Babasının ismi Abdullah, annesinin ismi Ayşe'dir. Molla Hüseyin, daha süt emerken annesini, üç yaşlarında iken de babasını kaybetmiştir. Medrese eğitimini tamamlayıp icâzet aldıktan sonra, Diyarbakır'ın bir ilçesi olan Silvan (Farkin)'a yerleşir. Hoca Silvan'a geldiği zaman, Silvan'ın önemli ailelerinden Azizoğulları hocaya bir camii ve medrese yapmışlardır. Hayatının tamamını ilim öğrenmek ve öğrenci yetiştirmekle geçiren Molla Hüseyin, hayatında her zaman Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'i örnek almış, Kur'an ahlakı ile ahlaklanan Allah'ın salih kullarından olmuştur. Vefatına kadar önemli bir hastalığı olmamıştır. Hatta ilerlemiş yaşına rağmen hiç gözlük kullanmamıştır. Kendisine, ilerleyen yaşına rağmen neden hiç gözlük kullanmadığı sorulduğunda: "Harama bakan göz, nurunu kaybeder." demiştir. 1375/1955 yılında Hakkın rahmetine kavuşmuştur. Silvan'da Şeyh Halil Mezarlığı'na defnedilmiştir. Molla Hüseyin Küçük, yetiştirdiği nadide talebelerin yanında, birçok konuda eser telif etmeyi de ihmal etmemiştir.¹⁸

c. Şeyh Muhammed Arapkendi (ö. 1987)

¹⁷ Nursi, **Tarihçe-i Hayat**, s.631; Çağlayan, **Şark Uleması**, s.272.

¹⁸ Çağlayan, **Şark Uleması**, s.240; Mehmet Çiçek, **Seyda Molla Hüseyin'in Hayatı ve İlmi Kişiliği**, **Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, Kasım 2009, s. 124-126.

Arapkendî 1911 yılında Diyarbakır'ın Bismil ilçesine bağlı Bayındır (Arapkend) köyünde doğmuştur. Soyu Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde tanınan ve Rifâî tarikatının büyüklerinden olan Bube Hazretleri vasıtasıyla Hz. Hüseyin (r.a)'e kadar ulaşan seyyid bir sülaleden gelmektedir. İlimde büyük bir üstünlük sahibi idi. Hatta o yöre alimleri, “alet ilimleri dünyadan kalmış olsa Şeyh Muhammed onu tekrar icat eder” demişlerdir. Arapkendi'nin tedris faaliyeti sağlık durumu elverinceye kadar devam etmiştir. Birçok hastalığa müptela olunca bedenen yorgun düşmüş ve tedris faaliyetini bırakmak zorunda kalmıştır. Tasavvufi terbiyesini Şeyh Ahmed el-Haznevî'nin oğlu ve Şeyh Masum'un yanında tamamlamış ve ondan halifelik almıştır. Onun tarikat terbiyesiyle ilgili bazı sözlerini talebesi Molla Muhammed Salih el-Gursi, *eş-Şecaratü'l-Muhammediye* adı altında toplayıp derlemiştir. Ayrıca Nakşibendî tarikatının adabından küçük bir risale ve bazı tavsiyeler ve Arapça kasideler yazmıştır. 1987 yılında vefat etmiş, Arapkend köyünde defnedilmiştir.¹⁹

d. Şeyh Abdurrahman Aktepe (ö. 1910)

Diyarbakır'ın Çınar ilçesine bağlı Aktepe köyünde doğdu. Mahlası “Rûhî”, lakabı Şemseddin'dir. Nakşibendî-Hâlidî şeyhi Hasan-ı Nûrânî'nin dört oğlundan en büyüğüdür. Aslen Hakkârili olan babası Diyarbakır ve çevresindeki medreselerde tahsil görmüş, Sâlih-i Sıbkî ve Molla Halîl-i Siirdî'den ders almış, Hâlid el-Bağdâdî'nin halifelerinden Hâlid-i Cezerî ile onun halifesi Sâlih-i Sıbkî'den hilâfet aldıktan sonra Aktepe köyüne yerleşmiş, burada açtığı medresede çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Bölgedeki nüfuzu sebebiyle Sultan Abdülmecid, tekkenin faaliyetlerini daha iyi yürütebilmesi için bir ferman göndererek Aktepe köyünü ve çevresinde yer alan geniş bir araziye kendisine hediye etmiştir. Eğitimine bu köyde başlayan ve babasından icâzet alan Abdurrahman Aktepe (Aktepî), Irak ve Suriye'deki çeşitli medreselerde tahsiline devam etti. Babasının vefatının (ö. 1863) ardından bir süre medresenin başında bulundu. Ancak bu faaliyeti uzun sürmedi, görevini kardeşi Muhammed Can'a bıraktı ve babasının halifesi Molla Muhammed'in yanında seyrüsülûkünü tamamlayıp hilâfet aldı. Aktepe'deki dergâhta birçok mürid ve talebe

¹⁹ Mahmut Çetin, *Şeyh Muhammed Arapkendi'nin Hayatı ve Tasavvufi Görüşleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2019, s. 5-8.

yetiştirdi. 29 Mart 1910'da Diyarbakır'da vefat etti, Aktepe köyünde babası ve kardeşi Muhammed Can'ın mezarlarının bulunduğu türbede defnedildi. Aktepe'nin eserlerinin çoğu henüz yazma halde ailesine ait kütüphanede bulunmaktadır. Bu eserler ve kütüphanede mevcut yaklaşık 250 kadar yazmanın mikrofilmleri Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Aktepe bölümünde korunmaktadır.²⁰

e. Molla Fahreddin el-Arnasî el-Batmanî (ö. 1972)

Molla Fahreddîn, 1910 yılında Mardin'in Midyat ilçesine bağlı 'Arnâs köyünde doğmuştur. İlk eğitimini 'Arnâs Köyünde bulunan babası Molla Abdullah'tan alan Molla Fahreddîn, babasının vefatından sonra Helen Köyünde bulunan Molla Halil Efendi'nin medresesinde 'Avâmil, Zurûf ve Terkîb isimli Arap grameriyle ilgili eserleri okumuştur. Molla Fahreddîn, daha sonra Batman Bileyder (Binatlı) Köyü'nde Molla Muhammed Keyne'den, Hethetk (Doğan kavak) Köyü'nde Molla Cemil Efendi ve Beřiri'nin Tilmiz Köyünde Molla Hasan Tilmizî'den (1887-1950) medrese eğitimini almıştır. Molla Fahreddîn, o dönemde medreselerde okutulan sıra kitaplarını Molla Hasan Tilmizî'nin yanında bitirmiş ve ondan ilmî icazet almıştır. Molla Fahreddîn, Bileyder (Binatlı) ve Basork (Kayabağı) köylerinde görev yaptıktan sonra Batman Ulu Camii'nde önce imam-hatiplik sonra da vaizlik görevini yapmıştır. Molla Fahreddîn, Şırnak ili Cizre ilçesinde bulunan Şeyh Muhammed Said Seyda'ya intisap edip 1955 yılında tasavvufî icazetini aldıktan sonra resmi görevlerini bırakmıştır. Temel İslam bilimlerinin birçoğunda eser sahibi olan Molla Fahreddîn, hayatının son demlerinde çeşitli hastalıklara yakalanmış ve 1 Şubat 1972 tarihinde ardında zengin bir ilim mirası bırakarak Batman'da vefat etmiştir. Molla Fahreddîn'in cenazesi Batman iline yakın Korik Köyü'nde annesinin yanına defnedilmiştir.²¹

f. Molla Musa GEÇİT (Celâlî) (ö. 2021)

1938 yılında Ağrı ili Doğubayazıt ilçesine bağlı Telçeker (Sûphan) köyünde doğdu. İlkokulu köyünde bitirdikten sonra 1950 yılında Muş ilinin Bulanık ilçesine

²⁰ Murat Özeydin, Abruhan Aktepe, TDV, **DİA**, Ankara 2020, 17,18.

²¹ Ahmed Tekin, **Molla Fahreddin 'Arnasî İle Molla Ahmet Hilmi Koğı'nın Vad' İlmiyle İlgili Risâlelerinin Karşılaştırılması**, Çukurova Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2021, c.2, S.2, s. 446,447.

bağlı bir köye (Tırtop) giderek Molla Reşit isimli âlimden dersler alır ve medrese hayatına başlamıştır. 1951-1952 yıllarında Iğdır'da Hoşhaber İmamı Halife İbrahim'in yanında eğitimine devam etmiştir. Değişik medreselerde meşhur bazı büyük âlimlerin yanında ders almaya devam eden Molla Musa son olarak Molla Muhyiddin el-Havilî'nin ders alarak medrese eğitimini tamamladı ve ilmi icazetini almıştır. Medreseden mezun olduktan sonra Memleketi Doğubayazıt'a (1957) dönerek burada değişik köylerde imamlık görevini ifa etmekle birlikte talebe yetiştirmeye başlamıştır. 1996'da Doğubayazıt'ta İslami bir medrese inşa etmiştir. Bu medresede tedris görevi dışında başka sosyal faaliyetlerde yürütüldü. Hayat serüvenini ilim ve irfanla geçiren Molla Musa el-Celâlî, 30.11.2021 tarihinde Ağrı'da vefat etmiştir. Vefatına kadar talebeler yetiştirmiş ve pek kıymetli eserler yazmıştır. Farklı disiplinlerde gerek haşiye, şerh, ta'lik gerekse müstakil eserler telif eden Molla Musa, eserlerini Arapça, Farsça, Türkçe ve Kürtçe dillerinde yazmış ve bu dillerde 40 ciltten fazla esere imza atmıştır. Hemen hemen tüm dinî ilimlerde eser telif etmiştir.²²

g. Molla Sadrettin YÜKSEL (ö. 2004)

Molla Sadreddin Yüksel aslen Bitlis'in Adilcevaz ilçesinin Erikbağı (Koçeri) köyünden olup ailesi Kürtlerin Haydaran aşiretinden gelmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nda Rusların Ermenilerle birlikte Adilcevaz ve çevresine saldırmasından dolayı babası Tahir Efendi (ö. 1927) bir kısım akrabalarıyla beraber Konya'nın Sarayönü ilçesine göç etmek zorunda kalmıştır. Mütareke döneminin ardından Tahir Efendi ailesini alarak Konya'dan Koçeri köyüne tekrar dönmüştür.. Yüksel henüz yedi yaşında iken babası hastalanarak Adilcevaz'ın Göldüzü (Arin) köyünde genç yaşta vefat etmiştir. Molla Sadrettin küçük yaştan itibaren Bitlis ve çevre illerde bulunan bazı medreselerde tahsil gördükten sonra 1958 yılında Ankara'da girmiş olduğu müftülük sınavında birinci olup Siirt'in Baykan ilçesine müftü olarak atanmıştır. Fakat kısa bir süre sonra Norşin medresesinde ders vermek üzere bu görevi bırakmıştır. 1960 yılında ise fahri imamlık yapmak üzere Muş'un Bulanık ilçesinin Uzgörür (Neynik) köyüne taşınmıştır. 1966 yılında ailesini alarak İstanbul'a taşınmış ve bazı özel kurslarda Arapça ve İslami ilimler okutmuştur. 1968 yılında

²² Mehmet Nuri Ayyıldız, “**Molla Musa (Geçit) el-Celâlî'nin Fıkıh Doktrini Üzerine Analitik Bir Değerlendirme**”. Genç Mütefekkirler Dergisi, 2023, 4(4), s. 98-114.

Diyanet İşleri Başkanlığınca İstanbul Merkez vaizliğine atanmış ve 1975 yılında bu görevinden istifa etmiştir.²³

Molla Sadrettin Yüksel, yaşadığı dönemde ortaya çıkan çağdaş problemlere kayıtsız kalmamış yerinde açıklamaları ve İslami kaynaklardan aktardığı hükümlerle önemli meselelere ışık tutmuştur. Yüksel'in İslami hükümleri cesaretle söyleyebilmesi ve fikhî bilgisini son derece pratik olarak kullanabilmesi insanların kendisine yoğun bir şekilde fetva sormasına neden olmuştur. Molla Sadrettin Yüksel, farklı alanlarda bir kısmı yayımlanmış bir kısmı da hala yayımlanmamış Türkçe ve Arapça irili ufaklı 33 eser kaleme almıştır. 25 Aralık 2004 yılında vefat etmiş ve Edirnekapı Mezarlığı'na defnedilmiştir.²⁴

h. Molla Salih EKİNCİ (el-Ğursî)

Mehmet Salih Ekinci, 1952 yılında Mardin ilinin Kızıltepe ilçesinin Ğurs Vadisindeki Ali Paşa köyünde doğmuştur. Küçük yaşta ilim tahsiline babası Melle Ahmet'in yanında başlamıştır. Yörenin âlimlerinden okuyarak hızlı bir şekilde ilerlemiş. Yörede tanınan Seyyid Muhammed el-Arabkendî'den icazet almıştır. Mehmet Salih Ekinci, bu arada Ğurs'ta tanınan ve sevilen Melle Aziz Aygün'ün yanında da okumuştur. el-Ğursî lakabı ile tanınan Mehmet Salih Ekinci, şu anda Konya'da ikamet etmekte ve orada medrese eğitimini devam ettirmektedir. Melle Salih Ekinci'nin önemli bir özelliği de, Arapça ve Türkçe birçok kitap, araştırma ve makalesi bulunmasıdır. Özellikle Ehli Sünnet akidesini savunmak için bir çok eser te'lif etmiştir.²⁵

ı. Halil GÖNENÇ

1930 yılında Mardin ilinin Savur ilçesinin Xırbê Hacı köyünde dünyaya geldi. Özel Medrese Öğrenimi ile yetişti. 12 yaşlarında Suriye'ye giderek 8-9 yıl kadar M. Latif Anudi'den, ardından Türkiye'de her ikisinin de ismi Abdulvehhab olan hocalardan ve Nurşin'de Şeyh Maşuk Efendi'den ders aldı. Öğrenimi sırasında sarf, nahiv, mantık, münazara, belagat, kelam, fıkıh usûlü, fıkıh, tefsir usûlü, tefsir,

²³ Mehmet Altın, **Molla Sadrettin Yüksel ve Tefsir Anlayışı**, Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 2021, c.5, S.4, s.1258,1259; Çağlayan; Şark Ulemaları, s.265.

²⁴ Mehmet Sadık Elçi, **Son Dönem Âlimlerden Molla Sadrettin Yüksel ve Fetvâları**. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2010, s.10.

²⁵ Nurettin Turgay, **Kızıltepe Yöresinde Medreseler**, Bingöl Üniv. Yay.,2013, s. 431-433.

hadis usûlü ve hadis okudu. Bir süre Kızıltepe'nin Kılêbîn köyünde imamlık yaparak medresede talebe okuttu. Halfeti ve Kızıltepe (1959-66) ilçelerinde, ardından Urfa (1966-76) ilinde müftülük yaptı. Sonra Diyanet İşleri Başkanlığı İstanbul Haseki Eğitim Merkezi hocalığı yaptı ve fıkıh ve tefsir derslerini okuttu. Çeşitli gazete ve dergilerde pek çok makaleleri yayımlandı.²⁶

i. Molla Mehmet Emin ER (ö. 2013)

1910 yılında Diyarbakır'ın Çermik ilçesinin Kuliyan Köyünde Zaza kökenli bir ailede dünyaya gelmiştir. Çocuk yaştan itibaren ilim öğrenme aşkı ile medreselere gitmiştir. Diyarbakır, Siirt, Antep, Mardin civarındaki medreselerde okumuştur. İlim uğruna Suriye'ye gitmiş, uzun süren medrese hayatında çok sayıda ilim tedris etmiştir. Tasavvufi eğitimini Şeyh Muhammed Said Seyda El-Cezerl' nin yanında tamamlamış ve tarikat icazeti almıştır. 1952 yılında, Norşin'e gitmiş, Sadreddin Yüksel Hocaefendi'den Bediüzzaman'ın İşârâtü'l-İ'caz adlı tefsiri ile Zülfikar Mecmuasını okumuştur. Sadreddin Yüksel Hocaefendi'nin kaleme aldığı icâzetnâmeyi Şeyh Maşuk Efendi' nin elinden almıştır. 1961 'de mürşidin direktifi ile Nizip'in Kenişe köyüne yerleşir, uzunca bir zaman orda imamlık, tedrisat ve irşat vazifesini yerine getirmiştir. Bilahare Oğuzeli Müftüsü olmuştur. Çok sayıda talebe yetiştirir. Hatıraları, röportajları çeşitli gazete ve mecmualarda neşredilmiştir. Çok sayıda ilmi ve tasavvufi Arapça eser yazan, Arapça, Farsça, Türkçe, Zazaca ve Kürtçe bilen Hocaefendi, 28.07.2013 yılında vefat etmiştir.²⁷

j. Molla Bedreddin SANCAR

Molla Bedreddin Siirt'in Tillo ilçesinde 1925 senesinde dünyaya gelmiştir. Beş yaşlarında iken Tillolu Molla Halil'den (ö. 1990) Kur'ân, Mevlîd-i Nebî ve 'Akîdetü'l-imân risalesini okumuş ve Arapça yazı yazmayı öğrenmiştir. Sancar, 1939 senesinde babası tarafından Halenze (Bağtepe) köyünde tedris faaliyetinde bulunan Molla Abdülhakim'in (ö. 1965) medresesine götürülmüştür. Sancar, Halenze'deki tahsili esnasında, 1944 yılında kısa bir süre Bitlis iline bağlı Norşin (Güroymak) ilçesindeki Şeyh Nasır'ın (ö. ?) yanında okumuştur. 1951-1953 yıllarındaki askerlik vazifesinden sonra Halenze'de, Molla Abdülhakim'in yanında okumaya devam eden

²⁶ Turgay, **Kızıltepe Yöresinde Medreseler**, s.427.

²⁷ Abdulcelil Bilgin, **Mehmet Emin Er Hocaefendi'nin Kur' an İlimlerine Yaklaşım Yöntemi**, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay.,2017, s.740,741.

Sancar, söz konusu hocasından ilmi icazetini aldıktan sonra Tillo’da, Şeyh Mustafa el-Fânî (ö. 1799) Medresesi’nde tedris faaliyetine başlamıştır.²⁸

1959 senesinin Ocak ayında Tillo Ulu Camii’nin imam-hatiplik görevine atanan Sancar, Şeyh Mustafa el-Fânî medresesindeki tedris faaliyetini ve mezkûr camideki imam-hatiplik görevini on beş yıl sürdürmüştür. Sancar, 1971 senesinde Siirt’in Ulu Camii’ne İmam-Hatip olarak tayin edildikten sonra el-Fahr Medresesi’nde talebe yetiştirmeye başlamıştır. 1995 yılında yaş haddinden emekli olana kadar bu camideki imam-hatiplik görevini sürdürmüş, emeklilikten sonra cemaatin ısrarı üzerine söz konusu camide Cuma hutbesini okumaya ve Cuma namazlarını kıldırma devam etmiştir. Sancar başta tefsir olmak üzere 11 eser te’lif etmiştir.²⁹

h. Molla Burhaneddin MÜCAHİDİ

Molla Burhaneddin, 1938 tarihinde Siirt’in Tillo ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası Hacı Muhammed Ali Efendi’dir (ö. 1973). Soyu Sahabe-i Kiram’dan Hz. Halid b. Velid’e(r.a.) dayanmaktadır. Dedelerinden Şeyh Hamza el-Kebir’e (ö.1758) nisbetle ‘Hamzevî’, Şeyh İbrahim Mücahid’e (ö.1845) nisbetle de ‘Mücahidî’ diye anılmaktadır. Molla Burhaneddin, Siirtli mutasavvıf Şeyh Muhammed Kazım’ın (ö.1996) yanında bir müddet okumuştur. Buradan da Siirt ile Tillo arasında bulunan Halenze (Bağtepe) köyünde ders veren Seyda Molla Halil el-İs’irdî’nin (ö.1259/1843) torunlarından Molla Abdulhakim Hocaefendi’den (ö.?) ders almaya devam etmiştir. Bu dönemde Siirt’li meşhur hocalardan Şeyh Müşerref Özcan (ö.2008) ve Molla Bedreddin Sancar Hocaefendi ile beraber okumuş ve ilim tahsilini burada tamamlamıştır. Molla Abdulhakim Hocaefendi’den icâzet alan Molla Burhaneddin Hocaefendi, 1958 yılında Halenze’den Tillo’ya geçip tedrise başlamıştır. O günden bugüne aralıksız olarak tedris vazifesine devam etmiştir. Ülkenin hemen her tarafından gelen yüzlerce talebe yetiştirmiştir. Bugün ilerleyen yaşına rağmen büyük bir gayretle bu hizmeti devam ettirmektedir. Molla

²⁸ Muhammed Bedreddin et-Tillovî, **es-Sîretü’z-zâtiyye ve yelîhâ Vasıyettah**, Dârü’ş-Şafaka, İstanbul 2013, s. 3.

²⁹ Nurettin Turgay, “**Müfessir Muhammed Bedreddin Sancar Hayatı Eserleri ve Tefsirciliği**”, Uluslararası Siirt Sempozyumu, Birleşik Matbaa, İzmir 2007, s.266- 267.

Burhaneddin Hocaefendi, Nakşibendiyye tarikatına mensup olup Norşin’li Şeyh Mâşuk Hazretleri’nden (ö. 1975) hilâfet almıştır.³⁰

4. ŞARK MEDRESELERİNDE GÜNLÜK PROGRAM

Medreselerde genellikle ilmi faaliyetleri işleyişi ve programları birbirine çok yakındır. Medrese öğrencileri sabah namazını cemaatla kılarlar. Medresede beş vakit namazın cemaatla kılınması bir kuraldır ve ciddi bir mazeret olmadıkça herkes namazını cemaatla kılar. Sabah namazı ve tesbihatından sonra öğrenciler uyumaz ve en az bir cüz Kur’an-ı Kerîm okurlar. Suffe Medresesinde olduğu gibi diğer medreseler bunu mukabele şeklinde okurlar.

Zihnin açık olduğu sabahın ilk saatlerinde öğrenciler genellikle Kur’an-ı Kerîm’i okuduktan sonra, metinlerini iyice ezberleyip pekiştirirler. Ezberi olmayanlar ise o gün alacakları dersi mütalaa ederler. Metin ezberi ve derse hazırlık çalışmaları (mütalaa) kahvaltıya kadar devam eder. Kahvaltıdan sonra öğrenciler kişisel ve çevre temizliklerini yapar, abdestlerini yeniler ve hocalarından ders almayı beklerler. Kahvaltı sonrası başlayan ve ikindiye kadar süren zaman dilimi, hocadan alınan derslerin dışında müzakare vakitleridir. Öğrenciler bir gün önceki derslerini üst seviye öğrencilerle; daha alt seviyedeki öğrencilerle de alt seviyedeki öğrencilerin derslerini müzakare ederler. Bu arada öğle namazı yine cemaatle kılınır ve sonrası öğle yemeği yenilir. Medreselerde gündüzlerin uzun olduğu yaz aylarında öğrenciler, ikindiye yaklaşık bir veya bir buçuk saat kala “kaylule” adı verilen bir dinlenme uykusu uyurlar. Sabah namazından sonra uyumayan öğrenciler bu sayede dinlenme fırsatı elde ederler.

İkinci namazının cemaatle kılınmasından sonra, Suffe Medresesinde olduğu gibi bazı Nakşibendi tarikatına mensup medreselerde toplu halde Hatm-i Hâcegân zikri yapılır. Namaz ve hatmeden sonra öğrencilerin, akşam namazına kadar sürecek olan metin ezberi başlamaktadır. Ezberi olmayanlar ise müzakare veya mütalaa ile eğitimlerini sürdürürler. Akşam yemeği saati, kış ve yaz aylarına göre değişmektedir. Buna göre kış aylarında akşam veya yatsı namazından sonra yenilen akşam yemeği, yaz aylarında ise akşam namazından önce yenmektedir.

³⁰ Muhammed İkbâl Ekinci, *Tillo Mücahidiyye Medresesi’nde İcâzet ve İcâzetnâme*, Siirt Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.4, S.2, s.248,249.

Akşam namazının cemaatle kılınmasından sonra yatsı namazına kadar metin ezberi devam etmektedir. Suffe medreselerinde ise akşam ile yatsı arası Türkçe kitap okuma zamanıdır. Öğrencilerin Türkçe kitap okuma becerilerini geliştirmeleri ve Türkçe diline hakimiyet kurabilmeleri için bu zaman diliminde bütün öğrencilerin Türkçe kitap okumaları zorunludur. Bunun için medresede bir Türkçe kitap kütüphanesi oluşturulmuştur. Bir hocanın nezaretinde bu kitaplar okunmaktadır.

Yatsı namazının cemaatle kılınmasından sonra yaz aylarında öğrenciler temizliklerini yaptıktan hemen sonra uyumaya giderler. Kış aylarında ise eğitim yaklaşık saat 21:45'e kadar müzakare ve mütalaya devam eder. Medreselerde haftalık tatiller genellikle perşembe günü ikindi namazından sonra başlar cuma günü ikindi vaktine kadar devam eder. Yıllık tatiller ise Ramazan ve Kurban bayramında ve açık lise sınavlarının olduğu dönemlerde olur. Medreselerdeki eğitim, söz konusu tatiller dışında 12 ay boyunca aralıksız devam eder.³¹

5. SUFFE MEDRESESİNİN TARİHÇESİ

Medrese eğitiminin devam ettiği Şark bölgelerinden biri de Diyarbakır'dır. Diyarbakır merkezinde Suffe medreselerinin temelini atan Seyda Molla Hüseyin el-Bôî ilmi icâzetini aldıktan sonra yaklaşık 1948 yılında Bitlis'e bağlı Değirmen (Por) köyünde 15 yıl müderrislik yapmıştır. Sonra 1963 yılında Bitlis ili Tatvan ilçesine bağlı Sarıkum (Zığak) köyünde bir medrese inşa etmiş ve yaklaşık 7 yıl bu köyde ders verdikten sonra Şeyhi Şeyh Maşuk'un tavsiyesiyle 1970 yılında Diyarbakır'a bağlı Beybulak (Mirâhurân) köyüne gelmiş burada bir cami ve medrese inşa etmiş ve hizmetlerine 1994 yılına kadar burada devam etmiştir. Seyda daha sonra, 1994 yılında Diyarbakır merkez Seyrantepe semtinde bir cami ve medrese inşa etmiştir. Bu medrese zamanla yeterli gelmeyince 2013 yılında 350 yatak kapasiteli Suffe Erkek Medresesini inşa etmiş ve vefat edene kadar hizmetlerine bu iki medresede devam etmiştir. Ayrıca 200 yatak kapasiteli Suffe Kız Medresesinin inşaatına 2022 yılında başlanılmış ve söz konusu medrese 2024 yılında hizmete geçmiştir. İslamın ilk dönemlerinde Medine'de Mescid-i Nebevi'nin bitişiğinde kurulan, çoğunlukla fakir sahabilerin barındığı ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) ders verdiği bir eğitim

³¹ Bu bilgiler Suffe Medresesinin baş müderrisi Muhammed Tayyib ELÇİ ile 24.10.2023 tarihinde yapılan söyleşiden alınmıştır.

ve ibadet merkezi olan Suffe'den esinlenerek, Seyda yeni inşa ettiği medreseye Suffe ismini vermiştir. Suffe Medresesinde yaklaşık 300 öğrenci ve 25 müderris mevcuttur. Ayrıca Suffe Medresesine bağlı Diyarbakır'ın Ergani ilçesi'nde Selahattin Eyyubi Camii alt katında 2015 yılında faaliyete geçen 50 yataklı bir erkek medresesi ile Bursa'nın İnegöl ilçesi Cumhuriyet Mahallesinde 2017 yılında faaliyete geçen 40 yataklı bir erkek medresesi hizmetlerine devam etmektedirler.³² Genelde Şark medreseleri özelde Suffe medreseleri hakkında verilen bu bilgilerden sonra çalışmamızla ilgili sayılabilecek icazetle alakalı yapılmış çalışmalardan ve içeriklerinden söz edilecektir.

6. İCÂZET KONUSU HAKKINDA YAZILAN TEZ VE MAKALELER

Yapılan literatür araştırmasında konumuz ile alakalı çeşitli çalışmaların yapıldığına rastlanmıştır. Muhammed İkbâl Ekinci'nin kaleme aldığı *Tillo Mücahidiyye Medresesi'nde İcâzet Ve İcâzetnâme* adlı makalesinde icâzetin tanımından, medresede okutulan derslerden ve kitaplardan, icâzetnâmenin içeriğinden bahsetmiştir.³³ Kadri Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Alimleri* adlı eserinin birinci cildinin 88 ile 94 sayfaları arasında Şark medreselerinde verilen icâzet, icâzet türleri ve içeriği hakkında bilgi verirken icâzetnâmede ismi geçen hocalar hakkında bilgi vermemektedir.³⁴ Ali Yılmaz, *Emekli Vaiz Ahmet Yılmaz ve bir icazet örneği* adlı makalesinde Ahhmet Yılmaz Hocaefendi'nin hayatını, ilmi kişiliğini, eserlerini, talebelerini ve aldığı icâzetin sadece Arapça metnini zikretmektedir.³⁵ Prof. Dr. Hüseyin Atay, *Fatih-Süleymaniye Medreseleri Ders Programları Ve İcâzetnameler* adlı makalesinde Osmanlı döneminde Fatih ve Süleymaniye Medreseleri ders programları ve okutulan kitaplar detaylı bir şekilde vermiştir. Bu medreselerde farklı ilim dallarında verilen icâzetnâmeleri zikretmiştir. İcâzetnamelerin sadece Arapça metinleri verilmiştir.³⁶ İsmail Bilgili, *Son Dönem Osmanlı İslâm Hukukçularından Şeyhzade Ahmed Ziya Efendinin Hasan Kudsî*

³² Bu bilgiler Suffe Medresesinin baş müderrisi Muhammed Tayyib ELÇİ ile 24.10.2023 tarihinde yapılan söyleşiden alınmıştır.

³³ Muhammed İkbâl Ekinci, *Tillo Mücahidiyye Medresesi'nde İcâzet Ve İcâzetnâme*, **Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Siirt 2017, c. 4 s.243-262.

³⁴ Yıldırım, **Kürt Medreseleri ve Alimleri**, Avesta Basın Yayın, İstanbul 2018, s.88-94.

³⁵ Ali Yılmaz, *Emekli Vaiz Ahmet Yılmaz Ve Bir İcazet Örneği*, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sivas 2005, c. 9/2 s.117-124.

³⁶ Hüseyin Atay, *Fatih-Süleymaniye Medreseleri Ders Programları Ve İcâzetnameler*, **Vakıflar Dergisi**, c.13 Başbakanlık Basımevi, Ankara 1981 s.171-234.

Efendiden Aldığı İlmî İcâzet adlı makalesinde Şeyhzade Ahmed Ziya Efendi ve hocası Hasan Kudsî Efendi'nin hayatlarından, eğitimlerinden ve eserlerinden bahsetmiştir. Ayrıca icâzetin tanımından, içeriğinden, öneminden ve kısımlarından bahsetmektedir ve makalenin sonunda icâzetin Türkçe tercümesini vermiştir.³⁷ Mesut Idrız, *İslâm Eğitim Yaşamında İcazet Geleneği* adlı makalesinde medreselerin tarihinden, okutulan derslerden ve icâzetin anlamı, İslam dünyasında icâzet geleneği ve önemi, icazet sınavından, icâzet türlerinden ve icâzetin içeriğinden bahsetmektedir.³⁸ Rashadat Ahmadov, *Ahmed Cevdet Paşa ve İcâzetnâmesi* adlı makalesinde Ahmed Cevdet paşanın hayatını, ilmi kişiliğini, eserlerini ve aldığı icâzetnâmenin Arapçası ve Türkçe tercümesini vermiştir.³⁹ Nevzat Sağlam, *Tekfurdağlı Bir Alim; Osman Nuri Efendi ve İcâzetnâmesi* adlı makalesinde Osman Nuri Efendi'nin Doğumunu ve tahsilini, bulunduğu görevleri ve aldığı icâzetnâmenin Türkçe tercümesini zikretmektedir.⁴⁰ Fikret Karaman, *Eğitimde Bilimsel Bir Belge: İcazetnâme ve İçeriği* adlı makalesinde icâzetin tanımını, içeriğini, icâzetnâmelerin metni ve düzenlemesi, Kilcizade Muhammed Ali Efendi'nin İcazetnamesi ve Tercümesini zikretmiştir.⁴¹ Şaban Arğun ve İrşad Sami Yuca, *Muş Bulanık Mollakent/Melekend Medresesi'nden Bir Alim Portresi: Şeyh İhsan-ı Melekendî'nin Hayatı Ve İcâzetnâmesi* adlı makalesinde medresenin tanımından ve kısaca tarihinden, Melekend⁴² Medresesi'nin tarihinden, medresede okutulan kitaplardan, Şeyh İhsan'ın yaşadığı dönemi, hayatını ve aldığı icâzetin sadece Arapça metnini vermiştir.⁴³ Hamit Demir, *Arapkirli Hüseyin Avni Tarafından Yazılmış Bir İcazetname: Tahkik ve Değerlendirme* adlı makalesinde Arapkirli Hüseyin Avni'nin hayatını ve aldığı icâzetin arapça metnini ve tahkikini zikretmiştir. Makalenin

³⁷ İsmail Bilgili, Son Dönem Osmanlı İslâm Hukukçularından Şeyhzade Ahmed Ziya Efendinin Hasan Kudsî Efendiden Aldığı İlmî İcâzet, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, 2012 ,c.1, s.21-75.

³⁸ Mesut Idrız, İslâm Eğitim Yaşamında İcâzet Geleneği, **Değerler Eğitimi Dergisi** c.1, Ankara 2003, s.169-188.

³⁹ Rashadat Ahmadov, Ahmed Cevdet Paşa ve İcâzetnâmesi, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.5, s.57-84

⁴⁰ Nevzat Sağlam, Tekfurdağlı Bir Âlim; Osman Nuri Efendi ve İcâzetnâmesi, **Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi**, Karabük 2018, c. 2, s.7-22

⁴¹ Fikret Karaman, Eğitimde Bilimsel Bir Belge: İcazetnâme ve İçeriği, **İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2018 c.9(1) s.9-20.

⁴² Mollakent; Muş ilinin Bulanık ilçesine bağlı bir köydür. Kürtçe “Melekend” denilmektedir.

⁴³ Şaban Arğun ve İrşad Sami Yuca, Muş Bulanık Mollakent/Mellekend Medresesi'nden Bir Âlim Portresi: Şeyh İhsan-I Mellekendî'nin Hayatı Ve İcâzetnâmesi, **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, 2019, c.11, s.150-170.

sonunda ilmin fazileti, isnadın önemi, icâzetin şartları ve icâzete konu olan eserleri zikretmiştir.⁴⁴

Yukarıda zikrettiğimiz tez ve makalelerde her ne kadar icâzetten, tanımından, türlerinden, öneminden, içeriğinden bahsedilip icâzetlerin Arapça asıl metinleri ve bazı yerlerde Türkçe tercümesi verilmiş olsa da bunların hiçbirinde icâzetnâmede ismi geçen alimlerin tam biyografisinden, silsilede bir kopukluğun olup olmadığından ve verilen icâzetin ne tür bir icâzet olduğundan bahsedilmemektedir.

Biz bu tezimizde icâzetnâmede ismi geçen hocaların tam isimlerini, nispet edildikleri yerleri ve bunların doğru okunuşunu, doğum ve vefat tarihlerini ve yerlerini ve önemli eserlerini zikredeceğiz. Ayrıca icâzet silsilesini şematize ederek kimin kimden icâzet aldığını ayrıntılı bir şekilde belirteceğiz. İcâzetnâme senedinin bazı yerlerinde kopukluklar vardır. Bunun doğru ve tam halini vermeye gayret göstereceğiz.

⁴⁴Hamit Demir, Arapkirli Hüseyin Avni Tarafından Yazılmış Bir İcazetname: Tahkik ve Değerlendirme, **Hitit İlahiyat Dergisi**, 2021, c. 20/1, s.405-432.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞARK MEDRESELERİNDE İCÂZET

Şark Medreselerinde verilen icâzetnâmeye ve icâzetnâmede ismi geçen alimlerin biyografisine geçmeden önce icâzetin sözlük ve terim manası, icâzet türleri, hadis icâzeti ile ilmi icâzet arasındaki fark, icâzet töreni, icâzetnâmenin içeriği, icâzetin önemi ve icâzeti verilen ilimler ve kitaplar hakkında bilgi verilecektir.

1. İCÂZET KAVRAMI

Sözlükte ‘helâl kılmak, su akıtmak, geçerli kılmak, onaylamak, izin vermek’⁴⁵ gibi farklı anlamlara gelen icâzet kavramı, جوز ‘c-v-z’ kökünden türeyip اِفْعَال babından olan اَجَاز- يُجِيزُ fiilinin mastarıdır.

İcâzet kelimesi terim olarak da bir hoca veya müderrisin yanında ilmini okuyup tamamlayan öğrencisine o ilmi, başkalarına aktarma ve fetvâ verme yetkisi ve izni vermesi anlamında kullanılmaktadır.⁴⁶ Nevevî (ö.676/1277), İbn Fâris’ten naklen eserinde icâzetin, ekinlerin ve hayvanların susuzluğunu gidermek için suyun akması anlamından hareketle, bir alimin talebesine icâzet verdiğinde ilmini ona aktarmış ve akıtmış olacağını ifade etmektedir.⁴⁷ Böylece icâzet veren hoca ‘mucîz’ olarak adlandırılırken icâzet alan öğrenciye ise ‘mucâz’, icâzeti verilen ilim dalı veya kitaba ‘Mucâzun fih’ ve icâzet vermeye delâlet eden sözler veya yazılara da ‘sîga’ denilmektedir.⁴⁸

İcâzet terimi İslam tarihinde ilk olarak hadis alanında kullanılmıştır. Bu terim hadis rivâyeti konusunda yazılı veya sözlü izin verme ve bir hadis şeyhinin öğrencisine kendisinden duydukları veya kitaplarında yer alan hadisleri rivâyet etme

⁴⁵ İsmâil b. Hammâd el-Cevheri, **Tâcu’l-luga ve sıhâhu’l-‘Arabiyye**, Daru’l-Hadîs, Kâhire 2009, s.211 ; Ebu’l- Fadl Muhammed b. Mukerrem el-Ensari b. Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, Dâru Sadr, Beyrut 1992, c.5, s.325.

⁴⁶ Muhammed Abdulhay b. Muhammed el-Leknevi, **Zaferu’l-emânî bi Şerhi Muhtasari es-Seyyidi’ş-Şerifi’l-Curcânî**, Mektebetu’l- Matbuati’l-İslamî, Halep 1416, s.482 ; Cemil Akpınar, “İcâzet”, **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, c.21 s.393.

⁴⁷ Yahya b. Şeref en-Nevevî, **et-Takrîb ve’t-teysîr li ma’rifeti Suneni’l-Beşîri’n-Nezîr**, thk: Muhammed Osman Haşet, Dâru’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, Beyrut 1985, s. 61.

⁴⁸ İbrahim el-Harrânî, **et-Tuhfetu’l-hâlidîyye fî beyânî’l-icâzeti’l-ilmiyyeti’ş-şer’iyye fî’l-medârisi’t-Turkiyye**, Haşimi Yayınevi, İstanbul 2017, s.14-15.

iznini vermek manasına gelir. İcâzet terimi eğitim alanlarında kullanıldığında ise, bir hocanın kendi bilgi ve deneyimlerini öğrencilerine aktarması ve bu sayede öğrencilerin, hocalarının ilmini ve birikimini devam ettirmesi anlamını taşır. Hadis alanı dışında icâzet terimi akademik diploma manasında da kullanılmış ve bu gelenek günümüze kadar devam etmiştir. Bu anlamlarıyla Arapçada ‘onay ve izin’ manasına gelen icâzet terimi ile Farsçada kitap, mektup veya yazı anlamlarına gelen ‘name’ kelimelerinin terkihiyle oluşan ‘icâzetnâme’ kelimesi herhangi bir sanatta veya ilimde eğitimini tamamlayanlara verilen yetki ve izin belgesini ifade etmektedir.⁴⁹

2. İCÂZET ÇEŞİTLERİ

İlk olarak hadis ilminde kullanılan ‘icâzet’ kavramı daha sonra diğer bilim alanlarında da kullanılmıştır. İslami ilimlerde; “icazetü’l ifta, icazetü’l fikh, icazetü’t-tedris, icazetü’t-tıb, icazetü’l feraiz, icazetü’ül hisab” gibi terkipler buna örnek gösterilebilir. Bu kavram, tarikat önderlerine verilen yetki ve belgeler için de kullanılmıştır. Gerek Osmanlı devetinde gerekse diğer İslam ülkelerinde, medrese ve tekkelerde eğitim, öğretimini tamamlayanlara veya sanatını kavrayıp uygulama seviyesine gelenlere kendi üstatlarının verdikleri yazılı belgeler de “icâzetnâme” kapsamında değerlendirilmiştir. İcâzetler içeriğine göre, özel ve genel olmak üzere iki kısma ayrılır. Belli bir ilmin veya kitabın tahsilini tamamlayanlara verilen icâzete, hususi icâzet denir. Hadis, feraiz, şemali şerif ve Sahih-i Buhari icâzetleri buna örnek gösterilebilir. Bütün ilimleri bir âlimden veya medreseden tahsil ederek tamamlayanlara verilen icâzetlere ise umumi icâzetler denir. Fakat İslami ilimler alanındaki icâzetnâmeler bununla da sınırlı değildir. Sayıları fakihlerin fetva vermesi, tıp ve eczacılık ile ilgili fenni icâzetnâmeler, tarikat önderlerine verilen icâzetler ile sanat ve mesleklerin ikmalinde verilen icâzetnâme çeşitleriyle daha da artmıştır.⁵⁰

3. İCÂZETİN KABUL ŞARTLARI

Bir icâzetin geçerli ve kabul edilebilir olabilmesi için mucîzin bazı şartlara sahip olması gerekmektedir. Bu şartlar: müslüman olmak, akıl sahibi olmak, icâzet verilen alanda yeterli ilme sahip olmak, eğitim verebilecek yetkinlikte olmak, önceki

⁴⁹ Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Faris, **Mecmelu'l-Lugât**, Zühreyl Abdulmuhsin Sultan (thk.), Muessesetü'r-Risâle, Beyrut 1986, c.1 s.202.

⁵⁰ Akpınar, “İcâzet”, c.21 s.393; Muhammed Lokman es-Selefi, **İhtimâmu'l-muhaddîsîn bi nakdi'l-hadîs seneden ve metnen**, Daru'd-Daî li'n-Neşri ve't-Tevzî', Riyad 1999, s. 280; İdrîz, **İslâm Eğitim Yaşamında İcâzet Geleneği**, s.178; ⁵⁰Karaman, **Eğitimde Bilimsel Bir Belge...**, s.11.

hocalardan icâzet almış ve icâzet verme yetkisine sahip olmak şeklinde sıralanabilir. Bu şartlar, icâzetin ciddiyetini ve geçerliliğini sağlamak amacıyla belirlenmiştir. Aynı şekilde icâzet alacak mucâz için de bazı şartlar koşulmuştur. Bunlar: Müslüman ve akıllı olmak, icâzetini alacağı ilim emanetini almayı hak etmiş, yeterli seviyeye ulaşmış ve hocasının icâzetinde şart koştuğu vasıfları kendisinde toplamış olmak şeklinde zikredilebilir. Ayrıca icâzetin muayyen bir ilim alanında veya kitap hakkında olması gerekir. Mechûl bir şey hakkında icâzet verilmez. İcâzetin yazılmasıyla beraber okunması da gereklidir. Şayet icâzet sadece yazılı bir şekilde verilip okunmazsa da icâzet tamamlanmış olur ama yazılı ve sözlü şekilde verilen icâzete nisbeten eksik kalmış olur.⁵¹

4. İCÂZETİN ÖNEMİ

İcâzetin İslâm medeniyetindeki ehemmiyeti çok büyüktür. İcâzeti alan kişiyi Hz. Peygamber'den (s.a.v.) gelen silsilenin bir halkası yapmakla beraber farklı bazı önemli bilgiler de içerir. İcâzetnâmeler ciddi bir biyografik zenginliğe sahiptir. Bu biyografilerde, icâzet silsilesinde yer alan hocaların isimleri, unvanları ve bazı eserleri veya meşhur eserleri zikredilir. Bu anlamda icâzetnâmeler, İslamî biyografik çalışmalar için önemli bir kaynak teşkil eder. Belli dönemlerde eğitim ve ilim merkezi olan şehirler ve bölgeler hakkında birçok bilgi verir.⁵²

İcâzet, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) başlayarak gelen ilim zinciridir. Bu da ilimlerin nesilden nesile kopukluk olmadan aktarıldığına delalet eder. İcâzet belgeleri ilim ve irfanın güvenilir kaynaklarıdır. Öğrencilerin aldıkları eğitimi ve bilgileri doğru ve güvenilir bir şekilde öğrendiklerini belgelemelerini sağlar. Ayrıca ilim ve bilginin doğru bir şekilde yönetilmesine ve yayılmasına vesile olur. Bu belge İslam toplumunun doğru bilgiye ulaşmasına ve yanlış bilgilere karşı korunmasına katkıda bulunur. İcâzet belgesi herkesin kendisini ilim ehlinden sayamayacağını, uzun zamandan beri devam eden bir geleneğin, emeğin ve çok ilim sahibi kimselerin icâzette yer aldığını gösterir. Ayrıca icâzetlerde sahabe, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Allah'ın (c.c) isminin olması icâzetin kutsal yönünü de ortaya koymaktadır.⁵³

⁵¹el-Harrâni, **et-Tuhfetu'l-Hâliyye...**, s.14-15; Yıldırım, **Kürt Medreseleri ve Alimleri**, c.1, s.90.

⁵²İdriz, **İslâm Eğitim Yaşamında İcâzet Geleneği**, s.185.

⁵³Karaman, **Eğitimde Bilimsel Bir Belge...**, s.14.

İlk icâzet belgelerinin kâdılar ve alimlere verildiği, daha sonra medrese sisteminin yaygınlaşmasıyla ilim öğrencileri arasında da önem kazandığı anlaşılmaktadır. İcâzet belgesi öğrencinin bilgiyi doğru bir şekilde öğrendiğini ve onu aktarabileceğini gösteren bir vesikadır. Bu tür belgeler, eğitim kurumlarının işleyişi, öğrencilerin yetkinlikleri ve eğitim programlarının düzenlenmesi açısından büyük bir öneme sahiptir.⁵⁴

Medreselerin resmi statüye sahip olmaması, dolayısıyla da yaptırım yetkisine sahip bir kurum tarafından denetlenmemesi, zaman zaman ilmi anlamda istenilen seviyede olmayan kişilere de icâzet verilmesine sebep olmaktadır. Bunun önüne geçmek için bazı medreseler icâzet öncesi talebeleri imtihana tabi tutmakta, icâzet almayı hak edecek ilmi yetkinliğe sahip olmayanları elemektedirler.

İcâzet hakkında gerekli bilgiler verildikten sonra Şark Medreselerinde bu icâzetin alınmasını sağlayan ilimler ve ders kitapları hakkında bilgi verilmesi yerinde olacaktır.

İcâzetin içeriği ile verilen bu bilgilerden sonra icâzetnamede kullanılan bazı ifadelerden söz etmek yerinde olacaktır.

a. İcâzetnâmedeki Dua Cümleleri

İcâzetnâmede öğrencilere yönelik duaların yanı sıra, onlara eğitim ve icâzet veren hocalara da çeşitli dualar yapılmaktadır. Bu dualar, hocaların ilim ve irfanın artması, sağlık ve afiyet içinde olmaları ve öğrencilere verdikleri emeğin karşılığını almaları için dilekler içerir. İcâzetnâmede hocalara yönelik sıkça rastlanan dua cümleleri Arapçası ve Türkçe tercümesi ile beraber şunlardır:

أَعْلَى اللَّهِ دَرَجَتَهُ يَوْمَ الدِّينِ : Allah kıyamet günü derecesini üstün kılsın.

قَدَّسَ اللَّهُ أَسْرَارَهُ الْعَلِيَّةَ : Allah onun yüce sırlarını takdis etsin.

مَتَّعَنَا اللَّهُ بِعُلُومِهِ وَأَفَاضَ عَلَيْنَا فَيُوضَاتِ بَرَكَاتِهِ : Yüce Allah sırlarını mukaddes kılsın ve üzerimize bereketini, lütfunu ve doğruluğunu yağdırsın.

جَعَلَهُ اللَّهُ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ : Allah onu mukarriblerden eylesin.

⁵⁴ Yıldırım, **Kürt Medreseleri ve Alimleri**, c.1, s.88,89.

قَدَّسَ اللَّهُ أَسْرَارَهُ الْعَلِيَّةَ وَأَفَاضَ عَلَيْنَا فَيْضَهُ وَاحْسَنَهُ وَبَرَّهُ : Yüce Allah sırlarını mukaddes kılsın ve üzerimize bereketini, lütfunu ve doğruluğunu yağdırsın.

رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ : Allah ona rahmet etsin.

رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى : Allah ona rahmet etsin.

رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى وَنَفَعَنَا اللَّهُ تَعَالَى بِعُلُومِهِ : Cenab-ı Hakk ona rahmet etsin ve Rabbim ilmiyle bizleri faydalandırsın.

رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى رَحْمَةً وَاسِعَةً وَنَفَعَنَا بِعُلُومِهِ النَّافِعَةَ : Allah ona rahmet eylesin ve bizi onun faydalı ilminden faydalandırsın.

قَدَّسَ اللَّهُ سِرَّهُ وَأَفَاضَ عَلَيْنَا فَيْضَهُ وَبَرَّهُ : Allah sırrını mukaddes kılsın ve bereketini ve iyiliğini üzerimize esirgesin.

قُدِّسَ سِرُّهُ : Allah sırrını mukaddes kılsın.

رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ وَكَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ وَأَفَاضَ عَلَيْنَا فَيْضَهُ وَبَرَكَتَهُ : Allah ondan razı olsun, Allah onun yüzünü şereflendirsin ve üzerimize bereketinden yağdırsın.

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ : O'na, âline ve tüm ashabına salât ve selâm olsun.

b. İcâzetnâmedeki Nisbeler

İcâzetnâmelerde yer alan hocaların nisbeleri, hocaların hangi bölgeden, hangi aileden ya da hangi kabileden geldiğini, hangi ilmî ekole veya tasavvufi tarikata bağlı olduklarını, bazende hangi meslekle uğraştıklarını ifade eder.

1. Coğrafi nisbeler: Hocaların geldikleri bölgeyi belirtir:

el-Buhârî: Buhara'dan olduğuna,

el-Havilî: Havil köyünden olduğuna,

el-Verkânîsî : Verkanis (Kasımlı) köyünden olduğuna,

el-Ohînî : Ohîn (Koyunlu) köyünden olduğuna,
el-Mûşî : Muş'tan olduğuna,
es-Si'irdî : Siirt'ten olduğuna,
el-Bûlâtî : Bûlât köyünden olduğuna,
eş-Şîrâzî: Şîrâz'dan olduğuna,
ed-Devvânî : Devvân Köyünden olduğuna,
el-Heytemî: Heytem (Heyâtîm) köyünden olduğuna,
el-'Askalânî: Fîlistin'in 'Askalân şehrinden olduğuna,
el-'Irâkî: Irak'tan olduğuna,
en-Nevevî: Süriye'nin Nevâ köyünden olduğuna,
el-Kazvînî: Kazvîn'den olduğuna,
en-Nîsâbûrî: Nisabur'dan olduğuna,
el-Curcânî: İran'ın Curcân şehrinden olduğuna,
el-Cuveynî: Cuveyn köyünden olduğuna,
el-Mekkî: Mekke'de yetiştiği ve uzun süre burada kaldığına,
el-Kâzerûnî: Şiraz'a yakın Kâzerûn şehrinden olduğuna delalet etmektedir.

2. Kabile veya aile nisbeleri: Hocaların ait oldukları kabile veya aileyi belirtir.

el-Kureyşî: Kureyş kabilesinden olduğuna,
el-Hâşimî: Hâşimî ailesinden olduğuna,
el-Haydarî: Haydari ailesinden olduğuna,
el-Mucelî: Mucelî kabilesine mensup olduğuna
el-Ensârî: Ensârî bir aileden olduğuna delalet etmektedir.

3. Meslek veya mensup olduğu mezhep veya tarikat: Hocaların meşhur oldukları meslek veya mensub olduğu mezhep veya tarikatı belirtir.

el-Hattâbî: Hatiplik yapan veya hatiplerle ilişkili kişi olduğuna,

el-Enmâtî: Dokuma işiyle uğraştığına,
es-Sakatî: Hurdacılık mesleğiyle uğraştığına,
ez-Zeccâcî: Cam işleriyle uğraştığına,
eş-Şâfi'î: Şâfi'î mezhebine mensup olduğuna,
el-Kâdirî: Kadiri tarikatına mensup olduğuna,
el-Gazzâlî: Yün eğiren veya yüncü olan aileden geldiğine,
ez-Zencî: Kırmızıya yakın beyaz tenli olduğuna delalet etmektedir.

el-'Acemî: Kur'ân-ı Kerim'i doğru bir şekilde okuyamadığı için kendisine
"Acemî" lakabı verilmiştir.

Bu nisbeler, hocaların kimliklerini ve ilmi kimliklerini daha iyi anlamak ve öğrenciye o ilmi kimden aldığı konusunda daha fazla bilgi sağlamak amacıyla icâzetnamelerde yer alır.

c. İcâzetnamenin Dili

İcâzetnâme hitabet ve dildeki zarafet açısından önemli özellikler taşır. Bu belgeler hem ilmi hem de edebi bir değere sahiptir. İcâzetnâmeler genellikle İslam dünyasında ilim ve bilim dili olarak kabul edilen Arapça ile yazılmıştır. Bu dilin zenginliği, kelime dağarcığı ve gramer kuralları titizlikle kullanılmıştır. Metinler Arapça'nın belagat kurallarına uygun bir şekilde kaleme alınır. İcâzetnâmeler, sadece bir sertifika değil, aynı zamanda edebi bir eser niteliğindedir. Bu belgeler, edebi sanatlar (bedi'), mecazlar, kinaye, teşbih ve istiâre içerir. Aşağıda icâzetnâmelerde kullanılan bazı mecaz ifadeler ve anlamları verilmiştir.

الْمُتَمَسِّكِينَ بِحَبْلِ مَوَدَّتِهِ ; bu örnekteki "حَبْلٌ مَوَدَّتِهِ" ifadesi, gerçek anlamında "onun sevgisinin ipi" demekken, mecazi olarak "onun sevgisine tutunanlar" veya "onun sevgisiyle bağlı olanlar" anlamında kullanılmıştır. Bu da, sevgi ve bağlılığı bir ip gibi tasvir ederek daha güçlü ve derin bir ilişkiyi ifade eder. الْمُتَبَجِّرُ فِي الْقَضَاءِ وَالْفَتْوَى : bu örnekteki "الْمُتَبَجِّرُ" kelimesinin anlamı "denizde derinlere dalan" veya "denizde yüzmeyi bilen" demektir. Ancak burada mecazi olarak "bir alanda derin bilgi sahibi olan" anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla, "الْمُتَبَجِّرُ فِي الْقَضَاءِ وَالْفَتْوَى" ifadesi, "yargı ve fetva konusunda derin bilgi sahibi olan" veya "yargı ve fetva alanında çok bilgili

olan" anlamına gelir. Buradaki mecaz, denizde derinlere dalma ve yüzme becerisinin, bir konuda derin bilgi sahibi olma ve uzmanlık anlamında kullanılmasıdır.

طاوي مسافة السير - bu cümlede geçen " : طَاوِي مَسَافَةَ السَّيْرِ عَلَى بَحْرِ الْمَعْقُولِ وَالْمَنْقُولِ " "Yol almış" veya "yolda ilerlemiş" anlamındadır. Burada gerçek anlamda bir mesafe kat etmek değil, daha çok bilgi veya tecrübe yolculuğunu ifade eder. Ve aynı cümlede geçen عَلَى بَحْرِ الْمَعْقُولِ وَالْمَنْقُولِ : "Akli ve nakli ilimlerin denizinde" anlamındadır. Burada "deniz" mecaz anlamda kullanılmıştır ve geniş, derin bilgi veya veri alanını ifade eder. Dolayısıyla, tüm ifade mecazi olarak, " Akli ve nakli ilimlerin bilgi denizinde geniş bir yol almış" veya "bu alanda derin bilgi ve tecrübe edinmiş" anlamına gelir.

مفيض عوارف المعارف : Cümledeki mecaz مَفِيزُ عَوَارِفِ الْمَعَارِفِ عَلَى طَبَقَاتِ الْإِنَامِ "Mârifet lutuflarının kaynaklandırıcısı" anlamındadır. Burada "مفيض" kelimesi mecaz anlamda kullanılmıştır; gerçek anlamda bir sıvıyı boşaltan veya akıtan değil, bilgi veya ilim veren anlamındadır. عَلَى طَبَقَاتِ الْإِنَامِ : "İnsanların çeşitli tabakalarına" anlamına gelir. Burada "طبقات" kelimesi, toplumsal veya bireysel farklılıkları ifade eden tabakalar anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla, tüm ifade mecazi olarak, " Mârifet lütuflarını insan topluluklarının farklı seviyelerine sunan" anlamına gelir. Bu, bir kişinin veya kaynağın çeşitli seviyelerdeki insanlara bilgi aktarma kapasitesini ve etkisini ifade eder. Yukarıdaki ifadelerde mecaz sanatı kullanılmıştır.

حَاوِي مَدِينَةِ الْعِلْمِ : cümlesinin mecaz yönü, soyut kavramların somut imgelerle ifade edilmesine dayanır. Burada: "مدينة" (şehir) kelimesi, bilgi ve şerefın yoğun olarak bulunduğu bir yer anlamında kullanılmıştır. Bu, aslında gerçek bir şehirden ziyade, bilgi ve şerefın merkezi veya kaynağı olan bir kişiyi temsil eder. "حَاوِي" (sahip olan) kelimesi, bu şehri içinde barındıran anlamında kullanılarak, bir kişinin veya bir kurumun bilgi ve şeref ile dolu olduğu ifade edilir. Bu şekilde, soyut kavramlar olan bilgi ve şeref somutlaştırılmış olur. Bilgi ve şeref gibi soyut kavramların bir şehir ile özdeşleştirilmesi, güçlü bir teşbih sanatını ortaya koyar. Bu mecaz, okuyucunun zihninde daha somut ve canlı bir imge oluşturur.

Bu mecazi ifadeler, cümlelerin anlamını zenginleştirir ve okuyucuya daha etkileyici bir mesaj iletir. Bu şekilde, cümle hem dil hem de içerik açısından daha etkili hale gelir.

5. İCÂZETNÂMENİN İÇERİĞİ

İcâzetnâmelerin metinleri eğitim, kültür ve sanat tarihinde zengin bir birikim ve anlam ifade etmektedir. Her icâzetnâme ait olduğu bilim alanına ve önemine vurgu yaptıktan sonra geçmişten günümüze kadar o alanla ilgili yetişen bilim insanlarının isimlerini ve hizmetlerini kronolojik olarak aktarmaktadır.⁵⁵ Doğu ve Güneydoğu medreselerinde asırlar öncesinden günümüze kadar verilen icâzetler birbirine benzerlik gösterip belirli bölümlerden oluşur. İcâzetnâme besmele, Allah’a hamd ve senâ ve Resulüne salât ve selâm ile başlar. ‘أَمَّا بَعْدُ’ ifadesiyle başlayan birinci bölümde icâzeti veren hoca, mütevazi bir dil kullanarak kendini tanıtır. Kendisinin bu makama layık olmadığını, zira bu icâzeti vermenin sorumluluğunun ağır olduğunu belirtir. Böylece talebelerine alacakları icâzetin ciddiyetini ve önemini hatırlatır.

Bu girişten sonra, icâzet almayı hak eden talebenin ismi ve ardından icâzetin en önemli bölümü olan Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ve ardından Allah’a (c.c) varıncaya kadar alimler silsilesi yer alır. Bu bölümde icâzeti veren hoca bunları şöyle dile getirir: “Bana falan hoca, o’na falan hoca icâzet verdiği gibi ben de sana şu şu ilimlerde icâzet veriyorum.” Ardından farklı ilimler ve bu ilimleri öğreten hocalardan bahseder. Kendisine icâzet veren hocasını, hocasının hocasını ve onun hocasının kim olduğunu açıklar. Bu silsile Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ondan Cebail’e (a.s) ve oradan da Allah’a (c.c) ulaştırılır. Bu hocaların isimleri ve vasıfları belirtilirken belâğat yönü güçlü ifadeler ve cümleler kullanılır. Bu bölümde icâzetin geçmişine ve kaynağına vurgu yapılarak icâzetin önemine dikkat çekilir. İcâzetin son bölümünde icâzet alan talebelere dua ve nasihatler yer alır. İcâzetin sonunda icâzet veren hocanın ismi, icâzetin verildiği tarih yazılır ve bu icâzetin ona ait olduğuna dair bir onay bulunur.⁵⁶ İcâzetnemeler bir bakıma günümüzdeki diplomaların yerini tutmaktadır.

Günümüzün modern okul diplomaları ile medreselerde verilen icâzetnâmeler karşılaştırıldığında aralarında bazı temel farklar görünmektedir. Okul diplomaları genellikle tek sayfalık bir belge olup sadece diplomayı alan kişinin kimliksel bilgileri, diplomayı veren eğitim kurumu ve onay makamı bilgilerini içerir. İcâzetnâmeler ise daha ayrıntılı ve detaylıdır ve genellikle 10-12 sayfadan oluşur.

⁵⁵ Karaman, **Eğitimde Bilimsel Bir Belge...**, s.11-12.

⁵⁶ Yıldırım, **Kürt medreseleri ve alimleri**, c.1 s.91.; Karaman, **Eğitimde Bilimsel Bir Belge...**, s.12.

İcâzetnâmelerde icâzet veren hocanın kimliği, talebenin kimliği, icâzetin türü, (ilmî, tasavvufî, hadis vb.) icâzetin verildiği ilim dalları, icâzetin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve Allah'a (c.c) varıncaya kadarki silsilesi gibi detaylı bilgilere yer verilir. İcâzetnâmeler icâzetin kaynağını, geçmişini ve önemini vurgulamak amacıyla bu ayrıntıları içerir.⁵⁷

6. İCÂZET TÖRENİ

Öğrenci, medrese müfredatında bulunan eserleri tahsil ettikten sonra alimlerden oluşan bir heyet tarafından okuduğu ilimlerden yazılı veya sözlü bir şekilde imtihana tabi tutulur. İmtihani başarıyla tamamlayan öğrenciler icâzet almayı hak ederler. Lakin bazı medreselerde eğitimini tamamlayan öğrenci sınava tabi tutulmadan kendisine icâzet verilmektedir. Genellikle icâzet verilmesi bir tören şeklinde takdim edilir. Şark medreselerindeki icâzet törenleri aralarında küçük farklılıklar olmakla beraber genelde aşağıda anlatıldığı gibi icra edilir.

İmtihani kazananlar belli olduktan sonra icâzet töreni hazırlıklarına başlanır. Öncelikle tören için uygun bir tarih ve mekân belirlenir. Bunun için belirli bir tarih olmayıp bölgenin mevsimsel şartları göz önünde bulundurularak genellikle bahar veya sonbahar mevsimi tercih edilir. İcâzet töreni düzenli bir şekilde tertiplenmeyip medreselerin öğrenci ve mezun sayısına bağlı olarak belirli aralıklarla düzenlenir. Medrese başmüderrisi meslektaşlarını, talebelerini, ailelerini ve uygun gördüğü başka kimseleri davet eder. Ayrıca öğrencilerin icâzet töreninde takacakları sarık ve giyecekleri cübbeler temin edilir ve törende takdim edilecek icâzetnâmeler yazılıp hazır hale getirilir. Talebeler, icâzetten önce düğün havasında 2-3 gün boyunca medresede arkadaşlarıyla eğlenirler.

İcâzet töreni genellikle camilerde veya medreselerde, bazen de uygun olan bir açık alanda tertip edilir. Cübbe ve sarıklarını giymiş mücâz adayları, alana salavatlar eşliğinde giriş yapar ve katılımcılar onları ayakta karşılarlar. Mücâz adayları, katılımcıların karşısında saygıyla oturur ve icâzet konuşmalarını dinlerler. Törene Kur'ân tilâveti ile başlanır. Daha sonra icâzeti verecek olan başmüderris kısa bir açılış ve selamlama konuşması yapar. Ardından belli başlı müderrisler günün anlam ve önemi hakkında konuşmalar yaparlar. Ayrıca konuşmalar arasında çeşitli

⁵⁷ İdriz, *İslâm Eğitim Yaşamında İcâzet Geleneği*, s.183.

kasîdeler ve ilâhiler okunur. Tören sonunda icâzeti veren hoca, vereceği icâzeti baştan sona kadar okur. Davetli alimler ve seydalardan belli başlı kişiler, icâzet okunduktan sonra, icâzet belgesini talebelere takdim ederler.

Eski dönemlerde medreseye komşu evler, icâzet töreni bittikten sonra davetlileri gruplar halinde evlerine götürüp onlara ziyafet verirlerdi. Günümüzde yemekler aşçılar tarafından hazırlanıp icâzet yerinde davetlilere ikram edilir. Misafirlere verilen ikramdan sonra icâzet merasimi sonlanmış olur. İcâzet törenleri medreselerin büyüklüğüne ve küçüklüğüne bağlı olarak her sene veya iki yılda ya da üç yılda bir düzenlenir.

İcâzetini alan öğrencilerden bazıları ilimlerini daha da pekiştirmek için medresede kalıp okumaya veya ders vermeye devam etmektedirler. Bazıları da resmî görev almak için gerekli olan sınavlara hazırlık yapmaya başlar. Son yıllarda genelde buradan mezun olanlar gereken resmi eğitim kurumlarındaki öğrenimlerini de tamamladıktan sonra imâm hatip, müezzin, Kur’ân kursu öğretmeni ve din kültürü öğretmeni olurlar.⁵⁸

7. ŞARK MEDRESELERİNDE OKUTULAN İLİMLER VE DERS KİTAPLARI⁵⁹

Şark medreselerinde nahiv, sarf, mantık, vad‘, belâgat ve munâzara gibi Arap dili ilimlerinin yanı sıra akâid, fıkıh, fıkıh usûlü, hadis, hadis usûlü, tefsir, tefsir usûlü, ahlâk, siyer ve peygamberler tarihi gibi temel İslam ilimler okutulmaktadır. Medreselerde okutulan söz konusu ilimlerle ilgili kitaplar konularına göre aşağıda sıralanmıştır.

7.1. Sarf Kitapları⁶⁰ ve Müellifleri

1) *Emsile*, Anonim.⁶¹

⁵⁸ Yıldırım, **Kürt medreseleri ve alimleri**, c.1 s.90.

⁵⁹ Çiçek, Şark Medreselerinin Serencâmı, s.46-77; Muhammed İkbâl Ekinci, Tillo Mücahidiyye Medresesi’nde İcâzet Ve İcâzetnâme, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Siirt 2017, c.4, s.251-253 ; Uğur Erman, “Siirt Medreselerinde İcâzetnâme Öncesi Okutulan Kitaplar ve İçerikleri”, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Siirt 2017, c.3, s.135-172 ; Mansur Teyfur, Bitlis Norşin Medresesinde Okutulan Arapça Ders Kitapların Tasnif ve Tahlili, Bitlis İslamiyat Dergisi, 2021, c.3, s.7.

⁶⁰ Sözlükte dönüştürmek ve değiştirmek anlamlarına gelen sarf kelimesi terim olarak ta istenilen bazı anlamları elde edebilmek için aslı (kök) kelimeyi muhtelif kelimelere dönüştürüp değiştirmek manasında kullanılmaktadır. bkz. Seyyid Şerif el-Curcânî, **Kitabu’t-ta’rîfât**, Daru’r-Reyyan, Beyrut 1983, s.174.

- 2) *Binâ*, Anonim veya Seyyid Abdullah (ö.667/1245).⁶²
- 3) *el-İzzî fî't-tasrîf (Tasrîfu'z-Zencânî)*, Abdulvehhâb ez-Zencânî (ö.667/1256).
- 4) *Serfa Kurmancî*, Melâ 'Aliyê Teremâxî (ö.1065/1654).⁶³
- 5) *Sa'dinî (Şerhu't-Tasrîfî'z-Zencânî)*, Sa'deddîn Mes'ud et-Teftâzânî (ö.7952/1390).⁶⁴

7.2. Nahiv⁶⁵ Kitapları ve Müellifleri

- 1) *'Avâmilü'l-Curcânî*, Abdulkâhir el-Curcânî (ö.471/1078).⁶⁶
- 2) *'Avâmilü'l- Birgivî*, Birgivî Mehmet Efendi (ö. 955/1554).⁶⁷
- 3) *ez-Zurûf* (Kürtçe), Molla Yunus Erqetînî (18.-19. yüzyıl).⁶⁸
- 4) *et-Terkîb* (Kürtçe), Molla Yunus Erqetînî (18.-19. yüzyıl).⁶⁹
- 5) *Sa'dullâhi's-sağîr*, Sa'dullâh el-Berde'î (ö.?).⁷⁰
- 6) a) *et-Tuhfetu's-seniyye Şerhu Acurrûmiyye*, Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid el-Mısırî (1900-1973).⁷¹

⁶¹Her ne kadar bu eser Hz. Ali (r.a.)'ye nisbet ediliyorsa da, aslında müellifi bilinmiyordur.

⁶²Arapça fiil kalıpları hakkında yazılan bu kitap, mazi ve muzari zaman fiilleri hakkında ses, anlam ve yapı değişikliği temelinde bilgi vermek için yazılmıştır.

⁶³Molla Ali 1591 yılında Hakkari'nin Bahçesaray ilçesine bağlı Teremax (Yaylakonak) köyünde doğmuştur. Bu kitabın en belirgin özelliği yazarın bu ilmi talebelere öğretirken bu ilmin kurallarını Farsça ve Kürtçedeki benzerleriyle de kıyaslamasıdır. bkz. Yıldırım, **Kürt Medreseleri ve Alimleri**, c.1, s.131.

⁶⁴Bu eser *'İzzî*'nin en meşhur şerhidir.

⁶⁵Sözlükte 'miktar, benzer, yön, kasıt ve tür' manalarına gelen nahiv kelimesi terim olarak ta Arapça kelimelerin i'rab, mebnilik ve diğer yönlerini öğreten kuralları olan ilimdir. bkz. Curcânî, **Kitabu't-ta'rîfât**, s.308.

⁶⁶Bu kitap kelimelerin sonunu harf ve hareke açısından etkileyen somut ve soyut 100 âmilin foksikyonlarından bahsetmektedir.

⁶⁷Birgivî tarafından yazılan bu kitap 100 âmilden bahsetmektedir. Cürcanî'nin tasnifinden farklı olarak âmil, ma'mûl ve amel olmak üzere sınıflandırmıştır. Bu avamillerden Curcânî'ye ait Doğu ve Güneydoğu medreselerinde okunur. Birgivî'ninki ise Türkiye'nin batısında okunmaktadır.

⁶⁸Bu kitabın konusu zaman ve mekân zarfları ile harf-i cer ile mecruru hakkındadır. Molla Yunus, 18. yüzyılında yaşamış ve Erqatîn'de doğmuştur.

⁶⁹Bu kitap Abdulkahir el-Curcanî'nin "*el-Avamil*" adlı eserinin ilk kısımları üzerine Molla Yunus tarafından yazılmış bir şerhtir.

⁷⁰Bu kitap el-Curcanî'nin "*el-Avamil*" adlı eseri üzerine yazılmış arapça bir şerhtir.

⁷¹Muhammed Muhyiddin, Mısır'ın Şarkîye vilâyetindeki Kefrûlhamâm köyünde dünyaya gelmiştir. 1925 yılında Ezher Üniversitesi'nden mezun olmuştur. 1964 yılında Kahire Arap Dil Kurumu'na üye seçilmiş ve Ezher Üniversitesi'nde Lecnetü'l-fetvâ ve el-Meclisü'l-a'lâ li's-şuûni'l-İslâmiyye'ye bağlı Lecnetü'ihyâi't-türâs'a başkanlık yapmıştır. Ayrıca Mecmau'l-buhûsi'l-İslâmiyye üyeliği yapmış ve diğer birçok ilmi kuruluştaki üye olarak görev almıştır. Yazar, 1973 yılında Kahire'de vefat etmiştir. bkz. İsmail Durmuş, "Muhammed Muhyiddin Abdulhamid", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1999, c.30 s.553,554.

Şerhin metni olan *Acurrûmiyye*'yi yazan İbn Acurrûm Fas'ta doğmuştur. Berberî lehçesinde "sûfi" manasına gelen Âgurrûm (Acurrûm) lakabının ilk defa dedesi Dâvûd için kullanıldığı söylenmektedir. Bu esere 60 kadar şerh yazılmıştır. bkz. Hulusi Kılıç, "İbn Acurrûm", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1999.c.19 s.295-296

- b) *el-Kevâkibu'd-durriyye*, Muhammed Abdurraûf el-Munâvî (ö. 1031/1622).⁷² Bu maddede adı geçen iki eserden biri okutulmaktadır. Suffe Medreselerinde bu eserlerden birincisi okutulmaktadır.
- 7) *ed-Durûsu'l-'Arabiyye li'l-medârisi'l-i'dâdiyye*, Şeyh Mustafâ el-Galâyînî (1885-1944).⁷³
- 8) *Şerhu'l-Muğnî*, Muhammed b. Abdurrahim el-Meylânî (ö. 746/1345).
- 9) *Şerhu Katri'n-nedâ*, İbn Hişam (ö.761/1360).⁷⁴
- 10) a) *Hallu'l-me'âkîd Şerhu'l-İ'râb 'an kavâ'idî'l-i'râb*, Şemseddin Ahmed b. Muhammed ez-Zîlî es-Sivâsî (ö.1006/1597).⁷⁵
- b) *Mûsilu't-tullâb Şerhu'l-İ'râb 'an kavâ'idî'l-i'râb*, Halid el-Ezheri (ö.905/1499)⁷⁶ Bu maddede adı geçen iki eserden biri okutulmaktadır.Suffe Medreselerinde bu eserlerden ikincisi okutulmaktadır.
- 11) *Şerhu İbn 'Akîl Şerhu Elfiyyet-i İbn Mâlik*, Bahâeddîn İbn 'Akîl (ö. 769/1367).⁷⁷
- 12) *el-Behçetu'l-mardiyye Şerhu Elfiyyet-i İbn Mâlik*, Suyûtî (ö.911/1505).⁷⁸

⁷² Bu eser *Acurrûmiyye* üzerine yazılmış bir şerhtir.

⁷³ Son dönemde medreselerde okutulan bu kitabın müellifi el-Galâyînî; Muhyiddin el-Hayyât, Beyrut müftüsü Abdûlbâsî el-Fâhûrî, Sâlih er-Râfiî, Hasan el-Müdevver ve Abdurrahman el-Hût gibi âlimlerden fıkıh, kelâm, tarih ve Arap dili ve edebiyatı dersleri almıştır. 1944 yılında Beyrut'ta vefat etmiştir. bkz. Hulusi Kılıç, "Mustafâ el-Galâyînî", DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1999, c.31 s.301,302. Bu kitap Suffe Medreselerinde okutulmaktadır.

⁷⁴ Hem metnin hem de şerhin yazarı Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişam el-Ensârî el-Mısırî'dir.

⁷⁵ Bu eser, İbn Hişam en-Nahvî'nin *el-İ'râb 'an Kavâ'idî'l-i'râb* adlı eserinin şerhidir.

⁷⁶ Halid el-Ezheri 838 /1435 yılında Yukarı Mısır'ın (Saîd) Cerce şehrinde dünyaya geldi. Küçük yaşlarda ailesiyle birlikte Kahire'ye yerleşmiş. Otuz altı yaşına kadar ilimle meşgul olmayan ve görevi sadece Câmîu'l-Ezher'in kandillerini yakmak olan Ezherî bir gün lamba yakarken fitili bir öğrencinin kitabının üzerine düşürmüştü ve öğrenci onu 'cahil herif' diye azarlamış. Bu olaydan etkilenip tahsile başlamış, Kur'an'ı ezberledikten ve bazı temel eserleri okuduktan sonra Ezher'e girmiş. Eğitimini tamamladıktan sonra Ezher'de dersler vermeye başlamıştır. Hayatı talebe okutmak ve eser telif etmekle geçen Ezherî 905/ 1499 yılında Kahire'de vefat etmiştir. bkz. Mehmet Turan Aslan, "Halid b. Abdullah el-Ezheri", DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1999, c.12 s.64-65.

⁷⁷ 698/1299 senesinde Halep yakınındaki Bâlis kasabasında doğan İbn Akîl'in nesebi Hz. Peygamber'in (s.a.v) amcası oğlu 'Akil b. Ebû Tâlib'e dayanmasından dolayı İbn 'Akîl künyesiyle tanınmıştır. 769 / 1367 yılında Kahire'de vefat eden İbn Akîl İmam Şâfi'î'nin mezarının yanına defnedilmiştir. bkz. Mehmet Sami Benli, "Bahâeddin İbn Akîl", DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1999, c19 s.301,302.

Söz konusu şerhin metni olan "*Elfiyye*" nin müellifi ise İbn Mâlik olarak tanınan Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî el-Endelüsî el-Ceyyânî'dir . 600/1204 yılında Kurtuba yakınlarındaki Ceyyân'da dünyaya gelmiştir. İspanya'nın Müslümanlar tarafından fethedilmesinden sonra İşbiliye, Kurtuba ve Mürsiye bölgelerine yerleşen Tay kabilesine nisbeten Tâî lakabıyla anılır. İbn Mâlik lugat ve gramer alanında çok sayıda manzume yazmıştır. bkz. Abdulbaki Turan, "İbn Mâlik et-Tâî", DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1999, c.20 s.169-172.

13) *el-Fevâidu 'd-diyâiyye Şerhu Kafîyeti İbni 'l-Hâcib*, Molla Abdurrahman Câmî (ö.898/1493).⁷⁹

14) *Hâşiyetu Abdulgafûr*, Radiyyuddîn Abdulgafûr el-Lârî (ö. 912/1504).⁸⁰

7.3. Mantık⁸¹ Kitapları ve Müellifleri

1) *İlmu 'l-mantık mîzânu 'l-'ukûl*, Muhammed Hüseyin en-Neccâr (ö.?).⁸²

2) *Muğni't-tullâb Şerhu İşâğûcî*, Manisalı Mahmûd b. Hâfız Hasan (ö.1222/1808).⁸³

3) *el-Fevâidu 'l-fenâriyye Şerhu İşâğûcî*, Şemseddîn Muhammed Fenârî (ö.834/1430).⁸⁴

4) *Kûl Ahmed*, Ahmed b. Muhammed b. Hıdır (ö.967/1560).⁸⁵

5) *es-Sullemu 'l-murevnak fî 'ilmi 'l-mantık*, el-Ahdarî (ö.983/1575-76).

7.4. Belâgat⁸⁶ Kitapları ve Müellifleri

1) *es-Sutûr*, Şeyh Abdulhakîm ed-Derşevî (ö. 1282/ 1865).⁸⁷

2) *el-Balâğatu 'l-vâdiha*, Alî el-Cârım (ö. 1949) ve Mustafa Emîn (ö.?).⁸⁸

⁷⁸ Asıl ismi Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî eş-Şâfi'î olup 849/1445 yılında Kahire'de doğmuştur. Ecdadı Orta Mısır'daki Asyût'ta yaşadıklarından dolayı "Süyûtî" nisbetiyle anılmaktadır. Hayatının son yıllarını inzivada geçirdiği Nil nehri üzerinde bulunan Ravza adasında 911/ 1505 senesinde vefat eden İmam Süyûtî babasının kabrinin yanına defnedildi. bkz. Halit Özkan, "Suyûtî", DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1999, c.30, s.204-206.

⁷⁹ Bu kitap İbnu'l-Hacib'in "Kafîye" adlı kitabı üzerine yazılmış bir şerhtir. Bu kitap medrese çevresinde "Molla Camî" olarak bilinmektedir. Müellifi Mevlâna Camî olarak bilinen Abdurrahman b. Ahmed olup 817/1414 yılında Horasan'ın Câm şehrinde dünyaya gelmiştir. Mevlâna Camî, ilk tahsilini babasının yanında yapmıştır. Babası Herat şehrine ders vermek için gittiğinde kendisi Nizâmîye Medresesi'nde öğrenimine devam etmiştir. Semerkant'a döndüğünde Nakşibendî tarikatı şeyhlerinden olan Sa'deddîn el- Kâşgarî'ye intisap etmiştir. Kâşgarî'nin vefatından sonra halifesi Hâce Ubeydullâh Ahrâr'a intisap eden Mevlâna Camî 898/1492 yılında Herat'ta vefat etmiştir. bkz. Ömer Okumuş, "Abdurrahman Camî", DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1999, c.7, s.94-99.

⁸⁰ Bu eser 'el-Fevâidu 'd-diyâiyye' üzerine kaleme alınmış meşhur bir haşiyedir. Muellifi, İran'ın Lâr kasabasında dünyaya gelmiştir. 912 /1506 yılında Herat'ta vefat eden el-Lârî, şeyhi Mevlânâ Camî'nin kabri yakınına defnedilmiştir. bkz. Ömer Rızâ Kehhâle, Mu'cemu'l-Muellifîn, Daru İhyâi't-Turasi'l-'Arabî, Beyrut 1957, c.5 s.269.

⁸¹ Mantık, hataya düşmenin mümkün olduğu bütün durumlarda düşünme gücünü doğru yöne yönlendirecek olan imkanları kapsayan bir ilim dalıdır. bkz. el-Curcânî, *Kitabu't-ta'rîfât*, s.301.

⁸² Mantık ilminde kaleme alınmış bu eser mübtedî seviyesinde, kolay ve kısa bir kitaptır.

⁸³ Bu eser, Esîruddîn el-Ebherî'nin (ö.700/1300) 'İşâğûcî' adlı eserinin şerhidir.

⁸⁴ Bu eser Mevlana Şemsettin Fenârî'nin (Molla Fenârî) 'İşâğûcî'nin üzerine yazdığı bir şerhtir.

⁸⁵ Molla Fenârî tarafından el-Ebherî'nin 'İşâğûcî' adlı yazılan eserine yazılan şerhin haşiyesidir.

⁸⁶ Belâgat ilmi; sözün fasih (açık seçik) olmakla birlikte yerinde ve zamanında ve ihtiyaç kadar kullanılmasının kurallarını öğreten ilme denir. bkz. el-Curcânî, *Kitabu't-ta'rîfât*, s.105.

⁸⁷ Eserin yazılış amacı, Teftazani'nin 'izzi' ye yazdığı şerhin dibâcesindeki mecazları açıklayıp, talebeyi beyan ilminde az da olsa bilgi sahibi etmektir.

- 3) *Şerhu 'Îsâm 'alâ Risâleti'l-Ferîde*, 'Îsâmuddîn İbrahim b. Muhammed b. Arapşâh el-Îsferâyînî es- Semerkandî (ö. 945/1528).⁸⁹
- 4) *Muhtasaru'l-me'ânî*, Sa'deddîn et-Teftâzânî (ö.793/1338).⁹⁰

7.5. Vad⁹¹ Kitapları ve Müellifleri

- 1) *er-Risâletu'l-vad'ıyyetu'l-'Adudiyye*, 'Adududdîn Abdurrahman b. Ahmed b. Abdulğaffâr b. Ahmed el-Îcî (ö.756/1355).
- 2) *Hulâsatu'l-vad'*, Şeyh Yûsuf ed-Dicvî (ö.1946).⁹²
- 3) *Şerhu Semerkandî 'alâ Risâleti'l-Vad'ıyye*, Ebû'l-Kâsım el-Leysî es-Semerkandî (ö.888/1483).⁹³

7.6. 'Akâid Kitapları ve Müellifleri

- 1) *'Aqîda îmânê*, Ahmed-i Hani (ö.1315/1707).⁹⁴
- 2) *Nehcu'l-enâm*, Molla Halil es-Si'irdî (ö.1257/1841).⁹⁵
- 3) *Tuhfetu'l-murîd 'alâ Cevhereti't-tevhîd*, İbrahim b. Muhammed el-Bâcûrî (ö.1277/1860).⁹⁶
- 4) *Şerhu'l-'akâid li'n-Nesefî*, Sa'deddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî (ö.791/1389).⁹⁷

⁸⁸ Bu eser belâgat konularının ele alındığı çağdaş bir eserdir. Talebelerin Arap dilinin şiir ve edebiyat alanındaki güzelliklerini öğrenmeleri, tanımaları, ve edebî zevklerinin gelişmesi için eserin içeriğinde nesir ve şiirlerden misallere daha fazla yer verilmiştir.

⁸⁹ Bu eser *'el-Ferîde*"de adlı eserde geçen manası anlaşılmayan kelimeleri izah etmek üzere yazılmıştır.

⁹⁰ Bu eser Taftazânî'nin, Kazvîni'nin (ö.739/1338) *'Telhîs'l-Miftâh'* adlı eserine yazmış olduğu bir şerhtir.

⁹¹ Bu ilim, kelimelerin kuruluşuyla (vazedilmesiyle) ilgili konuyu araştıran bir ilim dalıdır. bkz. el-Curcânî, *Kitabu't-ta'rîfât*, s.327.

⁹² Mısır'ın Kalyûb şehrine bağlı Dicve'de 1870 yılında doğan ed-Dicvî nesebi anne tarafından Hz. Hasan'a (r.a) dayanmaktadır. Yakalandığı çiçek hastalığından dolayı küçük yaşta gözlerini kaybetmiştir. Kur'an-ı Kerim'i ezberledikten sonra Ezher'de öğrenime başlamıştır. 1365 /1946 yılında vefat eden Maliki fakihî ed-Dicvî Aynışems Mezarlığı'nda defnedilmiştir. bkz. Saffet Köse, "Dicvî", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1994, c.9 s.284-285

⁹³ Bu eser el-Îcî'nin *'er-Risâletu'l-Vad'ıyye'* adlı eseri üzerine yazılan bir şerhtir.

⁹⁴ Ahmed-i Hani'nin genel anlamda İslam'ın temellerini içeren, dini konuları işleyen Kürtçe yazılmış bir kitaptır. 1650-51 yılında Hakkârî'nin Çukurca ilçesine bağlı Han Köyünde doğan Ahmed-i Hani,1707'de Ağrı'nın Doğubayazıt ilçesinde vefat etmiştir. bkz. Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Alimleri*, c.1, s.152

⁹⁵ Bu risâle 293 beyitten oluşan bir eser olup akidevî bilgiler ve âdâb-ı muâşeretten bahseden bir akide ve ahlak kitabıdır.

⁹⁶ İbrâhim el-Lekânî'ye ait *'Cevheretü't-tevhîd'* adlı manzum akaid risâlesinin şerhidir.

⁹⁷ Yazar bu eserinde Ömer Nesefî'nin *'el-'Akâid'* adlı risâlesindeki anlaşılmayan kelimeleri izah etmiş, problemli ibareleri çözmüş ve bu kitaptaki bilgilerden müellifin maksadının ne olduğunu açıklamıştır.

7.7. Münâzara⁹⁸ Kitapları ve Müellifleri

- 1) *er-Risâletu 'l-Velediyye*, Saçaklızâde Mehmed Efendi (ö.1145/1732).
- 2) *Adâbu 'l-bahsi ve 'l-munâzara*, Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid el-Mısırî (ö. 1973).

7.8. Fıkıh Usûlü Kitapları ve Müellifleri

- 1) *el-Hulâse fî usûli 'l-fıkh*, Muhammed Hasan Hito.⁹⁹
- 2) *el-Varakât*, Abdülmelîk el-Cuveynî (ö.478/1085).
- 3) *Usûlü 'l-fıkhı 'l-İslâmî*, Zekiyuddîn Şa'bân (ö.?).
- 4) *el-Vecîz Şerhu 'l-Kavâ 'idi 'l-fıkhiyye*, Abdülkerîm Zeydân (ö. 2014).
- 5) *Cem 'u 'l-cevâmi'*, Taceddîn es-Subkî (ö.771/1369).

7.9. Fıkıh Kitapları ve Müellifleri

Türkiyenin Doğu bölgelerinde yaşayan halkın çoğunluğu Şâfi'î mezhebine mensup olduğu için medreselerde çoğunlukla Şâfi'î mezhebinin fıkıh kitapları okunmaktadır.

- 1) *Gâyetu 'l-ihtisâr*, Ebû Şucâ' Ahmed b. Hüseyin b. Ahmed el-İsfahânî (ö.593/1196).
- 2) *Ahkâmu 'l- 'ibâdât*, Beşir Muhammed ez-Za'bî(ö.?).
- 3) *Fethu 'l-karîb Şerhu İbn Kâsım 'âlâ metni Ebî Şucâ'*, Muhammed b. Kasım el-Gazzî (ö.918/1512).
- 4) *Minhâcu 't-tâlibîn ve 'umdetu 'l-muftîn*, Yahya b. Şeref en-Nevevî (ö.676/1277).
- 5) *Fethu 'l-mu 'în Şerhu Kurreti 'l- 'ayn*, Zeynuddîn b. Abdilazîz el-Melîbârî (ö. 987/ 1583).
- 6) *Kifâyetu 'l-ahyâr*, Takiyuddîn el-Hinsî (ö.829/1426).¹⁰⁰
- 7) *Menhecu 't-tullâb*, Zekeriyya el-Ensârî (ö.926/1520).¹⁰¹
- 8) *'Umdetu 's-sâlik ve uddetu 'n-nâsik*, Şihâbuddîn b. Nakîb el-Mısırî (ö.769/1368).

⁹⁸ Bu ilim dalı, tartışma yapan iki kişinin aralarındaki tartışma ve konuşma bahseden bir ilim dalıdır. bkz. el-Curcânî, *Kitabu't-ta'rîfât*, s.298.

⁹⁹ Yazar şu anda Endonezya İmam Şafii Üniversitesi Rektörüdür.

¹⁰⁰ Bu eser '*Gâyetu 'l-ihtisâr*' adlı kitabın şerhidir.

¹⁰¹ Bu eser bir ölçüde '*Minhâcu 't-tâlibîn*' in kısaltmasıdır.

- 9) *Şerhu'r-Rahbiyye*, Sıbtu'l-Mardînî (ö. 907/1501).¹⁰²
- 10) *Envâru'l-ebrâr*, Yusuf b. İbrahim el-Erdebilî (ö.779/1377).¹⁰³
- 11) *Muğni'l-muhtâc*, Muhammed Hatib Şirbînî (ö.977/1570).
- 12) *Tuhfetu'l-muhtâc*, İbn Hacer el-Heytemî (ö.973/1565).

7.10. Tefsir Kitapları ve Müellifleri

- 1) *Tefsiru'l-Celâleyn*, Celâleddîn Abdurrahman b. Ebûbekir es-Suyûtî (ö.911/1505) ve Celâleddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Mahallî (ö.864/1459).¹⁰⁴
- 2) *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, Nâsiruddîn Ebû Sa'îd Abdullah b. Ömer el-Kâdî el-Beydâvî eş-Şîrâzî (ö.685/1286).
- 3) *Safvetu't-tefâsîr*, Muhammed Ali es-Sâbûnî (ö. 2021).
- 4) *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, Ebu'l-Berekât en-Nesefî (ö. 710/1310).
- 5) *Tefsiru'l-Kur'ân-il 'azîm*, İbn Kesîr (ö. 774/1373).
- 6) *Lubâbu't-te'vîl*, Ali b. Muhammed el-Hâzin (ö. 741/1341).
- 7) *İrşâdu'l- 'akli's-selîm*, Ebussuûd Efendi (ö. 982/1574).

7.11. Tefsir Usûlü Kitapları ve Müellifleri

- 1) *el-Vâdih fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, Mustafâ Dîb Buğâ (ö.1408/1988) ve Muhyiddîn Mistû (ö. 2021).
- 2) *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, Suyûtî (ö. 911/1505).
- 3) *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, Zerkeşî (ö. 794/1392).
- 4) *et-Tibyân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, Muhammed Ali es-Sâbûnî (ö.2021).

7.12. Hadis Kitapları ve Müellifleri

- 1) *Sahîhu'l-Buhârî*, Muhammed b. İsmail el-Buhârî (ö. 256/870).
- 2) *Sahîhu'l-Muslim*, Müslim b. Haccâc en-Nisâbûrî (ö. 261/875).
- 3) *Riyâdu's-sâlihîn*, Yahya b. Şeref en-Nevevî (ö.676/1277).
- 4) *et-Tâcu'l-câmi' li'l-usûl fî ehâdîsi'r-Resûl*, Mansur b. Ali Nâsîf (ö. 1951).

7.13. Hadis Usûlü Kitapları ve Müellifleri

¹⁰² Bu eser fikhın sadece ferâiz konularını ele alır.

¹⁰³ Bu eser genellikle zaza alimler ve öğrenciler tarafından daha çok tercih edilmektedir.

¹⁰⁴ Çok kısa olmasına rağmen kapsamlı ve geniş manaları barındırmaktadır..

- 1) *Nuzhetu'n-nazar Şerhu Nuhbeti'l-fîker*, İbn Hacer el-'Askalânî (ö. 852/1449).
- 2) *el-Beykuniyye*, Ömer (Taha) b. Muhammed b. Fettûh el-Beykûnî (ö. 1080/1669).¹⁰⁵
- 3) *el-Îdâh fî 'ulûmi'l-hadis ve'l-istilâh*, Mustafâ Sa'îd el-Hın ve Bedî' Seyyid el-Lehhâm (ö.?).
- 4) *Teysîru mustalahi'l-hadîs*, Dr. Mahmûd Tahhân (ö.?).¹⁰⁶

7.14. Siyer ve Peygamberler Tarihi Kitapları ve Müellifleri

- 1) *Kısâsu'n-nebiyyîn li'l-etfâl*, Ebu Hasan en-Nedvî (ö. 1999).¹⁰⁷
- 2) *Sîyretu hâtemi'n-nebiyyîn*, Ebu Hasan en-Nedvî (ö. 1999).
- 3) *Nûru'l-yakîn fî sîyreti seyyidi'l-murselîn*, Muhammed b. Afîf el-Bacûrî (Hudri Beg) / (ö. 1345/1928).¹⁰⁸

7.15. Tasavvuf ve Ahlak Kitapları ve Müellifleri

- 1) *Eyyuhe'l-veled*, Ebu Hâmid el-Gazzâlî (ö. 505/1111).
- 2) *Min edebi'l-İslâm*, Abdulfettâh Ebu Ğudde (ö.1997).
- 3) *Kasîdetul-Burde*, Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî (ö. 695/1296)
- 4) *Şerhu'l-Hikemi'l-'atâiyye*, Ebû Muhammed Abdulmecîd eş-Şernûbî (ö. 1929)
- 5) *İhyâ'u ulûmi'd-dîn*, Ebu Hâmid el-Gazzâlî (ö. 505/1111).

Ayrıca medreseye yeni gelmiş muhtedi seviyesinde olan öğrencilere, Hüseyin Bâtei'nin Kürtçe yazdığı Mevlidi ile Ahmed-i Hânî'nin (ö. 1315/1707) Kürtçe yazdığı '*Nûbihâr*' isimli manzum bir eseri okutulmakta ve ezberilmektedir. Bu eser Kürtçe-Arapça manzum bir sözlük olup, Kürt edebiyatı tarihinde yazılmış ilk Kürtçe sözlük kabul edilmektedir.¹⁰⁹

¹⁰⁵ *Beykûniyye*; usulu'l-hadis alanında otuz dört beyitten oluşan küçük bir risâledir. Bununla beraber Abdullah Sıracuddin'in şerhi gibi Beykûniyye'nin şerhlerinden biride bununla beraber okunur.

¹⁰⁶ Çağdaş bir eserdir. Son yıllarda medreselere girmiştir.

¹⁰⁷ Hintli alim, İslam davetçisi ve edip olan en-Nedvi 1914 yılında Leknev'e bağlı bir köyde doğdu. Kendileri seyyid bir aileden gelmektedirler. 1934 yılında Daru'l-Ulum Nedvetu'l-ulema'da hocalığa başlamıştır ve daha sonra Nedvetu'l-Ulem'a'nın başkanlığını yapmıştır. Bu eser Kur'an kıssalarının büyük bölümünü oluşturan Peygamberlerin kıssalarından bahsetmektedir.

¹⁰⁸ Fıkıh, edebiyat ve İslam Tarihi alimi olan Şeyh el-Hudrî 1289/1872 yılında Kahire'de doğdu. 1345/1928 yılında Kahire'de vefat etti.

¹⁰⁹ Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencâmı*, s.47

Medreselerde okutulan kitaplar ve müellifleri zikredildikten sonra aşağıda çalışma alanımızı teşkil eden Suffe Medresesi Müfredatı hakkında bilgi verilecektir.

8. SUFFE MEDRESESİ MÜFREDATI¹¹⁰

1924 yılında yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile beraber medreseler lağv edilmiş ve medreselerde eğitim yasaklanmıştır. Dini eğitimin ortadan kalkmasına rıza göstermeyen bazı alimler yasağa rağmen özellikle kırsal ve dağlık kesimlerde medrese eğitimini gizli bir şekilde devam ettirmişlerdir. Zaman ve imkanların kısıtlı olması sebebiyle gelenekselleşmiş medrese müfredatını sadeleştirmek zorunda kalmışlardır. Bu amaçla talebenin kendi başına öğrenemeyeceği sarf, nahiv, belagat ve mantık gibi ilimleri öncelemişlerdir. Fıkıh, hadis, tefsir, bunların usûlleri ve diğer İslami ilimlere gerekli ehemmiyeti verememişlerdir.

2000'lerden sonra Türkiye'de yaşanan ekonomik, fikri ve sosyal ferahlık medreselere de bir nebze rahatlık sağlamıştır. Ancak medreseler daha önce uyguladıkları müfredatlarında herhangi bir değişime gitmemişlerdir. Bunun neticesinde medreseden mezun olan talebeler Arap dilini güzel bir şekilde öğrenmekle beraber, daha önemli olan İslami ilimlerde yeterli birikime sahip olamamışlardır. Bu sorunu çözmek ve medrese müfredatında değişiklikler yaparak medreseleri çağın gereksinimlerine cevap verecek hale getirmek için çeşitli girişimler yapılmıştır.

Suffe Medresesi baş müderrisi M. Tayyip Elçi bu amaçla 2010'dan itibaren, önce Diyarbakır müderrisleriyle daha sonra Doğu bölgesi müderrisleriyle birçok toplantı yapmıştır. Bu toplantılarda medrese müfredatı ve işleyişi konusunda çeşitli müzakareler yapmıştır. Yapılan bu müzakereler neticesinde gerekli İslami ilimleri de barındıran ve müderrislerin üzerine ittifak ettiği çok zengin bir müfredat hazırlanmıştır. Bu müfredat hazırlanırken medresenin gelenekselleşmiş temel yapısının korunmasına itina gösterilmiştir.

Suffe Medreselerinin itina ile uyguladığı bu müfredat, biri hazırlık olmak üzere sekiz sınıftan oluşmaktadır. Her sınıf takriben bir yıl devam etmektedir. Öğrenci günlük olarak aşağıda verilen müfredatta belirtilen ders gruplarından birer

¹¹⁰ Aşağıdaki bütün bilgiler Suffe Medrese Müfredatı Kitapçığından alınmıştır.

ders almaktadır. Her ders kitabı bitiminde biri ezber diğeri mefhum olmak üzere iki sınava tabi tutulur. Sınavı geçme notu ise 75 dir. 90 ve yukarısı alan öğrenciler ödüllendirilir.

HAZIRLIK SINIFI

1. DERS

1. Kıraat: *Kur'an-ı Kerîm*.
2. Akâid: *Nehcu'l-enâm*, Molla Halîl es-Si'îrdî.
3. Lügat: *Nûbahâr*, Şeyh Ahmed el-Hânî.

2. DERS

1. Tecvîd: *Karabaş Tecvidi*, Ali Haydar
2. Siyer: *Mevlid-i Nebî*, Ertuşî
3. İlmihal: *Dinim İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı.

BİRİNCİ SINIF

1. DERS

1. Sarf : *Emsile*, Anomin. (ezberlenir).
2. Sarf : *Bînâ*, Molla Abdullah (ezberlenir).
3. Sarf : *el-İzzî fî't-tasrîf (Tasrîfu'z-Zencânî)*, Abdulvehhâb b. İbrâhîm ez-Zencânî. (ezberlenir).
4. Nahiv: *'Avâmilu'l-Curcânî*, Abdulkâhir el-Curcânî. (ezberlenir).
5. Nahiv: *et-Tuhfetu's-seniyye Şerhu Acurrrûmiyye*, Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid el-Mısırî. (metni ezberlenir).
6. Nahiv : *Zurûf* (Kürtçe), Molla Yunus Erqetînî (ezberlenir).

2. DERS

1. Tarih : *Kısâsu'n-nebiyyîn li'l-etfâl*, Ebu'l-Hasan en-Nedvî.
2. Fıkıh : *Ğâyetu'l-ihtisâr*, Kâdî Ebû Şucâ' Ahmed b. el-Hüseyn b. Ahmed el-İsfehânî.

3.DERS

1. Muhâdese : el-'Ârabiyyetu beyne yedeyk, Komisyon.

İKİNCİ SINIF

1. DERS

1. Nahiv : *Terkîb*, Molla Yunus Erqetînî (ezberlenir).
2. Nahiv : *ed-Durûsu'l- 'Arabiyye li'l-medârisi'l-i-dâdiyye*, Şeyh Mustafâ el-Galâyînî.
3. Nahiv : *Şerhu'l-Muğnî*, Muhammed b. Abdurrahim el-Meylânî (metni ezberlenir).

2. DERS

1. Akâid : *el-Cevâhiru'l-kelâmiyye*, Tahir el-Cezâirî.
2. Hadis: Seçme yüz hadis, Komisyon. (ezberlenir).
3. Fıkıh: *Ahkâmu'l- 'ibâdât*, Beşir Muhammed ez-Za'bî.
4. Siyer: *Sîyretu hâtemi'n-nebiyyîn*, Ebu'l-Hasan en-Nedvî.
5. Hadis: *Riyâzu's-sâlihîn*, Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî.

3. DERS

1. Muhadese : *el- 'Ârabiyyetu beyne yedeyk*, Komisyon.

ÜÇÜNCÜ SINIF

1. DERS

1. Nahiv : *Şerhu'l-Muğnî*, Muhammed b. Abdurrahim el-Meylânî (devamı).
2. Nahiv: *Şerhu Katri'n-nedâ*, İbn Hişâm el-Ensârî.
3. Sarf: *Sa'dinî (Şerhu't-Tasrîfi'z-Zencânî)*, Sa'deddîn Mes'ud et-Taftâzânî.
4. Nahiv: *Mûsilu't-tullâb Şerhu'l-İ'râb 'an kavâ'idi'l-i'râb*, Hâlid el-Ezherî.

2. DERS

1. Hadis: *Riyâzu's-sâlihîn*, Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî.(devamı).
2. Tefsir Usûlü: *el-Vâdih fî 'ulûmi'l-Kur'an*, Mustafâ Dîb Buğâ ve Muhyiddîn Mîstû.

3. DERS

1. Ahlak: *Eyyuhe'l-veled*, Ebu Hâmid el-Gazzâlî .
2. Ahlak: *Min edebi'l-İslâm*, Abdulfettâh Ebu Ğudde.
3. Fıkıh: *Şerhu İbn Kâsım 'âlâ metni Ebî Şucâ'*, Muhammed b. Kasım el-Gazzî.
4. Hadis Usûlü: *Şerhu'l-Beykuniyye*, Abdullah Siracuddîn.

5. Hadis: Seçme hadisler, Komisyon. (ezberlenir).

4. DERS

1. Muhadese : *el- 'Ârabiyyetu beyne yedeyk*, Komisyon.

DÖRDÜNCÜ SINIF

1.DERS

1. Nahiv: *Şerhu İbn 'Akîl Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik*, Bahâeddîn İbn 'Akîl (Harf-i cerr'e kadar okunur ve metni ezberlenir.)
2. Nahiv: *el-Behçetu'l-mardıyye Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik*, Celaluddîn Ebu Bekir es-Suyûtî (Tavâbi'a kadar okunur ve metni ezberlenir.)
3. Nahiv: *el-Fevâidu'd-diyâiyye Şerhu Kâfiyyeti İbn Hâcib*, Molla Abdurrahmân Câmi.

2. DERS

1. Hadis Usûlü: *el-İdâh fî 'ulûmi'l-hadis ve'l-istilâh*, Mustafâ Sa'îd el-Hin ve Bedî' Seyyid el-Lehhâm.
2. Fıkıh Usûlü: *el-Hulâse fî usûli'l-fikh*, Muhammed Hasan Hito.
3. Ahlak: *Kasîdetul-Burde*, Muhammed b. Sa'îd el-Bûsîrî (ö.695/1296).
4. Tefsir: *Safvetu't-tefâsîr* (Fatıha ve Bakara süresi), Muhammed Ali es-Sâbûnî.

3. DERS

1. Hadis: Seçme hadisler, Komisyon. (ezberlenir).

BEŞİNCİ SINIF

1. DERS

1. Nahiv: *el-Fevâidu'd-diyâiyye Şerhu Kâfiyyeti İbn Hâcib*, Molla Abdurrahmân Câmi (devamı).
2. Mantık: *İlmu'l-mantık mîzânu'l- 'ukûl*, Muhammed Hüseyin en-Neccâr.
3. Mantık : *İdâhu'l-mubhem min me'ani's-Sullem*, Ahmed b.Abdulmun'im ed-Demenhûrî (ö. 1192/1778).
4. Mantık: *Muğni't-tullâb Şerhu İsâğûcî*, Manisalı Mahmûd b. Hâfız Hasan.

2. DERS

1. Tefsir: *Safvetu't-tefâsîr*, (Ali İmrân-Nisâ), Muhammed Ali es-Sâbûnî.
2. Tefsir: *Tefsîru'l-Celâleyn* (Mâide, En'âm ve 'Arâf), Celâluddîn es-Suyûtî ve Celâluddîn el-Mahallî.
3. Tefsir: *Fî Zilâli'l-Kur'an*, Seyyid Kutub (ö. 1966).

3. DERS

1. Hadis: *Sahîhu'l-Muslim*, Müslim b. Haccâc en-Nisâbûrî.

4. DERS

1. Fıkıh: *Fethu'l-mu'in Şerhu Kurreti'l-'ayn*, Zeynüddîn b. Abdilazîz el-Melîbârî.
2. Fıkıh : *Minhâcu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, Yahyâ b. Şeref en-Nevevî.

ALTINCI SINIF

1. DERS

1. Belâgat: *el-Balâğatu'l-vâdiha*, Alî el-Cârim ve Mustafâ Emîn.
2. Vad': *Hulâsatu'l-vad'*, Şeyh Yûsuf ed-Dicvî.
3. Vad': *Şerhu Semerkandî 'alâ Risâleti'l-Vad'iyye*, Ebû'l-Kâsım el-Leysî es-Semerkandî.
4. Munâzarâ: *Adâbu'l-bahsi ve'l-munâzara*, Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid el-Mısırî.
5. Belâgat: *Şerhu 'İsâm 'alâ Risâleti'l-Ferîde*, 'İsâmuddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Arapşâh el-İsferâyînî es-Semerkandî.
6. Belâgat: *Muhtasaru'l-me'ânî*, Sa'deddîn et-Taftâzânî.

2. DERS

1. Tefsir: *Tefsîru'l-Kur'ân-il 'azîm* (Yunus- Hûd ve Yûsuf), İbn Kesîr.
2. Tefsir: *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl* (Ra'd-İsrâ), Ebu'l-Berekât en-Nesefî
3. Tefsir: *Lubâbu't-te'vîl* (Kehf-Enbiyâ), Ali b. Muhammed el-Hâzin.
4. Tefsir: *İrşâdu'l-'akli's-selîm* (Hacc-Şu'arâ), Ebussuûd Efendi.
5. Tefsir: *Hak Dini Kur'an Dili* (Neml-Rûm), Elmalî Hamdî Yazır.

3. DERS

1. Fıkıh: *Minhâcu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muftîn*, Yahyâ b. Şeref en-Nevevî (devamı)

4. DERS

1. Hadis: *Sahîhu'l-Muslim*, Müslim b. Haccâc en-Nisâbûrî (devamı).
2. Hadis: *Sahîhu'l-Buhârî*, Muhammed b. İsmâil el-Buhârî.

YEDİNCİ SINIF

1. DERS

1. Belâgat: *Muhtasaru'l-me'ânî*, Sa' deddîn et-Taftâzânî (devamı).
2. Akâid: *Tuhfetu'l-murîd 'alâ Cevhereti't-tevhîd*, İbrâhîm b. Muhammed el-Bâcûrî.
3. Fıkıh Usûlü: *Usûlü'l-fıkhu'l-islâmî*, Zekiyuddîn Şa'bân.

2. DERS

1. Tefsir: *Hak Dini Kur'an Dili* (Lokmân-Qâf), Elmalî Hamdî Yazır.
2. Tefsir: *Letâifu'l-işârât* (Zâriyât-Hadîd), Abdulkerîm el-Kureyşî.
3. Tefsir: *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an* (Mucâdele-Tahrîm), Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî.
4. Tefsir: *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl* (Mülk-Mürselât), Nâsiruddîn Ebû Sa'îd Abdullah b. Ömer el-Kâdî el-Beydâvî eş-Şîrâzî.
5. Tefsir: *Mefâtihu'l-ğayb* (Nebe-Nâs), Fahreddîn er-Râzî.

3. DERS

1. Hadis: *Sahîhu'l-Buhârî*, Muhammed b. İsmâil el-Buhârî (devamı).
2. Feraiz: *Şerhu'r- Rahbiyye*, Sıbtu'l-Mardînî.
3. Fıkıh Usûlü: *el-Vecîz Şerhu'l-Kavâ'idî'l-fıkhiyye*, Abdulkerîm Zeydân.

4. DERS

1. Davet-İrşat: *Usûlu'd-da've*, Abdulkerim Zeydân.
2. Tasavvuf ve Ahlak: *Şerhu'l-Hikemi'l-'atâiyye*, Ebû Muhammed Abdulmecîd eş-Şernûbî

İKİNCİ BÖLÜM

İCÂZET SİLSİLESİ

Bölgede klasik usulde eğitim veren çok sayıda medrese vardır. Önceleri zor şartlarda eğitim veren bu kurumların son yıllarda sayıları artmıştır. Bunların her biri verdiği eğitim sonunda, eğitimi tamamlayan öğrencilere icâzet vermektedir. Her medresenin verdiği icâzetleri tek tek ele almak mümkün olmadığından örnek olarak bir medrese ve verdiği icâzeti ele alınıp genişçe açıklanacaktır. Suffe Medresesi bölgedeki en büyük medreselerden biri olduğundan icâzet silsileleri içerisinde örnek olarak Suffe Medreseleri icâzetnâme metninin Arapça aslı ve Türkçe tercümesi ele alınacaktır. Suffe Medresesi icâzetnâmesinde 128 alimin ismi zikredilmektedir.

Şark Medreselerinde verilen icâzetnâmelerin çoğunluğunun senet zincirinde yer alan alimler Molla Halil es-Si'irdî'de birleşmektedir. Şeyh Alâuddîn'in oğlu Şeyh 'Asım el-Ohînî: "Bizim bölgemizdeki ilimlerin kaynağı Molla Halil es-Si'irdî'dir" demiştir.¹¹¹ Suffe icâzetnâmesi silsilesinde, Molla Halil sonrasında yer alan isimler daha sonra zikredilecek diğer bölge medreselerinin icâzetnâmeleri ile büyük oranda aynıdır. Dolayısıyla bu icâzetnâme metni, söz konusu yerden itibaren diğer icâzetnâmeler için de geçerlidir. Bundan dolayı Suffe Medreseleri icâzetnâme metninin Arapçasını ve Türkçe tercümesini vermeden önce, bölgemizdeki medreselerde verilen icâzetnâmelerin senet zincirinde Molla Halil'e varıncaya kadarki silsileyi zikretmenin faydalı olduğu kanaatindeyiz.

1. GÜNÜMÜZDEN MOLLA HALİL'E KADAR BAZI ŞARK MEDRESELERİNDE VERİLEN İCÂZET SİLSİLESİ

1925 tarihinden sonra rumi ve hicri takvimler yürürlükten kaldırılmıştır. Bundan dolayı 1925 yılından sonra vefat eden hocaların sadece miladi takvimine göre ölüm tarihi yazılmaktadır. Şark Medreselerinin icâzet silsilesi yazıldığında medresenin kurucu hocasından başlanmıştır. Bazı hocalarımızın vefat tarihlerine ulaşamadığımızdan vefat tarihleri verilememiştir.

¹¹¹ Harrânî, *et-Tuhfetu'l-hâlidîyye...*, s.45.

Bu medreseler ve verdikleri icâzetnâme silsilesinde Molla Halil'e varıncaya kadar ismi geçen alimlerin isimleri şöyle sıralanabilir:¹¹² Ele alınan Medreselerin tespitindeki kriter istenmişti.

1. Zokayd Medreseleri¹¹³ icâzetinde yer alan müderrisler:

- a. Şeyh Abdulkahhâr (ö.1324/1906)¹¹⁴
- b. Molla Ömer Efendi (ö.?)¹¹⁵
- c. Molla Mustafa b. Mollâ Halil es-Si'irdî (ö.?)
- d. Molla Halil es-Si'irdî (ö. 1259/1843)

2. Norşin Medreseleri¹¹⁶ icâzetinde yer alan müderrisler:

- a. Seyda Molla Muhammed Bâkî¹¹⁷
- b. Molla Fethullah (ö.1342/1922)¹¹⁸
- c. Şeyh Muhammed Diyâuddîn (ö.1342/1923)
- d. Şeyh Fethullah el-Verkânîsî (ö.1317/1899)
- e. Şeyh Tayyib Efendi el-Mûşî (ö.?)
- f. Şeyh Hasan Efendi el-Mûşî el-Ensârî (ö.?)
- g. Molla Halil es-Si'irdî (ö. 1259/1843)

3. Ohîn Medreseleri¹¹⁹ icâzetinde yer alan müderrisler:

- a. Şeyh Alâuddîn el-Ohînî¹²⁰ (ö. 1949)
- b. Molla Abdulkerîm b. Mahmûd el-İsbâyirtî (ö.?)

¹¹² Harrânî, **et-Tuhfet-ul Halidiyye...**, s. 45-52.

¹¹³ Zokayd Medresesi ilk olarak Molla Halil es-Si'irdî'nin torunu olan Şeyh Abdulkahhâr tarafından Siirt'in Kurtalan ilçesine bağlı Zokayd (Karabalar) köyünde kurulmuştur.

¹¹⁴ Şeyh Abdulkahhar; Molla Mahmud'un oğlu, Molla Halil es-Si'irdî'nin de torunudur. 1844 yılında Siirt'e bağlı Eruh ilçesinin Tanze (Kavaközü) Köyünde doğmuştur. İmi icâzeti amcazedesi Molla Ömer'den, Tasavvufi icâzetini ise Norşin Şeyhlerinden Şeyh Abdurrahman et-Tâgî (ö.1304/1886)den almıştır.

¹¹⁵ Şeyh Abdulkahhar'ın "amcam" diye hitap ettiği amcasının oğludur. Molla Halil'in torunudur.

¹¹⁶ Norşin, eskiden Bitlis iline bağlı bir köydü. Bugün ise resmi ismi Güroymak olan Bitlis'e bağlı bir ilçedir. Norşin Medresesi halk arasında Seyda unvanıyla tanınan Şeyh Abdurrahman Tâgî (ö. 1259/1843) ile başlamıştır.

¹¹⁷ Molla Bakî; Şeyh Abdurrahman Tağî'nin halifesi olan "Köse Halife" diye halk arasında tanınan Molla Abdullah Subaşı'nın oğludur. Ayrıca Molla Baki, Şeyh Ahmet el-Haznevi'nin kayınpederidir.

¹¹⁸ Halk arasında Hazret unvanıyla tanınan Şeyh Muhammed Diyâuddin'in oğludur.

¹¹⁹ Bitlis'in Mutki ilçesine bağlı Oxin (Koyunlu) köyünde Şeyh Fethullah el-Varkanîsî tarafından inşa edilmiştir.

¹²⁰ Şeyh Fethullâh el-Verkânîsî'nin oğludur.

- c. Şeyh Fethullah el-Verkânîsî (ö.1317/1899)
- d. Şeyh Tayyib Efendi el-Mûşî(ö.?)
- e. Şeyh Hasan Efendi el-Mûşî el-Ensârî (ö.?)
- f. Molla Halil es-Si‘irdî (ö. 1259/1843)

4. Çökreş Medreseleri¹²¹ icâzetinde yer alan müderrisler:

- a. Molla Abdurrahîm¹²² (ö.2006)
- b. Molla Yahya¹²³(ö.1964)
- c. Şeyh Abdurrahman¹²⁴ (ö.1929)
- d. Seyda Şeyh Es‘ad Çökreşî (ö.?)¹²⁵
- e. Şeyh Muhammed Diyâuddîn (ö.1342/1923)
- f. Şeyh Fethullah el-Verkânîsî (ö.1317/1899)
- g. Şeyh Tayyib Efendi el-Mûşî(ö.?)
- h. Şeyh Hasan Efendi el-Mûşî el-Ensârî (ö.?)
- i. Molla Halil es-Si‘irdî (ö. 1259/1843)

5. Seydâ el-Cezerî Medreseleri¹²⁶ icâzetinde yer alan müderrisler:

- a. Şeyh Muhammed Sa‘îd Seyda el-Cezerî¹²⁷ (ö.1968)
- b. Şeyh Muhammed Sirâc (ö.?)¹²⁸
- c. Şeyh Abdulhakîm ed-Dêrşevî¹²⁹ (ö.1905)
- d. Şeyh Ömer ez-Zengânî¹³⁰ (ö.1890)
- e. Şeyh Halid ez-Zibarî¹³¹ (ö.1863)

¹²¹ Bu Medrese ilk olarak Şeyh Abdurrahmân Tağî’den halifelik almış olan Molla İbrahim Çökreşî (ö.1881) tarafından Erzurum’un Karaçoban ilçesine bağlı Çökreş (Erenler) köyünde kurulmuştur.

¹²² Yahya b. Muhammed Emin Çökreşî oğludur. Babasından ilmi icâzeti almıştır. Aynı zamanda babasının halifesidir.

¹²³ Molla Muhammed Emin Çökreşî’nin oğludur. 1886 yılında Çökreş Köyünde dünyaya gelmiştir.

¹²⁴ Molla İbrahim Çökreşî’nin oğludur.

¹²⁵ Şeyh Halil Çökreşî’nin oğlu, aynı zamanda Molla İbrahim Çökreşî’nin halifesi ve kardeşidir. Bediüzzaman’la buluşmaları ve sohbetleri olmuştur. Çok sayıda şiir yazmıştır.

¹²⁶ Nakşibendi-Halidi Şeyhlerinden Şeyh Muhammed Sa‘îd Seyda el-Cezerînin Şırnak İlinin Cizre ilçesinde kurduğu medresedir.

¹²⁷ Şeyh Seyda 1891 yılında Cizre’de doğmuştur. Babası Şeyh Ömer Zengânî’dir. Meşhur Molla Ramazan Botî’nin hocasıdır.

¹²⁸ Şeyh Hasan Nûranî’nin oğlu ve aynı zamanda Şeyh Abdurrahman Aktepe’nin de kardeşidir.

¹²⁹ Şark Medreselerinde okutulan “Sutûr” adlı eserin müellifidir. Şeyh Abdulhakim, Şeyh Ömer Zengânî’nin kayınbiraderi ve halifesidir. 1856 senesinde Cizre’nin Hoser Köyünde dünyaya gelmiştir.

¹³⁰ Şeyh Ömer, Mardin’in Dargeçit ilçesine bağlı Kureyşa mezrasında dünyaya geldi. Şeyh Halid-i Zibarî’den ilmi ve tasavvufi icazeti almıştır.

- f. Molla Mustafa b. Mollâ Halil es-Si'irdî (ö.?)
- g. Molla Halil es-Si'irdî (ö. 1259/1843)

6. Ferhend¹³²/Şemâmî¹³³ Medreseleri icâzetinde yer alan müderrisler:

- a. Molla İbrahim el-Belevî (ö.?)
- b. Molla Yahya el-Ferhendî¹³⁴ (ö.1951)
- c. Şeyh Muhammed Sa'id en-Nakî (ö.?)
- d. Şeyh Ömer el-Fevzî (ö.?)
- e. Molla Hamîd en-Nivîlî (ö.?)
- f. Molla Halil es-Si'irdî (ö. 1259/1843)

7. Hâvil Medreseleri¹³⁵ icâzetinde yer alan müderrisler:

- a. Molla Muhyeddîn el-Hâvelî (ö.1987)
- b. Şeyh Alâuddîn el-Ohînî (ö. 1949)
- c. Şeyh Muhammed Diyâuddîn (ö.1342/1923)
- d. Şeyh Fethullah el-Verkânîsî (ö.1317/1899)
- e. Şeyh Tayyîb Efendi el-Mûşî (ö.?)
- f. Şeyh Hasan Efendi el-Mûşî el-Ensârî (ö.?)
- g. Molla Halil es-Si'irdî (ö. 1259/1843)

8. Xınûk¹³⁶ / Fahriyye¹³⁷ / Mucahidiyye¹³⁸ Medreseleri icâzetinde yer alan müderrisler:

¹³¹ 1826 yılında doğan ez-Zibarî, Diyarbakır'da medfun olan Şeyh Hüseyin'in oğludur. 1863 yılında Şırnak'ın Basret Köyünde vefat etmiştir. Şeyh Muhammed Aynî'nin halifesidir.

¹³² Ferhend Medresesi Diyarbakır'ın Silvan ilçesine bağlı Ferhend (Kayadere) Köyünde Seyda Molla Yahya ile babası Seyda Molla Hacı ile birlikte kurdukları medresedir.

¹³³ Diyarbakır'ın Şemami (Yenievler) Köyünde 2012 yılında vefat eden Molla Abdullatif Cengiz tarafından kurulan medresedir.

¹³⁴ Molla Yahya, 1859 yılında Diyarbakır'ın Silvan İlçesine bağlı Ferhand (Kayadere) köyünde doğdu. Diyarbakır'ın Bismil İlçesine bağlı Belli Köyünde ders veren Seyda Molla Said Belli'den ilmi ve tasavvufi icazet alır.

¹³⁵ Molla Muhyettin el-Hâvilî (ö.1987)'nin Siirt ilinin Baykan ilçesinin Hâvel Mahallesinde kurmuş olduğu medresedir.

¹³⁶ Xınûk Medresesi, Siirt iline bağlı Pervari ilçesinin Xınuk (Güleçler) Köyünde 2008 yılında vefat eden Şeyh Muşerref'in kurduğu medresedir.

¹³⁷ Fahriyye Medresesi, Siirt merkezde bulunan, başında Molla Bedrettin Sancar'ın bulunduğu medresedir. Molla Halil es-Si'irdî'de bu medresede müderrislik yapmıştır.

¹³⁸ Mucahidiyye Medresesi, Seyda Molla Burhan tarafından 1958 yılında Tillo'da Şeyh Mücahid Camii'nin bitişiğinde kurulmuştur. Molla Burhan'ın dedesi Şeyh Mücahid'e nispeten bu isim

- a. Mevla Abdulhakîm es-Sânî¹³⁹ (ö.1965)
- b. Molla Hamid (ö.?)
- c. Mevla Hasan Fehmi Efendi (ö.?)
- d. Mevla Hüseyin Efendi (ö.?)
- e. Mollâ Mustafa b. Mollâ Halil es-Si'irdî (ö.?)
- h. Molla Halil es-Si'irdî (ö. 1259/1843)

9. Memdûhiyye Medreseleri¹⁴⁰ icâzetinde yer alan müderrisler:

- a. Molla Bedrettin et-Tillôvî¹⁴¹
- b. Mevla Abdulhakîm es-Sânî (ö.1965)
- c. Molla Hamid (ö.?)
- d. Mevla Hasan Fehmi Efendi (ö.?)
- e. Mevla Hüseyin Efendi (ö.?)
- f. Mollâ Mustafa b. Mollâ Halil es-Si'irdî (ö.?)
- i. Molla Halil es-Si'irdî (ö.1259/1843)

10. 'Arapkendi Medreseleri¹⁴² icâzetinde yer alan müderrisler:

- a. Şeyh Muhammed el-'Arapkendî (ö.?)¹⁴³
- b. Şeyh Muhammed Masum es-Sânî (ö.1958)
- c. Şeyh Ahmed el-Haznevî (ö.1950)
- d. Molla Hüseyin el-Farqinî (ö.1909)
- e. Ahmed Hamdi Efendi (ö.?)
- f. Şeyh Ömer Efendi (ö.?)
- g. Molla Hamid en-Nivîlî (ö.?)

verilmiştir. Seyda yüzlerce talebe yetiştirmiştir. . Seyda hala ilim ve talebe yetiştirmekle meşguldür. Allah uzun ömürler versin.

¹³⁹ Molla Hasan'ın oğludur. Şeyh Muşerref-i Ğinûkî'nin de hocasıdır. Siirt'in Halenze mahallesinde doğmuştur.

¹⁴⁰ Siirt'e bağlı Tillo ilçesinde bulunan, başında Şeyh Bedrettin Aydın'ın bulunduğu medresedir.

¹⁴¹ Molla Bedreddin Aydın, Şeyh İsmail Fakirullâh'ın soyundandır. 1925 yılında Tillo'da dünyaya gelmiştir. Molla Derviş'in oğludur. Şeyh Cemil Efendi'nin halifesidir. Seyda hala ilim ve talebe yetiştirmekle meşguldür. Allah uzun ömürler versin.

¹⁴² Arapkendi medresesi, Diyarbakır iline bağlı Bismil İlçe'sinin Arapkend (Bayındır) Köyü'nde 1987 yılında vefat eden Şeyh Muhammed Arapkendi tarafından kurulan medresedir.

¹⁴³ Şeyh Muhammed, 1911 senesinde Diyarbakır'ın Bismil ilçesine bağlı Arapkent (Bayındır) köyünde doğmuştur. Nesebi o yöre halkı arasında meşhur "Bubi" ye ulaşır. Bubilerin seyyid olduğu yaygın olarak halk arasında bilinmektedir.

h. Molla Halil es-Si'irdî (ö. 1259/1843)

11. Halidiyye Medreseleri¹⁴⁴ icâzetinde yer alan müderrisler:

- a. Molla İbrahim b. Molla Muhammed el-Haskefî (ö.?)
- b. Molla Muhammed Şerif el-Fersâfî (ö.?)
- c. Şerefettin b. Şeyh Muhammed el-Hazîn (ö.?)
- d. Molla Hamid (ö.?)
- e. Molla Muhyeddîn (Molla Hamid'ın kardeşi) (ö.?)
- f. Molla Hasan Efendi (Molla Mustafâ'nın oğlu) (ö.?)
- g. Mollâ Mustafa b. Mollâ Halil es-Si'irdî (ö.?)
- h. Molla Halil es-Si'irdî (ö. 1259/1843)

12. Suffe Medreseleri¹⁴⁵ icâzetinde yer alan müderrisler:

- a. Şeyh Hüseyin el-Bôtî (ö.2018)
- b. Molla Muhyeddîn el-Hâvelî (ö.1987)
- c. Şeyh Alâuddîn el-Ohinî (ö. 1949)
- d. Şeyh Muhammed Diyâuddîn (ö.1342/1923)
- e. Şeyh Fethullah el-Verkânîsî (ö.1317/1899)
- f. Şeyh Tayyib Efendi el-Mûşî (ö.?)
- g. Şeyh Hasan Efendi el-Mûşî el-Ensârî (ö.?)
- h. Molla Halil es-Si'irdî (ö. 1259/1843)

Yukarıda zikredilen medreselerin verdikleri icâzetnâmelerde Molla Halil'e varıncaya kadarki silsile bu şekildedir. Molla Halil sonrasında yer alan isimler tüm icâzetnâmelerde aynı olduğu için Suffe Medreseleri icâzetnâme metninde yer alan Seyda Molla Halil sonrası alimler silsilesi ismi zikredilen medreselerin icâzetnâmeleri için de geçerlidir.

Şark Medreselerinin bazılarında az da olsa icâzet silsilesi Molla Halil'de değil daha sonraki alimlerde birleşmektedir. Bunlardan bir kaçısı şu şekildedir.

1. Molla Turmahan el-Hakkari Medresesi icâzet silsilesi:

¹⁴⁴Basreti Şeyhlerinden Şeyh Celâleddîn-i Basretî'nin Siirt'in Erüh ilçesinin Halidiye (Kekliktepe) köyünde kurmuş olduğu medresedir.

¹⁴⁵Şeyh Hüseyin el-Bôtî (ö.2018)'nin Diyarbakır ilinde kurmuş olduğu medresedir.

- a. Molla Turmahan b. Muhammed ez-Zahovî el-Pirozî
- b. Molla İsmail b. Nimetullah ed-Disûkî
- c. Molla Salih el-Muhacirî
- d. Hacı Abdullah el-Çelî
- e. Es'ad b. Abdullah el-Çelî
- f. Şeyh Abdurrahman Eefendi er-Ruzbehânî
- g. Şeyh Sebğettullah Efendi el-Maverânî
- h. Mustafa Efendi ez-Ziyadî
- i. Sebğettullah Efendi es-Safevî
- j. İbrahim b. Haydar

2. Seyyid Hasan es-Silopi Medresesi icâzet silsilesi:

- a. Seyyid Hasan b. Seyyid Ahmed es-Silopi
- b. Molla Ahmed b. Molla Abdulhalık
- c. Molla Muhammed ec-Celî
- d. Hacı Abdullah el-Çelî
- e. Es'ad b. Abdullah el-Çelî
- f. Şeyh Abdurrahman Eefendi er-Ruzbehânî
- g. Şeyh Sebğettullah Efendi el-Maverânî
- h. Mustafa Efendi ez-Ziyadî
- i. Sebğettullah Efendi es-Safevî
- j. İbrahim b. Haydar

3. Molla Halid eş-Şırnakî Medresesi icâzet silsilesi:

- a. Molla Halid el-Cezerî
- b. Ömer Efendi
- c. Muhammed Efendi el-Hatî
- d. Molla Abdurrahim Efendi
- e. Şeyh Abdurrahman Efendi
- f. Şeyh Abdurrahman Eefendi er-Ruzbehânî
- g. Şeyh Sebğettullah Efendi el-Maverânî
- h. Mustafa Efendi ez-Ziyadî
- i. Sebğettullah Efendi es-Safevî

2. SUFFE MEDRESELERİ İCÂZETNÂME METNİ VE TÜRKÇE TERCÜMESİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَوَّرَ قُلُوبَ الْعَارِفِينَ بِنُورِ مَعْرِفَتِهِ ، وَمَدَحَ الْعُلَمَاءَ بِكَامِلِ حَشِيَّتِهِ ، وَالصَّلَاةُ
وَالسَّلَامُ عَلَى أَفْضَلِ خَلِيقَتِهِ وَأَشْرَفِ بَرِيَّتِهِ ، وَعَلَى آلِهِ الْمُتَمَسِّكِينَ بِحَبْلِ مَوَدَّتِهِ ، وَالْمُقْتَنِينَ بِآثَارِ
سُنَّتِهِ، وَأَصْحَابِهِ الْمُهْتَدِينَ بِأَوْضَحِ دَلَائِلِهِ، وَالْمُتَمَسِّكِينَ بِذَيْلِ شَرِيعَتِهِ .

وَبَعْدُ: فَلَمَّا قَرَأَ لَدَيَّ (يُكْتَبُ اسْمُ الْمُجَازِ) مِقْدَارًا كَافِيًا مِنَ الْعُلُومِ وَصَارَ قَابِلًا لِلتَّدْرِيسِ
وَالْفَتْوَى حَسَبَ مَا يُمَكِّنُ الْآنَ، مُتَلَبِّسًا بِالصَّلَاحِ وَالتَّقْوَى وَفُقَ مَا يَتَيَسَّرُ فِي هَذَا الزَّمَانِ، أَجَزُّهُ فِيمَا
ذَكَرَ مُوصِيًا لَهُ بِتَقْوَى اللَّهِ وَطَاعَتِهِ، وَالِافْتِقَاءِ بِآثَارِ سُنَّةِ نَبِيِّهِ، وَالتَّمَسُّكِ بِذَيْلِ شَرِيعَتِهِ، وَالِاجْتِنَابِ عَنِ
الْبِدْعِ وَعَدَمِ تَتَبُعِ الرُّخْصِ فِي الْقَضَاءِ وَالْفَتْوَى، وَالتَّحَرُّزِ عَمَّا تُحِبُّهُ النَّفْسُ وَتَهْوَى، كَمَا أَجَارَنِي فِيمَا ذَكَرَ
وَمَا ذَكَرَ: الْأُسْتَاذُ الْأَوْحَدِيُّ وَالْفَرْدُ الصَّمَدِيُّ، الْمَشْهُورُ بِالْفَتْوَى وَالْقَضَاءِ، الْأُسْتَاذُ الْمَلَاغِي الدِّينِ
الْهَاولِي، كَمَا أَجَازَهُ الْأُسْتَاذُ الْكَامِلُ وَالْحَبِيرُ الْفَاضِلُ، الْمَتَّبِعُ فِي الْقَضَاءِ وَالْفَتْوَى، الْمُتَصَلِّعُ بِالصَّلَاحِ
وَالْتَّقْوَى، الْمُتَمَسِّكُ بِالْحَبْلِ الْمَتِينِ، نَجْمُ الْمِلَّةِ وَالِدِ الدِّينِ، الشَّيْخُ عَلَاءُ الدِّينِ، أَعْلَى اللَّهِ دَرَجَتُهُ يَوْمَ الدِّينِ،
كَمَا أَجَازَهُ شَيْخُنَا الْعَارِفُ بِاللَّهِ قُطْبُ الْعَارِفِينَ، وَيَعْسُوبُ الْمُوَحِّدِينَ، مِيقَاتُ مُرِيدِ عِرْفَانِ رَبِّ الْعَالَمِينَ،
كَهْفُ الضُّعْفَاءِ وَالْمَسَاكِينِ، سُلْطَانُ الْعَاشِقِينَ شَيْخُنَا الْكَامِلُ الْمُكَمَّلُ حَضْرَةُ الشَّيْخِ مُحَمَّدٍ ضِيَاءِ
الدِّينِ الْمَعْرُوفُ بِالْحَضْرَةِ الثَّانِي قَدَسَ اللَّهُ أَسْرَارَهُ الْعَلِيَّةَ، وَأَفَاضَ عَلَيْنَا مِنْ أَنْفَاسِهِ الْقُدْسِيَّةِ، عَنْ شَيْخِهِ
الْمُدَقِّقِ فِي زَمَانِهِ وَالْمُحَقِّقِ فِي أَوَانِهِ، الْمَذْكُورِ وَصَفُهُ فِي السَّابِقِ وَاللَّاحِقِ، مَوْلَانَا الْفَانِي فِي اللَّهِ وَالْبَاقِي

¹⁴⁶ Harrânî, et-Tuhfet-ul Halidiyye..., s.52,53,54.

بِاللّهِ حَضْرَةَ الشَّيْخِ فَتَحَ اللّهُ، مَتَّعَنَا اللّهُ بِعُلُومِهِ وَأَفَاضَ عَلَيْنَا فَيُوضَاتِ بَرَكَاتِهِ، بِإِجَازَتِهِ عَنِ الْعَالِمِ الْكَامِلِ
 وَالْبَحْرِ الْفَاضِلِ، الْجَامِعِ بَيْنَ الْمَنْقُولِ وَالْمَعْقُولِ، رَئِيسِ الْعُلَمَاءِ وَمُقَيِّمِ الْفَضْلَاءِ، السَّالِكِ فِي الطَّرِيقَتَيْنِ ،
 الْمُجَازِ بِالْإِجَازَتَيْنِ، الْمَوْلَى الْأَرْجُمَنْدِيِّ الْحَاجِّ الْمَلَا طَيْبِ أَفَنْدِي، جَعَلَهُ اللّهُ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ ، بِإِجَازَتِهِ عَنْ
 شَيْخِهِ وَأُسْتَاذِهِ، حَاوِي دَقَائِقِ الْأُصُولِ وَالْفُرُوعِ، طَاوِي مَسَافَاتِ السَّيْرِ عَلَى بَحْرِ الْمَعْقُولِ وَالْمَشْرُوعِ،
 النَّحْرِ السَّنَدِ، الرُّكْنِ الْمُسْتَنَدِ، خَيْرِ خَلْفِ السَّلَفِ، حَاوِي مَدِينَةِ الْعِلْمِ وَالشَّرَفِ، سَالِكِ الْمَسَلِكِ
 الْقَادِرَةِ وَالنَّقْشَبَنْدِيَّةِ الْعَلِيَّةِ، الْمَوْلَى الشَّيْخِ حَسَنِ الْأَهْوَدِيِّ الْأَنْصَارِيِّ، بِإِجَازَتِهِ عَنْ أُسْتَاذِهِ الْعَالِمِ
 الْعَامِلِ، الْخَبَرِ الْمَوَاصِلِ وَالْبَحْرِ الشَّامِلِ الْفَانِي فِي اللّهِ وَالْبَاقِي بِاللّهِ، صَاحِبِ التَّأْلِيفَاتِ الْفَائِقَةِ، الْمَوْلَى
 الْمَلَا خَلِيلِ الْعَمَرِيِّ السَّعْرَدِيِّ، قَدَّسَ اللّهُ أَسْرَارَهُ الْعَلِيَّةِ وَأَفَاضَ عَلَيْنَا فَيْضَهُ وَإِحْسَانَهُ وَبَرَّهُ، بِإِجَازَتِهِ عَنْ
 أُسْتَاذِهِ الْأَجَلِّ وَالنَّحْرِ الْأَكْمَلِ الْمَلَا مُحَمَّدٍ الْبَهْدِينِيِّ رَحِمَهُ اللّهُ عَلَيْهِ، بِإِجَازَتِهِ عَنْ مُكَمِّلِهِ فِي الْعُلُومِ
 النَّفْلِيَّةِ وَالْعَقْلِيَّةِ، وَمُرَبِّهِ بِالْفَوَائِدِ الْجَلِيلَةِ الْجَلِيلَةِ، الْعَالِمِ الْفَاضِلِ وَالْبَحْرِ الْكَامِلِ، مُحَمَّدٍ صَالِحِ الصَّفْوِيِّ
 رَحِمَهُ اللّهُ تَعَالَى، عَنْ وَالِدِهِ الْمَاجِدِ الْفَاضِلِ الْمَوْلَى إِسْمَاعِيلِ الصَّفْوِيِّ رَحِمَهُ اللّهُ تَعَالَى، وَهَذَا الْفَاضِلُ قَدْ
 قَرَأَ الْعُلُومَ الْمَنْقُولَ وَالْمَعْقُولَ وَالْفُرُوعَ وَالْأُصُولَ عَلَى وَالِدِهِ الْمَاجِدِ ذِي الْمَقَاحِرِ الْجَلِيلَةِ وَالْمَآثِرِ الْعَلِيَّةِ
 وَالْإِلْهَامَاتِ الرَّبَّانِيَّةِ الْمَوْلَى إِبْرَاهِيمَ بْنِ حَيْدَرٍ رَحِمَهُ اللّهُ تَعَالَى، وَهُوَ عَلَى وَالِدِهِ الْعَلَامَةِ وَالْبَحْرِ الْفَهَامَةِ
 صَاحِبِ التَّأْلِيفَاتِ الْفَائِقَةِ وَالتَّفْرِيرَاتِ الرَّائِقَةِ، الْمَوْلَى حَيْدَرِ بْنِ أَحْمَدَ رَحِمَهُ اللّهُ تَعَالَى، وَهُوَ عَلَى وَالِدِهِ
 الْعَلَامَةِ صَاحِبِ الْمُحَاكَمَاتِ فِي الْكَلَامِ، مُفِيضِ عَوَارِفِ الْمَعَارِفِ عَلَى طَبَقَاتِ الْأَنَامِ، الْمَوْلَى أَحْمَدَ
 بْنِ حَيْدَرٍ رَحِمَهُ اللّهُ تَعَالَى، وَهُوَ قَدْ قَرَأَ الْعُلُومَ النَّفْلِيَّةَ وَالْفُنُونِ الْأَدَبِيَّةَ وَالصِّنَاعَاتِ الْعَرَبِيَّةَ، وَمِقْدَارًا مُعْتَدًّا
 بِهِ مِنَ الْعُلُومِ الْعَقْلِيَّةِ عَلَى وَالِدِهِ الْعَلَامَةِ وَالنَّحْرِ الْفَهَامَةِ حَيْدَرِ الْأَوَّلِ رَحِمَهُ اللّهُ تَعَالَى وَنَفَعَنَا اللّهُ تَعَالَى
 بِعُلُومِهِ، تَلْمِيزِ شَيْخِ الْإِسْلَامِ مَوْلَانَا زَيْنِ الدِّينِ الْكُرْدِيِّ الْبَلَاغِيِّ رَحِمَهُ اللّهُ تَعَالَى، بِإِجَازَةِ الْأُسْتَاذِ

الْمَذْكُورِ لِلْعَامَّةِ وَالْخَاصَّةِ، عَنْ أَسَاتِذِهِ وَلِيِّ اللَّهِ بِلَا نِزَاعٍ، وَصَفِيِّ الصُّوفِيَّةِ بِلَا دِفَاعٍ، الشَّيْخِ طه الْكُرْدِيِّ الْقَادِرِيِّ الدِّمَشْقِيِّ، بِأَسَانِيدِهِ الْعَالِيَةِ.

وَعَنْ¹⁴⁷ الْعَالِمِ الْفَاضِلِ الْمَوْلَى الْمَلَأَ عَبْدُ اللَّهِ الْأَشْنَوِيُّ، وَهُوَ قَرَأَ عَلَى الْمُتَحَلِّقِ بِالْأَخْلَاقِ الْعَلِيَّةِ الْمَوْلَى الْمَلَأَ عَلِيٍّ، وَهُوَ عَلَى وَالِدِهِ الشَّيْخِ حَامِدِ الْأَشْنَوِيِّ وَهُوَ عَلَى مَوْلَانَا زَيْنِ الدِّينِ الْمَذْكُورِ الْكُرْدِيِّ الْبَلَاغِيِّ، تَلْمِيزِ مَوْلَانَا نَصْرِ اللَّهِ الْخُلْدَالِيِّ، تَلْمِيزِ مَوْلَانَا مِيرْزَا جَانٍ، تَلْمِيزِ مَوْلَانَا خَوَاجَه جَمَالِ الدِّينِ مُحَمَّدِ الشِّيرَازِيِّ، تَلْمِيزِ الْمُحَقِّقِ جَلَالِ الْمِلَّةِ وَالِدِ الدِّينِ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْعَدِ الصِّدِّيقِيِّ الدَّوَّانِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى رَحْمَةً وَاسِعَةً وَنَفَعَنَا بِعُلُومِهِ النَّافِعَةِ

وَأَيْضًا قَدْ قَرَأَ شَيْخُ مَشَائِخِنَا بَقِيَّةُ السَّلَفِ الْمُتَبَحِّرِينَ، صَاحِبُ الْمُحَاكَمَاتِ أَحْمَدُ بْنُ حَبْدَرٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى تَتِمَّةُ الْمَعْقُولَاتِ عَلَى أَسَاتِذِ الْكُلِّ فِي الْكُلِّ مُحَمَّدُ بْنُ شَرُوبِينَ، تَلْمِيزِ مَوْلَانَا أَحْمَدِ الْمُجَلِيِّ، تَلْمِيزِ مِيرْزَا مُحَمَّدٍ، تَلْمِيزِ مِيرْزَا جَانِ الشِّيرَازِيِّ، تَلْمِيزِ خَوَاجَه جَمَالِ الدِّينِ مُحَمَّدِ الشِّيرَازِيِّ، تَلْمِيزِ الْمُحَقِّقِ جَلَالِ الدِّينِ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْعَدِ الدَّوَّانِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى.

وَأَيْضًا قَرَأَ أَحْمَدُ بْنُ حَبْدَرٍ دَرَسَيْنِ مِنْ أَوَّلِ تَفْسِيرِ الْبَيْضَاوِيِّ عَلَى أَفْضَلِ مَفَاخِرِ زَمَانِهِ مَوْلَانَا الشَّيْخِ الْكُرْدِيِّ الْأَشْنَوِيِّ، وَأَخَذَ مِنْهُ الْإِدْنَ فِي التَّفْسِيرِ بَلْ فِي مُطْلَقِ التَّدْرِيسِ، وَهُوَ تَلْمِيزُ مِيرْزَا جَانِ الشِّيرَازِيِّ تَلْمِيزِ خَوَاجَه جَمَالِ الدِّينِ مُحَمَّدِ الشِّيرَازِيِّ، تَلْمِيزِ الْمُحَقِّقِ جَلَالِ الدِّينِ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْعَدِ الدَّوَّانِيِّ، وَهُوَ أَخَذَ الْإِدْنَ عَنْ وَالِدِهِ الْمَاجِدِ الْعَالِمِ الرَّبَّانِيِّ أَسْعَدِ الصِّدِّيقِيِّ الدَّوَّانِيِّ، تَلْمِيزِ الْعَلَامَةِ الْمُحَقِّقِ السَّيِّدِ الشَّرِيفِ عَلِيِّ الْجُرْجَانِيِّ، قَدَّسَ اللَّهُ سِرَّهُ وَأَفَاضَ عَلَيْنَا فَيْضَهُ وَبَرَّهُ، وَالْمَوْلَى الْمُحَقِّقِ الْعَلَامَةِ تَاجِ الدِّينِ مُحَمَّدِ الْفَارُوقِيِّ فِي الْعَقَلِيَّاتِ، وَالْمَوْلَى الْعَالِمِ أَفَقَهُ زَمَانِهِ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي الْفَتْحِ

¹⁴⁷ أي أخذ أحمد بن حيدر.

السُّرُوسْتَانِيَّ فِي الْفَقْهِيَّاتِ، وَالسُّرُوسْتَانِيَّ قَرَأَ الْحَاوِي الصَّغِيرَ عَلَى الْمَوْلَى لِسَانِ الدِّينِ نُوحِ السَّمْنَانِيَّ
صَاحِبِ حَاشِيَةِ الْحَاوِي، وَهُوَ قَرَأَ عَلَى الْمَوْلَى جَلَالِ الدِّينِ مُحَمَّدِ الْقَزْوِينِيَّ، وَهُوَ عَلَى وَالِدِهِ الْمُصَنِّفِ
الْإِمَامِ نَجْمِ الدِّينِ عَبْدِ الْعَفَّارِ الْقَزْوِينِيَّ وَهُوَ قَدْ أَخَذَ الْفَقْهَ عَنِ الْإِمَامِ أَبِي الْقَاسِمِ عَبْدِ الْكَرِيمِ الرَّافِعِيِّ،
وَهُوَ¹⁴⁸ تَلْمِيزُ قَاضِي الْفَضَاةِ رَحْلَةَ الْمُحَدِّثِينَ شَيْخِ الْإِسْلَامِ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدِ الْجَزَرِيِّ بِأَسَانِيدِهِ الْعَلِيَّةِ
الْمُعْنِيَّةِ شَهْرُهَا عَنْ ذِكْرِ الْبَقِيَّةِ.

وَهُوَ¹⁴⁹ أَيْضًا قَدْ أَخَذَ عَنِ الْمَوْلَى الْمُتَمَيَّنِ الْمُحَقِّقِ مُظْهَرِ الدِّينِ مُحَمَّدِ الْكَازِرُونِيَّ، وَأَجَازَهُ
إِجَازَةً مَلْفُوظَةً مَكْتُوبَةً، وَهُوَ كَانَ فِي الْعُلُومِ الْعَقْلِيَّةِ تَلْمِيزَ الْمُحَقِّقِ السَّيِّدِ الشَّرِيفِ قُدَّسَ سِرُّهُ، وَكَانَ¹⁵⁰
يُرْوَى الْحَدِيثَ عَنْ صَاحِبِ الْقَامُوسِ الشَّيْخِ السَّنَدِ مُحَمَّدِ الدِّينِ الْفَيْرُوزِآبَادِيِّ، وَهُوَ عَنِ الشَّيْخِ مُحَمَّدِ
الدِّينِ بْنِ الْحَدَّادِ، وَهُوَ عَنْ جَامِعِ مَجْمُوعِ التَّحْقِيقِ يَمْنَهَاجٍ يَهْدِي إِلَى سَوَاءِ الطَّرِيقِ، وَأَخْلَاقٍ بَلَغَتْ مِنَ
التَّهْذِيبِ مَبْلَغًا لَيْسَ لِأَحَدٍ بَعْدَهُ إِلَى حَوْمَةِ حِمَاهُ تَقْرِيبَ، وَرَوْضَةِ فَضْلِ دَانِيَةِ الْقُطُوفِ لِلْقَاصِي وَالِدَانِي،
الْإِمَامِ الْقُطْبِ النَّقِيِّ، وَالْمَرَجِعِ فِي الْفُتُوَى الشَّيْخِ مُحَمَّدِ الدِّينِ يَحْيَى النَّوَوِيِّ، بِسَنَدِهِ الْعَلِيِّ الْمَعْرُوفِ
الْجَلِيِّ.

وَأَيْضًا قَدْ أَخَذَ¹⁵¹ عَنِ الْعَالِمِ الْفَاضِلِ الْكَامِلِ الْمَوْلَى الْإِمَامِ مُحَمَّدِ السُّنَّةِ وَالِدِ الدِّينِ مُحَمَّدِ الْأَنْصَارِيِّ
الْكُوشَكَنَارِيِّ، تَلْمِيزَ الْعَلَامَةِ السَّيِّدِ الشَّرِيفِ الْجُرْجَانِيِّ قُدَّسَ اللَّهُ سِرُّهُ، تَلْمِيزَ مُبَارَكِ شَاهِ الْبُخَارِيِّ،
تَلْمِيزَ الْمُحَقِّقِ قُطْبِ الدِّينِ الرَّازِيِّ، تَلْمِيزَ الْعَلَامَةِ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْعُودِ الشَّيرَازِيِّ، تَلْمِيزَ الْكَاتِبِ عُمَرَ
الْقَزْوِينِيَّ، تَلْمِيزَ الْإِمَامِ فَخْرِ الدِّينِ الرَّازِيِّ، تَلْمِيزَ وَالِدِهِ ضِيَاءِ الدِّينِ عُمَرَ خَطِيبِ الرَّيِّ، عَنِ الْإِمَامِ

¹⁴⁸ اي أسعد الصديقي الدواني

¹⁴⁹ اي محمد بن أسعد الصديقي الدواني

¹⁵⁰ اي الكازروني

¹⁵¹ اي محمد بن أسعد الدواني

مُحْيِي الدِّينِ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى التِّيسَابُورِيِّ ، وَهُوَ تَلْمِيزُ حُجَّةِ الْإِسْلَامِ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْغَزَالِيِّ، تَلْمِيزُ إِمَامِ
 الْحَرَمَيْنِ أَبِي الْمَعَالِي عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يُوسُفَ الْجَوْنِيِّ، تَلْمِيزُ وَالِدِهِ وَهُوَ أَخَذَ الطَّرِيقَةَ عَنْ
 أَبِي طَالِبِ الْمَكِّيِّ، وَهُوَ أَخَذَ الْإِنَابَةَ وَلَيْسَ الْحَرْفَةَ مِنْ أَبِي عُثْمَانَ الْمَغْرِبِيِّ، وَهُوَ مِنْ أَبِي عَمْرٍو الرَّجَّاحِ،
 وَهُوَ مِنْ بُرْهَانَ الْمِلَّةِ وَالِدَيْنِ، سُلْطَانِ الْحَقِيقَةِ وَالْيَقِينِ، مُرُوجِ الشَّرِيعَةِ الْعَرَاءِ، مُحْيِي الطَّرِيقَةِ الْبَيْضَاءِ، سَيِّدِ
 الطَّائِفَتَيْنِ أَبِي الْقَاسِمِ جُنَيْدِ الْبَغْدَادِيِّ قُدَّسَ اللَّهُ سِرَّهُ وَأَفَاضَ عَلَيْنَا بَرَّهُ، وَهُوَ مِنْ خَالِهِ وَلِيِّ اللَّهِ عَلَى
 التَّحْقِيقِ، وَمُبَيِّنِ مَنَاهِجِ الطَّرِيقِ، أَبِي الْحَسَنِ السَّرِيِّ بْنِ مُعَلِّسِ السَّقَطِيِّ قُدَّسَ سِرُّهُ، وَهُوَ مِنْ تَاجِ
 الْأَوْلِيَاءِ، وَارِثِ عُلُومِ الْأَنْبِيَاءِ، الشَّيْخِ مَعْرُوفِ الْكَزْخِيِّ قُدَّسَ سِرُّهُ، وَهُوَ مِنْ أَبِي سُلَيْمَانَ دَاوُودَ الطَّائِي
 قُدَّسَ سِرُّهُ، وَهُوَ مِنْ حَبِيبِ الْعَجَمِيِّ قُدَّسَ سِرُّهُ، وَهُوَ مِنْ حَسَنِ الْبَصْرِيِّ قُدَّسَ سِرُّهُ، وَهُوَ مِنْ خَضْرَاءِ
 الْإِمَامِ الْهُدَامِ وَاللَّبِثِ الْمَقْدَامِ، غَوْثِ الْمُحَقِّقِينَ، يَعْصُوبِ الْمُوَحِّدِينَ، سِرَاجِ الْمِلَّةِ وَالِدَيْنِ، بَذَرِ الْعَارِفِينَ،
 الشَّارِبِ بِكَاسِ الْيَقِينِ، بَابِ مَدِينَةِ الْعِلْمِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبِ الْقُرَيْشِيِّ الْهَاشِمِيِّ الْمَكِّيِّ الْمُهَاجِرِيِّ
 الْمَدَنِيِّ، رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ وَكَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ وَأَفَاضَ عَلَيْنَا فَيْضَهُ وَبَرَكَتَهُ، وَهُوَ مِنْ دُرَّةِ صَدَقَةِ الْوُجُودِ،
 وَوَاسِطَةِ عَقْدِ الْمُرْسَلِينَ، الْمَخْصُوصِ بِالْمَقَامِ الْمَحْمُودِ ، خَلِيقَةِ اللَّهِ الْأَعْظَمِ، سَيِّدِنَا وَسَيِّدِ الثَّقَلَيْنِ مُحَمَّدِ
 الْمُصْطَفَى صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ .

وَلَبِثَ الْحَرْفَةَ أَيْضًا الْجُنَيْدُ وَأَخَذَ الْإِذْنَ وَالْإِنَابَةَ وَالنَّسْبَةَ مِنْ جَعْفَرِ الْحَدَّادِ، مِنْ عَبْدِ اللَّهِ
 الْإِصْطَخَرِيِّ، مِنْ أَبِي ثُرَابِ النَّخَشَبِيِّ، مِنْ شَقِيقِ الْبَلْخِيِّ، مِنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَدَهَمَ، مِنْ مُوسَى الرَّاعِي،
 مِنْ سَيِّدِ التَّابِعِينَ صَاحِبًا وَزُهْدًا أُوَيْسَ الْقُرْنِيِّ، وَهُوَ مِنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ، الْقَامِعِينَ لَزِينِ الْمُشْرِكِينَ،
 الْفَارِقِينَ بَيْنَ الْبَاطِلِ وَالْحَقِّ الْمُبِينِ، عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ وَعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، الْمُتَضَلِّعِينَ مِنْ رَحِيقِ حَقِّ

الْبَقِيْنَ، رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، وَأَفَاضَ عَلَيْنَا فَيْضَهُمَا وَبَرَكَتُهُمَا، بِوَادِ الْأَرَاكِ بِعَرَفَاتٍ، وَهُمَا مِنْهُ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

وَقَرَأَ أَيْضًا شَيْخُ مَشَائِخِنَا أَحْمَدُ بْنُ حَيْدَرٍ صَاحِبُ الْمُحَاكَمَاتِ رَحِمَهُ اللهُ تَعَالَى مِشْكَاهَ الْمَصَابِيحِ إِلَى بَابِ الْإِعْتِصَامِ بِالْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ، عَلَى الشَّيْخِ عَبْدِ الْمَلِكِ الْعِصَامِيِّ، وَأَخَذَ مِنْهُ الْإِذْنَ، وَهُوَ مِنْ وَالِدِهِ الشَّيْخِ جَمَالِ الدِّينِ الْإِسْفَرَايِينِيِّ، تَلْمِيزِ الشَّيْخِ شَهَابِ الدِّينِ أَحْمَدَ ابْنِ حَجَرِ الْمَكِّيِّ الْهَيْتَمِيِّ، تَلْمِيزِ شَيْخِ الْإِسْلَامِ الْقَاضِي زَكَرِيَّا الْأَنْصَارِيِّ، تَلْمِيزِ الْجَلَالِ الْمَحَلِيِّ، تَلْمِيزِ الْجَلَالِ الْبُلْقِينِيِّ، تَلْمِيزِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ فِي الْحَدِيثِ الْحَافِظِ ابْنِ حَجَرِ الْعَسْقَلَانِيِّ، وَهُوَ أَخَذَ الْحَدِيثَ كَمَا قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الْمَهْدَوِيُّ إِذْنَا مُشَافَهَةً عَنْ يَحْيَى بْنِ مُحَمَّدٍ الْهَمْدَانِيِّ، قَالَ أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللهِ الدِّيْبَاجِيُّ، قَالَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْبَاهِلِيُّ، قَالَ حَدَّثَنَا الْحَافِظُ أَبُو عَلِيٍّ الْجَبَّارِيُّ، قَالَ أَخْبَرَنَا أَبُو شَاكِرٍ عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ مَوْهَبٍ، عَنْ الْحَافِظِ عَبْدِ اللهِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ جَعْفَرٍ الْأَصِيلِيِّ، وَحَاتِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ الطَّرَابُلُسِيِّ عَنِ الْإِمَامِ أَبِي الْحَسَنِ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ الْقَاسِبِيِّ قَالَ أَخْبَرَنَا أَبُو أَحْمَدَ مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجُرْجَانِيُّ قَالَ أَخْبَرَنَا الْحَافِظُ أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ بْنِ مَطَرٍ الْفَرَبْرِيِّ، قَالَ أَخْبَرَنَا الْإِمَامُ الْعَلَامَةُ الْأُسْتَاذُ الْحَافِظُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ فِي الْحَدِيثِ أَبُو عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُعِينَةَ بْنِ بَرْدِزْبَه الْجُعْفِيِّ الْبُخَارِيِّ قَالَ حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْأَنْصَارِيُّ قَالَ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ أَنَّهُ سَمِعَ عَلْقَمَةَ بْنَ وَقَّاصٍ اللَّيْثِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ عَمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ عَلَى الْمِنْبَرِ، يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى... الْحَدِيثُ.

وَأَخَذَ الْعَسْقَلَانِيُّ الْفَقْهَ عَنِ الْإِمَامِ ذِي الْفَضْلِ الْعَمِيمِ الشَّيْخِ الْجَلِيلِ عَبْدِ الرَّحِيمِ الْعِرَاقِيِّ عَنِ
الْعَالِمِ الْفَاضِلِ وَالْحَبْرِ الْوَاصِلِ عَلَاءِ الدِّينِ ابْنِ الْعَطَّارِ، عَنِ الْعَالِمِ الرَّبَّانِيِّ، الْهَيْكَلِ الصَّمَدَانِيِّ، وَلِيِّ اللَّهِ بِلَا
نَزَاعٍ، مُحَرَّرٍ مَذْهَبِ الْإِمَامِ الشَّافِعِيِّ بِلَا دِفَاعٍ، يَحْيَى بْنُ شَرَفِ الدِّينِ النَّوَوِيِّ، وَهُوَ عَنْ كَمَالِ الدِّينِ
سَلَّارِ بْنِ الْحَسَنِ الْأَرْبِيلِيِّ، عَنِ الشَّيْخِ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدٍ صَاحِبِ الشَّامِلِ الصَّغِيرِ، عَنِ الشَّيْخِ عَبْدِ
الْعَفَّارِ الْقُرُونِيِّ صَاحِبِ الْحَاوِي الصَّغِيرِ، عَنِ الْإِمَامِ الْعَلَامَةِ شَيْخِ الْفُقَهَاءِ عَامَّةً، الْبَدْرِ الطَّالِعِ فِي
الْأَفْلَاحِ، مُهَذَّبِ مَذْهَبِ الْإِمَامِ الشَّافِعِيِّ، مَوْلَانَا أَبِي الْقَاسِمِ عَبْدِ الْكَرِيمِ الرَّافِعِيِّ، عَنِ الْإِمَامِ مُحَمَّدِ بْنِ
الْفَضْلِ، عَنْ تَاجِ الْفُضَلَاءِ وَفَخْرِ الْعُلَمَاءِ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى التَّيْسَابُورِيِّ، عَنْ حُجَّةِ الْإِسْلَامِ وَفَخْرِ الْعُلَمَاءِ
الْأَعْلَامِ، مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْغَزَالِيِّ، عَنْ عَلَامَةِ الثَّقَلَيْنِ وَإِمَامِ الْحَرَمَيْنِ، الْبَدْرِ النَّبِيِّ الْمُتَلَأَّلِ، مَوْلَانَا عَبْدِ
الْمَلِكِ، عَنْ وَالِدِهِ الْعَالِمِ الْجَلِيلِ، وَالسَّيِّدِ النَّبِيِّ النَّبِيلِ، أَبِي مُحَمَّدٍ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يُوسُفَ الْجُوَيْنِيِّ، عَنِ
الشَّيْخِ الْكَبِيرِ وَالْحَبْرِ النَّحْوِيِّ، أَبِي بَكْرٍ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ الْقَفَّالِ الصَّغِيرِ، إِمَامِ طَرِيقِ الْخُرَّاسَانِيِّينَ، عَنِ
الْإِمَامِ أَبِي زَيْدٍ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْمُرُوزِيِّ، عَنِ الْإِمَامِ الْهَمَامِ أَبِي إِسْحَاقَ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَحْمَدَ الْمُرُوزِيِّ، عَنِ
الْإِمَامِ أَبِي الْعَبَّاسِ أَحْمَدَ بْنِ عُمَرَ بْنِ سُرَيْجٍ الْبَغْدَادِيِّ، عَنِ الْفَهَامَةِ أَبِي الْعَبَّاسِ عُثْمَانَ الْأَنْطَاطِيَّ، عَنِ
الْإِمَامِ أَبِي إِسْحَاقَ الْمُرِّيَّ، عَنْ إِمَامِ الْأَيْمَةِ وَنَاصِرِ السُّنَّةِ، الْعَالِمِ الْقُرَيْشِيِّ مُحَمَّدِ بْنِ إِدْرِيسَ الشَّافِعِيِّ
رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ، عَنِ الْإِمَامَيْنِ الْجَلِيلَيْنِ وَالشَّيْخَيْنِ الْكَبِيرَيْنِ، عَالِمِ الْمَدِينَةِ الْمُنَوَّرَةِ الرَّئِيسِ الْأَرْئَسِ
الْإِمَامِ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ، وَالْإِمَامِ ذِي الْمَجْدِ الزَّائِدِ وَالْفَضْلِ الْخَالِدِ الْإِمَامِ مُسْلِمِ بْنِ خَالِدِ الزُّنْجِيِّ،
كَلاَهُمَا عَنْ ذِي الْفَضْلِ الشَّائِعِ وَالْعِلْمِ النَّافِعِ، التَّابِعِيِّ الْجَلِيلِ مَوْلَانَا نَافِعٍ، عَنِ الصَّحَابِيِّ الْجَلِيلِ، ذِي
الْمَجْدِ الْأَثِيلِ، وَالْحَسَبِ الْبَاهِرِ، وَالنَّسَبِ الْفَاخِرِ، ثَالِثِ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ، مَوْلَانَا عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ
اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا، عَنْ سَيِّدِ الْكُوثَيْنِ وَرَسُولِ اللَّهِ إِلَى الثَّقَلَيْنِ، سَيِّدِنَا وَنَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ الْمُصْطَفَى صَلَّى اللَّهُ

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، الْقَائِمِ عَلَى قَدَمِ الْعُبُودِيَّةِ آتَاءَ اللَّيْلِ وَأَطْرَافِ النَّهَارِ، الَّذِي تَنْشَقُّ مِنْ نُورِهِ كُلُّ الْعُلُومِ
وَالْأَنْوَارِ، وَهُوَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ تَلْقَى بِوَاسِطَةِ الرُّوحِ الْأَمِينِ، رَسُولِ رَبِّ
الْعَالَمِينَ، إِلَى الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ، النَّامُوسِ الْأَكْبَرِ، جِبْرَائِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، عَنِ اللَّهِ تَعَالَى ذِي الْجَلَالِ
وَالْإِكْرَامِ، عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرِ الْمُتَعَالَى، تَبَارَكَ وَتَعَالَى ذَاتُهُ وَصِفَاتُهُ عَنِ النَّقْصِ وَالزَّوَالِ.

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ وَثُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ، رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا
حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ، رَبَّنَا زِدْنَا عِلْمًا وَهَبْ لَنَا حُكْمًا وَالْحَقُّنَا بِالصَّالِحِينَ.

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ، وَمِنْ قَلْبٍ لَا يَخْشَعُ، وَمِنْ نَفْسٍ لَا تَشْبَعُ، وَمِنْ دَعْوَةٍ لَا
يُسْتَجَابُ لَهَا، اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ، وَعَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ، وَالسَّلَامَةَ مِنْ كُلِّ إِثْمٍ، وَالْغَنِيمَةَ مِنْ
كُلِّ بَرٍّ، وَالْقَوَرَ بِالْجَنَّةِ وَالتَّجَاةَ بِعَوْنِكَ مِنَ النَّارِ. اللَّهُمَّ اقْسِمْ لَنَا مِنْ حَشِيَّتِكَ مَا يَحُولُ بَيْنَنَا وَبَيْنَ
مَعَاصِيكَ، وَمِنْ طَاعَتِكَ مَا تُبَلِّغُنَا بِهِ جَنَّتِكَ، وَمِنَ الْيَقِينِ مَا تُهَوِّنُ بِهِ عَلَيْنَا مَصَائِبَ الدُّنْيَا؛ اللَّهُمَّ مَتِّعْنَا
بِأَسْمَاعِنَا وَأَبْصَارِنَا وَقُوَّتِنَا مَا أَحْيَيْتَنَا، وَاجْعَلْهُ الْوَارِثَ مِنَّا، وَاجْعَلْ ثَأْرَنَا عَلَى مَنْ ظَلَمْنَا، وَانْصُرْنَا عَلَى مَنْ
عَادَانَا وَلَا تَجْعَلْ مُصِيبَتَنَا فِي دِينِنَا، وَلَا تَجْعَلِ الدُّنْيَا أَكْبَرَ هَمِّنَا وَلَا مَبْلَغَ عِلْمِنَا، وَلَا تُسَلِّطْ عَلَيْنَا مَنْ لَا
يَرْحَمُنَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ. صَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَمَنْ تَبِعَهُمْ بِإِحْسَانٍ إِلَى يَوْمِ
الدِّينِ.

التاريخ :

المحجز: الاستاذ الملا حسين البوطي ثم الآمدي

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

Hamd marifet nuru ile ariflerin kalplerini aydınlatan ve bütün azâmeti ile
alimleri metheden Allah'a (cc) olsun. Salat ve selâm mahlukatın en hayırlısı ve en

şerefli olan Efendimiz’e, (s.a.v.) o’nun muhabbet ipine sarılan ve sünnetinin izlerini takip eden âline ve en açık delillerle hidayete eren ve şeriatının ipine tutunan ashabına olsun.

Bunun ardından(buraya icâzeti alacak kişinin ismi yazılır)
Yanımda bu dönemin şartlarına göre yeterli miktarda ilim okuyup, doğruluk ve takva üzerinde kalarak ders ve fetvâ verecek seviyeye ulaştığından Allah’tan korkmasını ve itaat etmesini, Peygamberinin sünnetini takip etmesini ve şeriata bağlı kalmasını, bid’atlardan kaçınmasını, hüküm ve fetvâdaki ruhsatlara uymamayı ve nefsin sevip hoşlandığı şeylerden uzak kalmasını tavsiye ederek kendisine icâzet veriyorum. Bana bahsi geçen ve bahsedilenler konusunda fetvâ ve hüküm ile meşhur olan alim Molla **Muhyiddîn el-Hâvîlî** icâzet vermiştir. Ona alim ve erdemli, hüküm ve fetvâda derya gibi, doğruluk ve dindarlık konusunda bilgili, Allah’ın sağlam ipine sımsıkı tutunan, dinin ve milletin yıldızı **Şeyh Alauddîn** (Allah kıyamet günü derecesini üstün kılsın) icâzet vermiştir. Ona Allah’ı hakkıyla bilen, ariflerin kutbu ve muvahhitlerin öncüsü, Alemlerin Rabbinin irfanının talibi, zayıfların ve muhtaçların sığınağı, aşıkların sultanı kamil şeyhimiz, İkinci Hazret olarak bilinen **Şeyh Muhammed Diyâuddîn Hazretleri** (Allah onun yüce sırlarını takdis etsin) icâzet vermiştir. Ona şeyhi, zamanın mudakkiki ve muhakkiki, geçmişte ve gelecekte vasfı zikredilen, fenâfillâh ve bekâbillâh mertebesine ulaşan **Şeyh Fethullah Hazretleri** (Allah ilmiyle bizlere bereket versin) icâzet vermiştir. Ona kâmil alim ve fazilet denizi, aklî ve naklî ilimleri birleştiren, alimlerin reisi ve faziletlielerin müftüsü, iki yolu takip eden,¹⁵² iki icâzeti de alan¹⁵³ **Hacı Molla Tayyip Efendi** (Allah onu mukarriblerden eylesin) icâzet vermiştir. Ona şeyhi ve hocası, usûl ve furû’un inceliklerini bilen, selef alimlerin haleflerinin en iyisi, ilim ve şeref şehrinin sakini, Kadirî ve Nakşibendî tarikatlarının yolunda giden **Şeyh Hasan el-Ehvedî el-Ensârî** icâzet vermiştir. Ona hocası, alim ve ilmiyle amil, fenâfillâh ve bekâbillâh mertebesine ulaşan, seçkin eserlerin müellifi **Mevlana Molla Halil el-Ömeri es-Si’irdi** (Yüce Allah sırlarını mukaddes kılsın ve üzerimize bereketini, lütfunu ve doğruluğunu yağdırsın) icâzet vermiştir. Ona seçkin hocası ve ilimde mahir **Molla Mahmûd el-Behdîni** (Allah’ın rahmeti üzerine olsun) icâzet vermiştir. Ona naklî ve aklî ilimlerde

¹⁵² İki yoldan maksat Nakşibendi ve Kadiri tarikatlarıdır.

¹⁵³ İki icazetten maksat ilmi ve tasavvufi icazetlerdir.

kendisini yetkinleştiren, kendisine büyük katkılar sağlayarak yetiştiren, faziletli ve mükemmel alim **Muhammed Sâlih es-Safevî** (Cenab-ı Hakk ona rahmet etsin) icâzet vermiştir. Ona şeref ve fazilet sahibi babası **Mevlânâ İsmail es-Safevî** (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) icâzet vermiştir. Bu faziletli zat naklî ve aklî ilimleri, usûl ve fur'uuyla beraber, büyük şeref, yüce ameller ve ilâhî ilhamlar sahibi şerefli babası **İbrahim b. Haydar**'dan (Cenab-ı Hakk ona rahmet etsin) almıştır. Ona seçkin alim, mükemmel eserler ve harika takriratlar sahibi babası **Mevlânâ Haydar b. Ahmed** (Allah ona rahmet etsin) icâzet vermiştir. Ona kelim ilminde '*Muhâkemât*' adlı eserin sahibi, alim ve ilmini farklı seviyeden insanlara ulaştıran babası **Mevlânâ Ahmed b. Haydar** (Allah ona rahmet etsin) icâzet vermiştir. Ona naklî ilimleri, edebî sanatları ve Arap dilini ve aklî ilimlerin önemli bir kısmını yanında okuduğu babası **Birinci Haydar** (Cenab-ı Hakk ona rahmet etsin ve Rabbim ilmiyle bizleri faydalandırsın) icâzet vermiştir. Ona Şeyhu'l-İslâm Mevlânâ **Zeyneddin el-Kurdî el-Bulâtî** (Allah ona rahmet eylesin) icâzet vermiştir. Ona hocası, Allah'ın tartışmasız velisi ve tasavvufun da şüphesiz arınmış **Şeyh Taha el-Kurdî el-Kâdiri el-Dimeşkî** yüce isnâdıyla icâzet vermiştir. Ona alim ve fazilet sahibi Mevlânâ **Molla Abdullah el-Eşnevî** icâzet vermiştir. Ona yüce ahlak sahibi **Mevlânâ Molla Ali** icâzet vermiştir. Ona babası **Şeyh Hâmid el-Eşnevî** icâzet vermiştir. Ona **Zeyneddin el-Kurdî el-Bulâtî** icâzet vermiştir. Ona **Nasrullâh el-Halhâlî** icâzet vermiştir. Ona **Mevlânâ Mirzâcân** icâzet vermiştir. Ona **Mevlânâ Hoca Cemâleddîn Mahmûd eş-Şîrâzî** icâzet vermiştir. Ona dinin ve milleti celali olan muhakkik **Muhammed b. Es'ad es-Sıddîkî ed-Devvânî** (Allah ona rahmet eylesin ve bizi onun faydalı ilminden faydalandırsın) icâzet vermiştir.

Ayrıca şeyhlerimizin şeyhi, '*Muhakemat*' adlı eserin sahibi Ahmed b. Haydar (Allah ona rahmet eylesin) kamil üstâd **Muhammed b. Şervîn**'in indinde de okuyup icâzet almıştır. O; **Mevlânâ Ahmed el-Mucelî**'den, o; **Mirzâ Mahdûm**'dan, o; **Mirzâcân eş-Şîrâzî**'den, o; **Hoca Cemâleddîn Mahmûd eş-Şîrâzî**'den, o; **Muhammed b. Es'ad es-Sıddîkî ed-Devvânî**'den icâzet almıştır.

Aynı şekilde Ahmed b. Haydar '*Beydâvî*' adlı tefsirinin başından iki dersi zamanının en faziletlisi **Mevlânâ Şeyh el-Kurdî el-Eşnevî**'den almıştır. Tefsirde ve mutlak ders vermede ondan icâzet almıştır. O; **Mirzâcân eş-Şîrâzî**'den, o; **Cemaleddîn Mahmûd eş-Şîrâzî**'den, o; **Cemaleddîn ed-Devvânî**'den, o; izzet sahibi

rabbâni bir alim olan babası **Es‘ad el-Sıddıkî el-Devvânî**’den, o; **es-Seyyid eş-Şerîf Ali el-Curcânî**’den (Allah sırrını mukaddes kılsın ve bereketini ve iyiliğini üzerimize esirgesin), o; aklî ilimleri Mevlânâ Muhakkik **Tâceddîn Mahmûd el-Fârûkî**’den, fıkhi ilimlerini ise zamanının en bilgini **Mahmûd b. Ebû’l-Feth es-Servistânî**’den almıştır. Servistanî, ‘*el-Havî’s-Sağîr*’ adlı kitabı ‘*Hâşiyetu el-Hâvî*’ adlı eserin müellifi **Lisânu’d-dîn Nuh es-Simnânî**’den, o; **Celâleddîn Muhammed el-Kazvînî**’den, o; babası müellif ve imâm **Necmeddîn Abdulgaffâr el-Kazvînî**’den, o; fıkhi alimi **Ebû’l-Kâsım Abdulkerîm er-Râfî’î**’nin yanında okuyup icâzet almıştır.

Kendisi,¹⁵⁴ kâdıların kâdısı, hadis ilminin yolcusu, İslâm şeyhi, meşhur rivâyet senetleriyle **Muhammed b. Muhammed el-Cezerî**’nin öğrencisidir.

Ayrıca o;¹⁵⁵ ilminde mahir ve uzman olan muhakkik **Muzhiruddîn Muhammed el-Kazerûnî**’den de yazılı ve sözlü icâzet almıştır. O; aklî ilimlerde **es-Seyyid eş-Şerîf Ali el-Curcânî**’den (Allah sırrını mukaddes kılsın) icâzet almıştır. Curcânî, hadisleri ‘*Kâmus*’ adlı eserin sahibi **Mecduddîn el-Feyruzâbâdî**’den nakletmiştir. O; **Şeyh Muhyeddîn b. Haddâd**’dan, o; doğru yola ileten bir yöntemle kapsamlı araştırmalar yapan ve kendisinden sonra kimsenin sahip olmadığı ahlak seviyesine ulaşmış, uzak ve yakın herkes için fazilet bahçesi gibi olan, fetvâların kaynağı olan o yüce ve meşhur senediyle **Şeyh Muhyeddîn Yahya en-Nevevî**’den almıştır.

Ayrıca o;¹⁵⁶ icâzeti faziletli ve kâmil alim, üstâd, imâm, sünnet ve dini canlandıran **Muhammed el-Ensârî el-Kuşekenârî**’den almıştır. O; **es-Seyyid eş-Şerîf Ali el-Curcânî**’den (Allah sırrını mukaddes kılsın), o; **Mubârek Şahu’l-Buhârî**’den, o; **Kutbeddîn er-Râzî**’den, o; **Mahmûd b. Mes‘ud eş-Şîrâzî**’den, o; **Ömer el-Kazvînî**’den, o; **Fahreddîn er-Râzî**’den, o; babası **Ziyâuddîn Ömer Hatîbu Rey**’den, o; **Muhyeddîn Muhammed b. Yahya en-Nîsâbûrî**’den, o; Huccetu’l-İslâm **Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî**’den, o; İmamu’l-Haremeyn **Ebu’l-Me‘âlî Abdulmelik b. Abdullah b. Yusuf el-Cuveynî**’den, o babasından, babası da tasavvuf icâzetini **Ebû Tâlib el-Mekkî**’den, o; **Ebû Osmân el-**

¹⁵⁴ Kendisinden kastedilen kişi Es‘ad es-Sıddıkî ed-Devvani’dir.

¹⁵⁵ Muhammed b. Es‘ad es-Sıddıkî ed-Devani

¹⁵⁶ Muhammed b. Es‘ad es-Sıddıkî ed-Devvânî

Mağrîbî'den, o; **Ebû 'Amr ez-Zeccâc**'dan, o; milletin ve dinin delili, hakikat ve yakînin hükümdarı, yüce şerîatın savunucusu, tasavvufun büyüklerinden **Ebû'l-Kâsım Cuneyd el-Bağdâdî**'den (Allah sırrını mukaddes kılsın), o; Allah'ın hakîkî velisi ve tasavvuf yollarının açıklayıcısı **Ebû'l-Hasan es-Serî b. Muğallis es-Sakatî**'den (sırrı mukaddes olsun), o; velilerin tacı, peygamberlerin ilminin mirasçısı **Şeyh Marûf el-Kerhî**'den (sırrı mukaddes olsun), o; **Ebû Süleymân Dâvûd el-Tâî**'den (sırrı mukaddes olsun), o; **Habîb el-'Acemî**'den (sırrı mukaddes olsun), o; **Hasan el-Basrî**'den (sırrı mukaddes olsun), o; İmâm, yiğitlerin aslanı, muhakkiklerin yardımcısı, muvahhidlerin reisi, millet ve dinin kandili, alimlerin dolunayı, ilim şehrinin kapısı **Ali b. Ebû Tâlib, el-Kureyşî el-Hâşimî, el-Mekkî el-Muhâcirî el-Medenî**'den (Cenab-ı Allah ondan razı olsun, Allah onun yüzünü şereflendirsin ve üzerimize bereketinden yağdırsın), o; varlığın mücevherlerinin incisi, peygamberlerin en değerlisi, kendisine Makam-ı Mahmûd tahsis edilen, Allah'ın en büyük halifesi, efendimiz ve insanların ve cinlerin efendisi **Muhammed Mustafâ**'dan (O'na, âline ve tüm ashabına salât ve selâm olsun) icâzet almıştır.

Ayrıca **Cuneyd el-Bağdâdî** izin ve halifeliği **Ca'fer el-Haddâd**'dan, o; **Abdullah el-Istahrî**'den, o; **Ebû Turâb el-Nağşebî**'den, o; **Şakîk el-Belhi**'den, o; **İbrahim b. Ethem**'den, o; **Musa er-Ra'î**'den, o; zuhd ve salakta tabiinin efendisi **Uveys el-Karanî**'den, o; müminlerin emiri, müşriklerin sapkınlığını bastıran, hak ile batılı birbirinden ayıran **Ömer b. Hattâb** ve **Ali b. Ebû Tâlib**'den (Allah onlardan razı olsun ve onların bereketini üzerimize yağdırsın), onlar da efendimiz **Muhammed Mustafâ**'dan (Ona, âline ve tüm ashabına salât ve selâm olsun) icâzet almışlardır.

Ayrıca şeyhlerimizin şeyhi, Muhakemât'ın müellifi Ahmed b. Haydar, 'Mişkâtü'l-Misbâh' adlı kitabının 'Kur'ân ve Sünnete bağlılık' bölümüne kadarını **Şeyh Abdulmelîk el-'Îsâmî**'nin yanında okumuş ve ondan icâzet almış. O; babası **Şeyh Cemâleddîn el-İsferâyînî**'den, o; **Ahmed b. Hacer el-Mekki el-Heytemî**'den, o; Şeyhu'l İslâm Kâdî **Zekeriya el-Ensarî**'den, o; **Celâl el-Mahallî**'den, o; **Celâl el-Bulkînî**'den, o; Hadiste müminlerin emiri Hâfız **İbn Hacer el- 'Askalânî**'den, o; hadis icâzetini **Ebû Ali Muhammed b. Ahmed el-Mehdevî**'den, o; **Yahya b. Muhammed el-Hemedânî**'den, o; **Ebû Muhammed Abdullah ed-Dîbâcî**'den, o; **Abdullah b. Muhammed el-Bâhîlî**'den, o; **Hâfız Ebû Ali el-Ceyyânî**'den, o; **Ebû**

Şâkir Abdulvâhîd b. Mevhib'den, o; **Hâfız Abdullah b. İbrahim b. Muhammed b. Abdullah b. Ca'fer el-Asilî ve Hâtem b. Muhammed et-Tarabulsi**'den, o; **İmâm Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed el-Kâbisî**'den, o; **Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed el-Curcânî**'den, o; **Hâfız Ebû Abdillâh Muhammed b. Yusuf b. Matar el-Fîrebrî**'den, o; imâm, alim, üstad, hadiste müminlerin emiri **Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğîre b. Berdizbe el- Cu'fî el-Buhârî**'den, o; **el-Humaydi**'den, o **Sufyân**'dan, o; **Yahya b. Sa'id el-Ensârî**'den, o; **Muhammed b. İbrahim et-Teymî**'den, o; **'Alkama b. Vakkâs el-Leysî**'den şu hadisi duyduğunu rivâyet etmiştir. Ben **Ömer b. Hattâb**'ın (Allah ondan razı olsun) minberde şöyle dediğini duydum: Allah Resulü'nün (s.a.v.) şöyle dediğini duydum "Amellerin karşılığı niyetlere göredir ve her insana ancak niyet ettiği şey vardır..."

el-'Askalânî fikhî, büyük imâm **Şeyh Abdurrahîm el-'Irâkî**'den, o; alim **Alâuddîn b. el-Attâr**'den, o; rabbânî imâm, Allah'ın tartışmasız velisi, Şafî'î mezhebini yayan **Yahya b. Şerefuddîn en-Nevevî**'den, o; **Kemâleddîn Sellâr b. Hasan el-İrbîlî**'den, o; *eş-Şamilu's-Sağîr*'in müellifi **Muhammed b. Muhammed**'den, o; *el-Hâvî's-Sağîr*'in müellifi **Şeyh Abdulgaffâr el-Kazvînî**'den, o; fıkıhçıların şeyhi, alim, imâm, göklerde yükselen dolunay, Şâfi'î mezhebinin eğitimcisi **Mevlânâ Ebû'l-Kâsım Abdulkerîm er-Râfî**'den, o; **İmâm Muhammed b. el-Fadl**'den, o; sâlihlerin tacı ve alimlerin medarı iftihar **Muhammed b. Yahya el-Niysâbûrî**'den, o; Hucetu'l-İslam ve büyük alimlerin iftihar **Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî**'den, o her iki topluluğun alimi ve İmâmu'l-Haremeyn, parlak ve ışıltılı dolunay **Mevlânâ Abdulmelîk**'den, o; seçkin alim ve asil üstad olan babası **Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf el-Cuveynî**'den, o; büyük şeyh ve alim, Horasanlıların imâmı **Ebû Bekir Abdullah b. Ahmed el-Kaffâl el-Sağîr**'den, o; **İmâm Ebû Zeyd Muhammed b. Ahmed el-Mervezî**'den, o; **İmâm Ebû İshak İbrahim b. Ahmed el-Mervezî**'den, o; **İmâm Ebû Abbâs Ahmed b. Ömer b. Sureyc el-Bağdâdî**'den, o; alim **Ebû Abbâs Osmân el-Enmâtî**'den, o; **İmâm Ebû İshak el-Muzenî**'den, o; İmâmların İmâmı ve sünnetin yardımcısı Kureyşli alim **Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'**'den (Allah ondan razı olsun), o; İki muhterem İmâm ve iki büyük şeyh, Medine'nin baş alimi **İmâm Mâlik b. Enes** ve Meşhur İmâm **Müslim b. Halid el-Zencî**'den, bu iki alim fazilet ve faydalı ilim sahibi, yüce tabi'i **Mevlânâ Nâf'i**'den, o; büyük sahâbi, büyük şeref, parlak ve asil soydan biri, güneş

ve ayın üçüncüsü Mevlânâ **Abdullah b. Ömer**'den (Allah ondan razı olsun), o; iki âlemin efendisi İmâmu's-sakeleyn, Allah'ın elçisi, efendimiz ve peygamberimiz **Muhammed Mustafâ**'dan (Cenâb-ı Hakk'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun), ve efendimiz, Ruhu'l-Emîn, Allah'ın nebilerine ve peygamberlerine gönderdiği elçisi, Nâmûsi Ekber **Cebrâil** (Allah'ın selâmı üzerine olsun) vasıtasıyla celâl ve şeref sahibi, gaybı ve şahidleri bilen, büyük ve yüce, noksanlık ve yok oluştan münezzeh **Cenâb-ı Hakk**'tan almıştır.

Rabbimiz! Bizden kabul eyle. Muhakkak ki sen işitensin, bilensin. Tövbelerimizi kabul et. Muhakkak ki sen çok bağışlayan ve merhamet edensin. Rabbimiz! Bize dünyada da ahirette de iyilik ver ve bizi cehennem azabından koru. Ey Rabbimiz! İlmimizi artır, bize hikmet ver ve bizi sâlihlerin arasına kat. Allah'ım! Faydası olmayan ilimden, itaat etmeyen kalpten, doymayan nefisten ve kabul edilmeyen duadan sana sığınırım. Allah'ım! Rahmetini, bağışlamayı, her gûnahtan kurtuluşu, her türlü iyilik ganimetini, cenneti kazanmayı ve senin yardımınla cehennemden kurtuluşu istiyorum. Allah'ım! Bizi sana isyan etmekten alıkoyacak haşyetini, bizi cennetine ulaştıracak itaatini, dünya musibetlerini bize kolaylaştıracak imanı nasib eyle. Allah'ım! Bize hayat verdiğin sürece kulaklarımıza, gözlerimize ve gücümüze afiyet ver, onu aramıza mirasçı kıl, bize zulmedenlerden intikamımızı al ve zulmedenlere karşı bize zafer ver. Musibetimizi dinimizden verme, dünyayı en büyük endişemiz ve ilmimizin amacı kılma, bize merhamet etmeyenleri üzerimize musallat etme ey merhametlilerin en merhametlisi! Allah'ın salât ve selâmı, efendimiz Muhammed'e, onun âline, ashâbına ve kıyamete kadar sâlih bir şekilde onlara uyanlara olsun.

Tarih :

İcâzeti veren: Üstâd Seyda Molla Hüseyin el-Bôtî el-Âmidî

İcâzetnâmede Seyda Molla Hüseyin el-Bôtî'den Şeyh Ahmed b. Haydar'a kadar olan bölümde her alimin tek bir icâzeti zikredilmiştir. Şeyh Ahmed b. Haydar'ın dört, Şeyh Muhammed b. Es'ad ed-Devvânî'nin dört, Abdullah b. Yusuf el-Cuveynî'nin ise iki icâzeti zikredilmiştir. Bundan dolayı Şeyh Hüseyin el-Bôtî'den Şeyh Ahmed b. Haydar'a kadar olan kısmı bir başlıkta, Şeyh Ahmed b. Haydar, Şeyh Muhammed b. Es'ad ed-Devvânî ve Abdullah b. Yusuf el-Cuveynî'nin

icâzetnâmeleri ayrı başlıklarda zikredilecektir. Suffe Medresesi icâzetinde Molla Halil es-Si‘irdî’ye kadarki hocaların isimlerine değinilmişti. Burada konu bütünlüğü bozulmasın diye tekrar Seyda Molla Hüseyin el-Bôtî’den başlayarak hocaların isimleri zikredilmiştir.

3. SEYDA MOLLA HÜSEYİN EL-BÔTÎ’DEN ŞEYH AHMED B. HAYDAR’A KADAR İSMİ İCÂZETTE GEÇENLER

Bu icâzet silsilesi şu şekilde devam etmektedir:

1. Seyda Molla Hüseyin el-Bôtî
2. Molla Muhyiddîn el-Hâvelî
3. Şeyh Alauddîn el-Ohînî
4. Şeyh Muhammed Diyâuddîn
5. Şeyh Fethullah el-Verkânî
6. Hacı Tayyib Efendi el-Mûşî
7. Şeyh Hasan Efendi el-Mûşî el-Ensârî el-Ehvedî
8. Molla Halil es-Si‘irdî
9. Molla Mahmud el-Behdînî
10. Molla Salih el-Mûsulî el-Haydarî
11. İsmail b. İbrahim el-Haydarî
12. İbrahim b. Haydar
13. Haydar b. Ahmed (Haydari Sâni)
14. Ahmed b. Haydar el-Evvel.

3.1. Seyda Molla Hüseyin el-Bôtî (Elçi)

Seyda Molla Hüseyin kesin olmamakla beraber elde ettiğimiz bilgilere göre 1921’de Siirt’in Eruh ilçesi Binêrve (Ekmekçiler)¹⁵⁷ köyünde doğmuştur. Babası Sofî Ahmed’in çok takva sahibi, cami-cemâat müdavimi, keramet sahibi bir zat olup alimleri çok seven birisi olduğu nakledilmiştir. Seyda ilk eğitimini *Şerhu’l-Muğnî* kitabına kadar Binêrve köyü İmâmı Molla Abdurrahman-ı Torikî’nin yanında almıştır. Daha sonra sırayla Şeyh Seyyid Kemâleddîn, Seyda Molla Kâsım-ı Şirvî, Molla Seyfeddîn, Seyda Molla Abdulhakîm, Seyda Molla Muhammed en-Norşînî, Şeyh Alâuddîn el-Ohînî, oğlu Şeyh Asım, Şeyh Abdurrahman ve Molla

¹⁵⁷ Bu köy daha sonra Siirt merkeze bağlanmıştır.

Abdulalim'in yanında okumuştur. Seyda daha sonra Molla Muhyiddîn el-Hâvelî'nin yanında ilmini tamamlayıp ilmi icâzetini ondan almıştır.

Seyda ilmi icâzetini aldıktan sonra Bitlis'e bağlı Por (Değirmen) köyünde imâmlık yapmaya ve talebelere ders vermeye başlamıştır. 15 sene bu köyde kaldıktan sonra Tatvan'a bağlı Zığak (Sarıkum) köyüne gitmiş ve burada da 7 sene kalmıştır. Şeyhi Şeyh Maşûk'un emri ile Diyarbakır'a bağlı Mîrâhurâ (Beybulak) köyüne taşınmış ve orda bir cami ve medrese inşa etmiştir. 24 sene burada tadrîsât hizmeti verdikten sonra hizmetlerini Diyarbakır merkezde inşası tamamlanan Şeyh Maşûk Câmii ve Medresesine taşınmış ve vefat edene kadar burada ikamet etmiştir.

Şeyh Maşûk Medresesi açıldığı andan itibaren yoğun bir teveccüh görmüştür. Seyda'nın onayı alındıktan sonra Seyda'nın oğlu Molla Tayyip ile Kalender ailesi bir araya girmişler ve 2013 yılında, üç bloktan oluşan 350 yataklı Suffe Medresesi'ni lojmanları ve camisiyle beraber hizmete açmışlardır. Buna ilaveten 2022 yılında aynı bölgede 200 yataklı Suffe Kız Medresesi inşaatına başlanmıştır.

Seyda tasavvufta önce Şeyh Alâuddîn el-Ohinî'ye intisap etmiştir. Şeyhi vefat ettikten sonra Norşin şeyhlerinden Şeyh Muhammed Maşûk'a¹⁵⁸ intisap etmiş ve tasavvuf icâzetini ondan almıştır. Hayatı boyunca tadrîsât ile uğraşıp binlerce talebe yetiştiren Seyda, 6 Şubat 2018 yılında 97 yaşında Rahmet-i Rahman'a kavuşmuş ve vasiyeti gereği Suffe Medresesi yakınında bulunan aile mezarlığına defnedilmiştir.¹⁵⁹

3.2. Molla Muhyiddîn el-Hâvelî

Molla Muhyiddîn el-Hâvelî, Siirt'in Baykan ilçesinin Garzan bölgesinin Bilvanîs (Ormanpınar) köyünde doğmuştur. Resmi kaynaklar onun 1896 yılında doğduğunu belirtse de '*el-Mektûbât*' adlı eserine ve evlatlarının kendisinden aktararak verdikleri bilgilere göre 1909 yılında dünyaya geldiği anlaşılmaktadır. İlk eğitimini Baykan'a bağlı Siyanüs (Gümüşkaş) köyünde İmâmlık görevini yapan babası Molla Ali'den alan el-Hâvelî, eğitimine Baykan'a bağlı Çır (Çukurca) köyünde, ileride kayınpederi de olacak Molla Alâuddîn'in (ö. 1949) yanında devam

¹⁵⁸ Şeyh Muhammed Ma'şuk Norşin şeyhlerinde Şeyh Ma'sum'un oğludur. İlmi icazetini Molla Muhammed Baki'den, tasavvufi icazetini ise Şeyh Ahmed el-Haznevi'den almıştır. 1975 yılında Mekke'de vefat ederek Cennetul Mualla'da defnedilmiştir. bkz. Mehmet Çağlayan, *Şark Ulemâsı*, Çağlayan Yayınları, İstanbul 1996, s.227.

¹⁵⁹ Seyda Molla Hüseyin hakkındaki verilen bütün bilgiler oğlu Muhammed Tayyip ELÇİ ile 24.10.2023 tarihinde yapılan söyleşiden alınmıştır.

etmiştir. Norşin’de Şeyh Muhammed Diyâuddîn’in (ö.1342/1923) torunu Molla Cemaleddîn’den, ve Kozluk ilçesinde Molla Reşid el-Arincî’den birer ay ders aldıktan sonra eğitimini kayınpederi Molla Alauddîn’in yanında tamamlamıştır. Henüz 17 yaşında medrese eğitimini tamamlayıp icâzetnâmesini almış ve 3 yıl boyunca hocası Molla Alauddîn’in medresesinde ders vermiştir. Müderrislik hayatının 35 yılını Baykan’ın Hâvel köyünde, son on yılını da Bayika (Yeşilçevre) köyünde geçirmişlerdir. Yaklaşık 70 yıl boyunca aralıksız tadrîsâtla meşgul olan el-Hâvelî, yüzlerce talebe yetiştirmiştir. el-Hâvelî tasavvuf eğitimini de Norşin şeyhlerinden Şeyh Muhammed Maşûk’un yanında tamamlamış ve ondan tasavvufta halifelik almıştır.¹⁶⁰

el-Hâvelî’nin, ‘*Risâletü ’l-esâs fî ahkâmi ’l-hayd ve ’n-nifâs*’ adlı bir risalesi, ve ‘*el-Mektûbât*’ adlı bir kitabı vardır. ‘*el-Mektûbât*’ kitabında, öğrencileri tarafından derlenip kitap haline getirilen el-Hâvelî’nin kaleme aldığı fetvâ mektupları ve bazı kitaplara yazdığı şerh ve ta’likler yer alır. 22 Aralık 1987 tarihinde sabah namazı öncesinde teheccüd namazı kıldığı esnada seccadesi üzerindeyken kalp krizi geçirerek vefat etmiştir. Mezarı en son ikamet ettiği Siirt’in Baykan ilçesinin Bayika (Yeşilçevre) köyündedir.¹⁶¹

3.3. Şeyh Alauddîn el-Ohînî

Şeyh Alauddîn 1299/1881’de Bitlis’in Norşin (Güroymak) ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası bölgenin tanınan meşhur alim ve mutasavvıflarından Şeyh Fethullah el-Verkânî’si’dir.¹⁶² 8 yaşına kadar Norşin’de kalmıştır. Babası, Şeyh Muhammed Diyâuddîn’den hilafet aldıktan sonra ailesiyle beraber Bitlis’in Mutki ilçesine bağlı Ohîn (Koyunlu) köyüne taşınmıştır. Burada dört sene kaldıktan sonra ailesiyle beraber Bitlis’e geçmiştir. Şeyh Alâuddîn ilk ilim tahsilini Şark medreselerinde okutulan sıra kitaplarından *Hüsamkatî*’ye¹⁶³ varıncaya kadar babasından almıştır. Eğitimini, Bitlis’te ikamet eden Molla Abdülkerîm-i

¹⁶⁰ Necmettin Kartal, **Molla Muhyiddîn al-Hâvelî ve Fıkahçılığı**, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bingöl 2016, s.4-6.

¹⁶¹ Molla Muhyiddîn Evrensel el-Hâvelî, **el-Mektûbât**, Mektebetu Seyda, Diyarbakır 2014, s. 7

¹⁶² Muhammed Asım el-Ohînî, **Birketü’l-kelimât**, çvr. Kadri Yıldırım, Avesta Basım Yayın, İstanbul 2017, s.188, Sabahuddîn el-Çânî, **Ulemûnâ mine’l-muderrisîn fi’l-karni’l-işrîn**, Daru’r-Ravda, İstanbul 2016, s.389.

¹⁶³ Medreselerde Mantık ilmine dair okutulan Esiruddîn el-Ebherî’nin ‘*İsâgûcî*’ adlı eseri, Hüsamuddin el-Kâtî’nin şerhiyle birlikte okunmaktadır. el-Kâtî’nin bu şerhi medrese muhitinde *Hüsamkâtî* olarak bilinmektedir.

İspayirtî'nin yanında devam etmiş ve ilim icâzetini kendisi ile birlikte ilim tahsili yapan Şeyh Mahmûd-i Karaköyi ile beraber Molla Abdulkerîm-i İspayirtî'den aynı gün almıştır. Şeyh Alâuddîn tasavvuf icâzetini de, Norşin Şeyhlerinden 'Hazret' ismi ile meşhur Şeyh Muhammed Diyâuddîn'den almıştır. Yetmiş yıllık ömrünü ilim ve irşâd faaliyetleriyle tamamlamış olan Şeyh Alâuddîn, 28 Safer 1369/20 Aralık 1949 yılında Ohîn (Koyunlu) köyünde Rahmeti Rahmana kavuşmuş ve orada defnedilmiştir.¹⁶⁴

Kaynakların çoğunda ve Ohîn icâzetnâmesinde Şeyh Alâuddîn'nin ilmi icâzetini Molla Abdulkerîm-i İspayirtî'den onun da Şeyh Fethullah el-Verkânîsî'den aldığı ifade edilmiştir.¹⁶⁵ Suffe Medresesi ve Havel Medresesi icâzetnâmelerinde ise Şeyh Alâuddîn'nin ilmi icâzetini aynı zamanda tasavvuf şeyhi olan Şeyh Muhammed Diyâuddîn'den onun da Şeyh Fethullah el-Verkânîsî'den aldığı kaydedilmiştir. Şeyh Alâuddîn'in torunu Şeyh Fethullah AYTE ile yapılan söyleşide, Şeyh Fethullah "Doğru olan Şeyh Alâuddîn'in ilmi icâzetini Molla Abdulkerîm-i İspayirtî'den almış olduğudur" ifadesini kullanmıştır.

Yetmiş yıllık ömrünü ilim ve irşâd faaliyetleriyle tamamlamış olan Şeyh Alâuddîn, 28 Safer 1369/20 Aralık 1949 yılında Ohîn (Koyunlu) köyünde Rahmeti Rahmana kavuşmuş ve orada defnedilmiştir.¹⁶⁶

Şeyh Alâuddîn'in farklı ilimlerde kaleme aldığı eserleri şunlardır:

- a) *Celâ'ul-'ayn fî'ş-şerî'a* (Fıkıh)
- b) *Risâle fî'l-mustalahâtî'l-hadisiyye* (Hadis)
- c) *Hidâyetu's-sibyân* (Tecvid)
- d) *Hulâsetu'l-vad'* (Vad')
- e) *Hulâsetu'l-beyân* (Beyân)
- f) *Mulahhasu'l-âdâb ve'l-munâzara* (Munâzara)
- g) *Tezhîbu't-tehzîb* (Mantık)
- h) Babası Şeyh Fethullah'ın Kürtçe olarak yazdığı '*Risâletu'l-kufr ve'l-kebâir*' adlı eseri Arapçaya çevirmiştir.

¹⁶⁴ Mehmet Törehan Serdar, **Bitlis'te Yatan Gönül Sultanları**, Sistem Matbaacılık, İstanbul 2019, s.524; Şefik Korkusuz, **Nehri'den Hazne'ye Meşayih Nakşebendi**, Kilim Matbaacılık, İstanbul 2010, s. 268; Ohînî, **Birketu'l-kelimât**, s.190; Çânî, **Ulemânâ mine'l-muderrisîn...**, s.285.

¹⁶⁵ Ohînî, **Birketu'l-kelimât**, s.188; Korkusuz, **Nehri'den Hazne'ye...**, s.268.

¹⁶⁶ Ohînî, **Birketu'l-kelimât**, s.190; Çânî, **Ulemânâ mine'l-muderrisîn...**, s.286.

- i) Muşlu Âlim Molla Hasan Efendi el-Ensârî'nin '*Ahzâb*' adlı eserine yazdığı şerh gibi bazı şerhler ve haşiyeler.¹⁶⁷

3.4. Şeyh Muhammed Diyâuddîn

Bitlis'in Hizan ilçesi İspahirt nahiyesinin Üsb (Doğrular) köyünde 14 Ocak 1856 tarihinde Pazartesi günü dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini Seydâ ünvanıyla tanınan babası Şeyh Abdurrahman Tâğî'den alan Şeyh Muhammed Diyâuddîn, daha sonra Siirt'e bağlı Halenze (Bağtepe) köyünde Molla Mustafâ el-Halenzi el-Bedevî'nin yanında devam etmiştir. Ardından kardeşi Abdurrahîm ile beraber babasının halifesi olan Şeyh Fethullah el-Verkânîsî'nin yanında eğitimini tamamlamış ve ilmî icâzetini ondan almıştır. Tasavvufa babasına intisap ederek başlayan Şeyh Muhammed Diyâuddîn, babasının vefatından sonra onun vasiyetiyle halifesi Şeyh Fethullah'a intisap etmiş ve ondan hilafet almıştır. Şeyhi ve üstadı Şeyh Fethullah el-Verkânîsî'nin kendisine verdiği 'Hazret' lakabıyla şöhret bulmuştur.¹⁶⁸

1. Dünya Savaşı'nda elinde silahı, arkasında talebeleri, Doğu Cephesi'nde Osmanlı Devleti'nin 5. Tümen'ine destek olarak Ermenilere ve Ruslara karşı cihat etmiştir. Harb esnasında büyük kahramanlıklar gösteren Muhammed Diyâuddîn'in kolu, isâbet eden bir mermi sebebiyle felç olmuştur. Felcin bütün vücuda yayılmaması için Bitlis Askerî Hastanesinde sağ kolu ameliyatla kesilmiştir. Şeyh Muhammed Diyâuddîn, 1923 yılında Norşin'de vefat etmiş ve babasının yanına defnedilmiştir.¹⁶⁹

3.5. Şeyh Fethullah el-Verkânîsî

Siirt ilinin Baykan ilçesine bağlı Verkânîs (Kasımlı) köyünde 1846 yılında dünyaya gelen Şeyh Fethullah, Mardin'e bağlı Sultan köyünde medfun, halk arasından Sultân Şeyhmus ile tanınan Zûlî tarikatının kurucusu Şeyh Musâ ez-Zûlî ile Verkânîs köyünde medfun olan Şeyh Musâ ez-Zûlî'nin torunu Şeyh Muhammed-i Haniyi Reş'in neslinden gelmektedir ve Ömerîdir. el-Verkânîsî Molla Resul Sipkî

¹⁶⁷ Ohînî, *Birketu'l-kelimat*, s.191; Çânî, *Ulemânâ mine'l-muderrisîn...*, s.286; Törehan Serdar, *Bitlis'te Yatan Gönül Sultanları*, s.521; Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Alimleri*, c.1, s.167.

¹⁶⁸ Çânî, *Ulemânâ mine'l-muderrisîn...*, s.215-218; Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye...*, s.225; Çağlayan, *Şark Uleması*, s.201.

¹⁶⁹ Ohînî, *Birketu'l-kelimat*, s.148,149; Törehan Serdar, *Bitlis'te Yatan Gönül Sultanları*, s.418-420; Çânî, *Ulemânâ mine'l-muderrisîn...*, s.215-218; Bülent Akot, *Bitlis Tarihinde İz Bırakan Bazı Mutasavvıflar*, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2020, c.9 s.60.

ve Molla Abdurrahman-ı Melekendî'den daha sonra Muşlu Hacı Tayyip Efendi'den de bir müddet ders aldıktan sonra ondan icâzet almıştır. Muş'un Bulanık ilçesine bağlı Koğak (Dokuzpınar) köyünde bir süre kalan Şeyh Fethullah el-Verkânîsî, aynı ilçeye bağlı Abırî (Esenlik) köyünde resmi olarak müderrislik yapmıştır. Fıkha derin bilgisinden dolayı 'Şeyhu's-Şerîa' (Din Bilgini) lakabıyla tanınmıştır.¹⁷⁰

Norşin'e gidip orda ikamet eden Şeyh Abdurrahman et-Tağî'ye tasavvufta intisap eden el-Verkânîsî, şeyhinin talebi üzerine resmi müderrislik görevinden feragat edip Norşin'de şeyhinin yanında müderrislik yaparak dergâhta hizmete başlamıştır. Seyru sülûkunu tamamlayıp tasavvufta hilafet alan Şeyh Fethullah, Norşin'de şeyhinin yanında kalmaya devam etmiş ve şeyhi vefat edince onun yerine Norşin Tekkesine postnîşîn olmuştur. Şeyhinin vefatından sonra şeyhinin bütün halife ve müridleri Şeyh Fethullah'a intisap etmiştir. Bu süre zarfında şeyhinin oğlu Muhammed Diyâuddîn'in tasavvufî eğitimiyle ilgilenen el-Verkânîsî, ona hilafet verdikten sonra pîrdâşî¹⁷¹ Ahmed Taşkesenî'nin tavsiyesiyle Norşin Tekkesini ona bırakıp Ohin (Koyunlu) köyüne yerleşmiştir. Ohin'de yaklaşık dört yıl kaldıktan sonra Bitlis merkezine taşınan el-Verkânîsî, Mermutlar Mahallesi'nde kendisi için inşa edilen medresede hizmet etmiştir. 18 yıllık medrese ve irşâd hizmetlerinden sonra 27 Eylül 1899 yılında 58 yaşında vefat eden el-Verkânîsî vasiyeti üzerine, Bitlis'teki evinin arka kısmında defnedilmiştir.¹⁷²

Eserleri:

- a. *Risâletu'l-kufr ve'l-kebâir*
- b. *Adâbu Fethillah*¹⁷³
- c. *el-Mektûbât*
- d. *Vefatu Şeyh Abdurrahman et-Tağî*
- e. *Risâle fi'l-'akâid*
- f. *Menâsiku'l-hacc*¹⁷⁴

¹⁷⁰ Ohînî, **Birketu'l-kelimât**, s.105; Törehan Serdar, **Bitlis'te Yatan Gönül Sultanları**, s. 233,234 ; Hüseyin Doğan, **Medreseler ve Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler**, Muş Alparslan Üniversitesi Yayınları, Muş 2021,c.1, s. 62.

¹⁷¹ Aynı pirin müridleri veya talebelerine denilir.

¹⁷² Ohînî, **Birketu'l-kelimât**, s.105; Çânî, **Ulemânâ mine'l-muderrisîn...**, s.314-317; Törehan Serdar, **Bitlis'te Yatan Gönül Sultanları**, s. 233,234; Yıldırım, **Kürt Medreseleri ve Alimleri**, c.2, s.162.

¹⁷³ Nakşibendi tarikatıyla alakalı edepler anlatılmaktadır.

3.6. Hacı Tayyip Efendi el-Mûşî

Muş'un Muğakom (Çatbaşı) köyünde 19. yüzyılın başlarında dünyaya gelen Hacı Tayyip Efendi'nin doğumu ve vefatı hakkında elimizde kesin bir bilgi yoktur. Yusuf Efendi'nin oğlu olan Hacı Tayyip Efendi babası gibi tanınmış büyük bir alimdir. Hacı Tayyip Efendi, Muhammed Sılla, Mela Resulî Sıbki (ö.1829) ve Arapzade gibi dönemin önemli alimleriyle birlikte yaşamıştır. Şeyh Muhammed Küfrevî'nin (ö.1898)¹⁷⁵ halifelerinden biri olan Hacı Tayyip Efendi, ilim tahsilini Molla Halil-i es-Si'irdî'nin talebesi Hacı Hasan el-Ehvedî'nin yanında tamamlayıp ondan icâzet almıştır.¹⁷⁶ Ayrıca meşhur alim, yeğeni, Nakşibendi şeyhi Seyda Molla İbrahim-i Muğakomî ve Şeyh Muhammed Emin-i Duderî de ilmi icâzetini Hacı Tayyip Efendi'den almıştır. Hacı Tayyip Efendi Çatbaşı köyünde vefat etmiş ve köyde bulunan Abdolvahhâp Gazi Türbesine defnedilmiştir.¹⁷⁷

3.7. Şeyh Hasan Efendi el-Mûşî el-Ensârî el-Ehvedî

Şeyh Hasan el-Ehvedî meşhur alim Molla Halil es-Si'irdî'nin yetiştirdiği alimlerden biridir. el-Ehvedî'nin doğumu ve vefatı hakkında elimizde kesin bir bilgi yoktur. Arvasî ailesinin büyüklerinden Seyyid Fehim el-Arvâsî'nin hocasıdır. el-Ehvedî bir müddet Muş müftüsü olarak görev yapmıştır.¹⁷⁸ İcâzetnâmede Şeyh Hasan'ın hem Kadirî hem de Nakşibendî Tarikatında icâzet aldığı yazılmaktadır. Bu alimin hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.

3.8. Molla Halil es-Si'irdî

Asıl ismi Molla Halil b. Molla Hüseyin b. Molla Halid el-Hizânî es-Si'irdî olup Bitlis ilinin Hizan ilçesine bağlı Gulpik (Süttaş) köyünde 1167/1753 yılında ilim ehli bir ailede doğmuştur. Soyu Hz. Ömer'e (r.a.) dayandığı için el-Ömerî, doğum yerine nisbetle el-Hizânî ve hayatının büyük bölümünü geçirdiği şehre nisbetle de es-Si'irdî olarak tanınmıştır.¹⁷⁹

¹⁷⁴ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye*, s. 212; Çânî, *Ulemânâ mine'l-muderrisîn....*, s.314-317.

¹⁷⁵ Siirt'in bugünkü adı Şirvan olan Küfre'de dünyaya gelmiştir. Mevlana Halid'in halifesi olan Seyyid Taha Hakkarî'nin halifesidir. Kabri Bitlis merkezdedir.

¹⁷⁶ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye....*, s. 179.

¹⁷⁷ Çağlayan, *Şark Uleması*, s.289.

¹⁷⁸ Humeyra Zerdecî, *Osmanlı Ulema Biyografilerinin Arşiv Kaynakları*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2008 s. 204.

¹⁷⁹ Tahir Molla Abdullah el-Bahrîki, *Hayâtü'l-emcâd min ulemâi'l-ekrâd*, Daru İbn Hazm, Beyrut 2015, c.1 s.275; Çânî, *Ulemânâ mine'l-muderrisîn....*, s.139,140.

İlk dinî eğitimini ilmiyle şöhret bulmuş babasından almıştır. Eğitimini Doğu bölgesindeki farklı medreselerde sürdüren Molla Halil, İmâdiye müftüsü Molla Mahmûd'un yanında ilmini tamamlayıp ondan icâzet almıştır. İlk olarak Hizan'da bulunan Meydan Medresesi'nde ders vermeye başlamıştır. Hizan'da on yıl ders verdikten sonra babasının arzusuyla Siirt'e yerleşmiş ve Fahriyye Medresesinde yaklaşık otuz yıl müderrislik yapmıştır.¹⁸⁰ Şark bölgesinde yaygın olan medreselerin icâzet silsileleleri büyük ölçüde kendisinde birleşmektedir. Bu münasebetle kendisi اُستادُ الأساتذة 'her branşta bütün alimlerin hocası', اُستادُ الكلّ في الكلّ 'seyda ve âllâme gibi vasıflarla anılmaktadır. Tasavvufta Kadiri şeyhlerinden Şeyh Ahmed Reşîdî'ye intisap etmiş ve ondan hilafet almıştır. 1259/1843 yılında Siirt'te vefat etmiştir. Mezarı Siirt'in doğusundaki bir tepenin üzerinde yer almaktadır.¹⁸¹

Molla Halil dini ilimlerin neredeyse bütün dallarında eser te'lif etmiştir. Eserlerinin büyük çoğunluğu yazma eser halinde olup bölgedeki şahsî kütüphanelerde muhafaza edilmektedir. Önemli eserleri şunlardır:

- a) *Şerh 'alâ Manzûmeti 'ş-Şâtîbî fî't-tecvîd*
- b) *Muhtasaru Şerhi 's-Sudûr bi-Şerhi Hâli 'l-mevtâ ve 'l-kubûr.*
- c) *Muhtasaru Nuzheti 'n-nazar*
- d) *Basîretu 'l-kulûb fî kelâmi 'Allâmi 'l-ğuyûb*
- e) *Nehcu 'l-enâm fî 'l-'akâid*¹⁸²
- f) *Usûlü fıkhi 'ş-Şâfi'î.*
- g) *Risâle fî 'l-ma 'fûvât.*
- h) *Mulahhasu 'l-kavâtî ' ve 'z-zevâcir.*
- i) *Zubdetu mâ fî fetâva 'l-hadis.*
- j) *el-Kâfiyetu 'l-kubrâ fî 'n-nahv*
- k) *el-Kâmûsu 's-sânî fî 'n-nahv ve 's-sarf ve 'l-me 'ânî.*
- l) *el-Manzûmetu 'z-zumruddiyye.*
- m) *Risâle fî 'ilmi 'l-mantık.*
- n) *Risâle manzume fî 'ilmi âdâbi 'l-bahs ve 'l-munâzara.*

¹⁸⁰ Ömer Pakiç, "Molla Halil Si'irdî", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1999, c.30, s.250,251

¹⁸¹ Bahriki, **Hayâtu'l-emcâd...**, c.1 s.276; Çânî, **Ulemânâ mine'l-muderrisîn...**, s.140; Ohîni, **Birketu'l-kelimât**, s.256-260.

¹⁸² Mollâ Halîl'in en tanınmış eseri olup akâid ve tasavvuf konularının ele alındığı Kürtçe manzum bir risâledir. Medrese eğitimine yeni başlayan öğrenciler için hazırlanan bir eser olup günümüzde medreselerde halen okunmaktadır.

- o) *Risâle fî ilmi't-tecvîd* (Kürtçe manzum bir eserdir.)
p) *Minhâcu's-sunneti's-seniyye fî âdâbi's-sulûki's-sûfiyye*.¹⁸³

3.9. Molla Mahmûd el-Behdînî el-Umeydi ¹⁸⁴

Hayatı hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığımız Mahmûd b. İbrahim el-Behdînî'nin Kuzey Irak'ın Duhok vilayetinde bir dağın tepesine kurulu 'Îmâdiye şehrinin müftülüğünü yaptığı ve kendi döneminin meşhur alimlerinden biri olduğu bilinmektedir. el-Behdînî, Badinan Beyliği sultanlarından Behrem Paşa'nın evladı İsmail Paşa zamanında yaşamıştır. Molla Halil ve Molla Yahya-ı Mîzurî (ö.1249/1833) yetiştirdiği en önemli talebeleridir. el-Behdînî tıp ilminde uzmanlaşmış alimlerden biridir. Sadece noktasız harfler kullanarak Fâtîha süresinin tefsirini yaptığı tek ciltlik '*Tefsiru'l-fâtîha bi'l-hurûfî'l-muhmele*' adlı bir eseri mevcuttur.¹⁸⁵

3.10. Molla Sâlih el-Mûsulî el-Haydarî¹⁸⁶

Konuya başlamadan önce Haydarî ailesi hakkında bazı bilgiler vermekte fayda vardır. Haydarî ailesinin tasavvuf ve ilim hayatına katkıları ve etkileri büyük olmuştur. Aile mensupları, Erbil'de açtıkları çok sayıda medrese ile bölgenin medrese geleneğini güçlendirmişlerdir. Bu meyanda kurdukları Maverân Medresesi, Irak'ın kuzeyinde yer alan Kubbehan Medresesinden sonra ikinci ilim merkezi sayılmıştır. Maveran Medresesinde yetişen yüzlerce ilim talebesi, başta Bağdat olmak üzere pek çok ilim merkezinde telif ettikleri eserlerle ve çok sayıda öğrenci yetiştirmekle hizmet etmişlerdir. Ayrıca bazı aile mensuplarının Şî'a propagandalarına karşı te'lif ettikleri eserler, Şîîlerin toplumsal zemindeki etkisini zayıflatmıştır.¹⁸⁷

¹⁸³ Bahriki, *Hayâtu'l-emcâd...*, c.1 s.276; Çânî, *Ulemânâ mine'l-muderrisîn...*, s.140; Pakiş, *Molla Halil Si'irdî*, c.30 s.250,251; Adnan Memduhoğlu, "*Molla Halil es-Si'irdî'nin Hayatı ve Eserleri Hakkında Bazı Mulahazalar*", Siirt Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2019, sayı 14 s. 608-638.

¹⁸⁴ "el-Umeydi" kelimesi "el-Îmadiye" kelimesine nisbettir.

¹⁸⁵ Bahriki, *Hayâtu'l-emcâd...*, c.3 s.200 ; Muhammet Emin Zeki Bek, *Meşâhiru'l-Kurd ve'l-Kurdistan fi'l-ahdi'l-islâm*, Matbaa et-Tefyidi'l-Ehliyye, Beyrut 1945,c.2 s.187 ; Çağlayan, *Şark Uleması*, s.185; Ohîni, *Birketu'l-kelimât*, s.248.

¹⁸⁶ Bazı icâzet nüshalarında 'Muhammed Salih Efendi es-Safevî' diye geçer.

¹⁸⁷ Abdulcebbar Kavak, Safevîlerin Şîileştirme Siyasetinin Mağduru Olan Bir Aile: Haydarîler ve Irak'taki Faaliyetleri, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.46, 2018, s.40,41

Kendisi de Haydarî ailesine mensub olan alimlerden biri olan İbrahim Fâsîh b. Sebğettullâh el-Haydarî (ö.1300/1882), ‘*es-Silsiletu’l-Haydariyye* ve ‘*Unvanu’l-mecd fî beyânî ahvâli Bağdâd ve’l-Basrâ ve’n-Necd*’ adlı eserinde kendi ailesinin yaşam öyküsünü aktarmaktadır. Kendilerinin aslen Medineli olduklarını ve neseplerinin Ahmed ‘Arabî el-Medenî’ye dayandığını belirtmektedir. Ahmed ‘Arabî’nin oğlu İsmail, Medine’den Mâverâunnehir bölgesine göç etmiştir. Haydarî ailesine mensup meşhur alimlerden biri olan Şeyh Safiyüddîn el-Erdebilî (ö.734/1334) İran’da Sünnî bir tarikat olan Safeviyye tarikatını kurmuştur. Şeyh Safiyüddin, Erdebil bölgesinde tasavvufî faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Kurduğu Erdebil Tekkesi çevredeki en aktif tekkelerden biri olmuştur. Şeyh Safiyüddîn henüz hayatta iken bu tarikatın etkisi Hindistan’dan Azerbaycan’a, Hicaz’dan Buhara’ya, İran’dan Anadolu’ya kadar geniş bir alanda hissedilmiştir. Şeyh Safiyüddîn vefat ettiğinde yerine oğlu Şeyh Sadreddîn el-Erdebilî (ö. 794/1392) bu tekkede postnişin olmuştur. Ondan sonra yerine geçen oğlu Hâce Ali el-Erdebilî (ö. 832/1429) ile Şeyh İbrahim el-Erdebilî’yi (ö. 851/1447) Şeyh Cüneyd el-Erdebilî (ö. 864/1460) ve Şeyh Haydar el-Erdebilî (ö. 893/1488) takip etmişlerdir. Bunlardan sonra Şeyh Haydar el-Erdebilî’nin oğlu olan Şeyh İsmail el-Erdebilî (ö. 930/1524) tarikatın başına geçmiştir. Şeyh İsmail, Safeviyye tarikatı şeyhliğini bırakıp 1501 yılında İran’da Şîîliği resmi ideoloji haline getirerek Şîîliği benimseyen ve yaklaşık iki buçuk asır sürecek İran Safevi Devleti’ni kurmuş ve bu hükümdarlığını ilk şahı olmuştur. Şeyh İsmail bundan böyle artık Şah İsmail olarak tanınmıştır. Şah İsmail ile beraber Haydari ailesi iki farklı gruba ayrılmıştır. Bir grup atalarının yolunu takip ederek ehli sünnet ve cemaat yolundan sapmamıştır. Diğer grup ise atalarının yolunu terk ederek Şî‘â mezhebini benimsemişlerdir.¹⁸⁸

Haydariler, Muhammed b. Haydar’a (ö. 950/1543) kadar Mâverâunnehir bölgesinde kalmış, daha sonra zaman içerisinde İran ve Irak bölgelerine doğru göç etmişlerdir. Safevîlerin İran’daki baskılarına ve zulümlerine dayanamayan suffiye ve ilmiye mensubu pek çok Sünnî şahsiyetler gibi Haydarîler de, Osmanlı Devleti’ne sığınmışlardı. Haydarilerin göç kafilésinin başında Şeyh Haydar Pîruddîn’in oğlu

¹⁸⁸ Tufan Gündüz, “Şah İsmail”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, c.38 s.256.

Şeyh Muhammed el-Erdebilî vardı. Haydarî ailesinin Kuzey Irak'taki ilk yerleşim alanı olan Harir bölgesi Erbil'e bağlıydı.¹⁸⁹

Harir bölgesindeki emirlerin desteğiyle birçok medrese inşa etmiş, birçok talebe yetiştirmişlerdir. Ancak bölgede yaşanan siyasi gelişmeler sebebiyle Haydarî ailesi Erbil'e bağlı Mâverân köyüne göç etmişlerdir. Birinci Haydar'ın torunu İkinci Haydar b. Ahmed ilmi üretkenliğiyle tanınmış ve Mâverân cazibeli bir yer haline gelmiştir. Sünnî bir geleneğe mensup olan Haydarî ailesi, Osmanlı coğrafyasında ilmi ve tasavvufî faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Osmanlı Devletine sığınan diğer Sünnî alimler gibi Haydarî alimler de, Şî'â mezhebinin yanlış görüşlerini Kur'ân-ı Kerîm'e dayanarak eleştirmeye ve bu konuda eserler yazmaya çalışmışlardır. İbrahim b. Fâsîh el-Haydarî'nin, Şî'â mezhebinin görüşlerini eleştirmek amacıyla yazdığı risâleler bu konuda bir kanıttır.¹⁹⁰

Osmanlı yönetimi sırasında Erbil ve Bağdat nahiyelerinde 16-20. yüzyılları arasında yaklaşık dört asır boyunca etkin olmuş, içinden fazilet ve ilim ehli alimler yetişmiş önemli bir ulema ailesi olan Haydarîler, inşa ettikleri medreselerle binlerce talebe yetiştirmişlerdir. Haydarîler, aklî ve naklî ilimler alanında birçok eser kaleme almış, Şafi'î ve Hanefî fıkında fetvâ verecek seviyelere ulaşan büyük alimler yetiştirmişlerdir.¹⁹¹

Salih b. İsmail b. İbrahim b. Haydar, Haydari ailesinin İran'daki Şîflerin baskısı neticesinde Mâverâunnehir bölgesinden Kuzey Irak'a göç eden dedesidir. Medrese eğitimini babası İsmail'den almıştır. Birçok eser te'lif etmiştir ve bu eserlerden biride Bahâddîn el-Âmilî'nin yazmış olduğu '*Hulâsetu'l-hicâb*' adlı eserine haşiyesidir. Abdulkerîm el-Muderris onun hakkında şöyle demiştir: "Bölgedeki ilmi icâzetlerin çoğu, Sâlih b. İsmail'den gelmektedir." 1202/1788 yılında vefat etmiştir.¹⁹²

¹⁸⁹ Zeynelabidin Hüseyini, Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XVIII. Yüzyıl, **Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları**, İstanbul 2018, s.135-156.

¹⁹⁰ Hüseyini, Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a ..., s. 138.

¹⁹¹ Ahmed Muâz Alavân Hakki el-'Alavânî, **İcâzetu ulemâ's-sâdati'l-Hayderiyye**, Merkez Ceylânî li'l-Buhûsi'l-ilmiyye ve et-Tab'î ve en-Neşr, 1. Baskı, İstanbul 2015, s.18-19.

¹⁹² Abdulkerim Muhammed el-Müderris, '**Ulemâunâ fî hidmeti'l-ilmi ve'd-dîn**', Dar İhyâ Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1983 s.241.

3.11. Şeyh İsmail b. İbrahim el-Haydarî¹⁹³

Şeyh İsmail b. İbrahim b. Haydar es-Sânî 1107/1695 yılında doğmuştur. Haydarî ailesinin meşhur alimlerinden Şeyh Sebğettullâh el-Kebîr el-Haydarî'nin kardeşidir. İlmi icâzeti babasından almıştır. Başlıca eserleri şunlardır.¹⁹⁴

- a) *Nan ve Hurma* (Farsça ve Arapça bir eserdir.)
- b) *Hâşiye 'alâ Hulâsati'l-hisâb*
- c) *Hâşiye 'alâ Şerhi'l- 'Adudiyye*
- d) *Hâşiye 'alâ'l-Cifri'l-câmi 'i li 'ş-Şeyh Muhyeddîn el- 'Arabi*
- e) *Hâşiye 'ala'l-Fenârî fî'l-mantık*
- f) *Hâşiye 'alâ Mebâhise mine'l-Mutavvel*
- g) *Hâşiye 'alâ'l-Karabâğî*
- h) *Tefsiru'l-Beydâvi* 'nin üzerine bazı haşiyeler.

3.12. İbrahim b. Haydar el-Haydarî

İbrahim b. Haydar, 1112/1700 yılında dünyaya gelmiş ve Mâverân'daki medresede eğitim alarak ilmini tamamlamış ve babasından icâzet almıştır. Babasının vefatından sonra medresenin başına geçerek ilim talebelerine dersler vermiştir. Ayrıca aklî ilimlerin yayılmasına da katkıda bulunmuştur. Kendisi Haydarî ailesinin en ünlü alimlerinden biridir. İbrahim b. Haydar 1744 /1157 yılında vefat etmiştir. Tefsir, Arap dili, fıkıh, mantık, edebiyat, astronomi, tasavvuf ve kelim gibi birçok alanda eserler kaleme almıştır. Başlıca eserleri şunlardır.¹⁹⁵

- a) *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Kerîm* (2 ciltlik)
- b) *Şerhu Kasîdeti Bânet su'âdu.*
- c) *Hâşiye 'alâ Tuhfeti İbn Hacer*
- d) *Şerhu Teşrîhu'l-eflâk*
- e) *Hâşiye 'alâ Şerhi Cem 'i'l-cevâm '*
- f) *Hâşiye 'alâ Şerhi 'İsâmiddin fî'l-beyân*
- g) *Hâşiye 'ala-l-Kevâkibi 'd-durriye fî'l-kavâ 'idi'l-cifriyye*

¹⁹³ Bazı icâzet nüshalarında "İsmail Efendi es-Safevî" diye geçer.

¹⁹⁴ Bahriki, "Hayâtu'l-emcâd...", c.1 s.147-148 ; İbrahim Fasih el-Haydarî, 'Unvânu'l-mecd fî beyânî ehvâli Bağdad ve'l-Basra ve'n-Necd, Daru'l-Hikme, 1982, s.129,130 ; Müderris, Ulemâunâ fî..., s.92.

¹⁹⁵ Bahriki, Hayâtu'l-emcâd..., c.1 s.7,8 ; Muderris, Ulemâunâ fî..., s. 18,19.

- h) *Hâşiye 'alâ Kavli Ahmedî'l-Fenâriyye*
- i) *Şerhu Rubâ'îyyât* (Farsça)
- j) *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti Mirzâcân 'alâ Hâşiyeti Seyyid Şerifi'l-Curcânî*
- k) *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti's-Seylekutî 'alâ Şerhi's-Şemsiyye fi'l-mantık*
- l) *Şerhu Divânî İbn Fârid* (Farsça)
- m) *el-Lem'âtu'r-raciyye fî tefsiri sûreti ihlâs*
- n) *er-Risâletu'l-kudsiyyetu't-tâhire*
- o) *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti Ğetâî 'ala'l-Muhtasar*
- p) *Hâşiye 'alâ Risâleti'l-'Adudiyye fî'l-vad'*
- q) *Şerhu Rubâ'îyyati Celaleddin ed-Devvânî*

3.13. Şeyh Haydar b. Ahmed (Haydar es-Sânî)

Şeyh Haydar b. Ahmed 1038/1629 yılında Mâveran'da dünyaya gelmiştir. Mâveran Medresesinde ilmini tamamlayıp babasından ilmî icâzetini almıştır. 1714 yılında Osmanlı Padişahı Sultan III. Murat'ı ziyaret etmek ve İstanbul'da düzenlenen Müslüman Alimler Toplantısı'na katılmak için İstanbul'a gitmiştir. Sultan III. Murat kendisine büyük saygı göstermiş ve Harir bölgesindeki birkaç köyün gelirini öğrencilere harcamak için Şeyh Haydar'a hediye etmiştir. Ömrünün sonlarına doğru Mâveran'dan Erbil'e giden Şeyh Haydar, 1129/1717 yılında vefat etmiştir. Cenazesi Erbil'deki Şeyh Abdullah Mezarlığına defnedilmiştir.¹⁹⁶

Başlıca eserleri şunlardır:¹⁹⁷

- a) *Risâle fî'r-reddi 'ala'r-râvize*
- b) *Hâşiye 'alâ Mirzâcân 'ala'l-Karabâğî*
- c) *Hâşiye 'alâ Mirzâcân 'ala's-Seyyid*
- d) *Hâşiye 'alâ Muhtasari'l-muntehâ*
- e) *Hâşiye 'alâ 'Îsâm fî'l-vad'*
- f) *Hâşiye 'alâ Şerhi't-Tecvîd*
- g) *Hâşiye 'alâ Hikmeti'l-'ayn*
- h) *Hâşiye 'alâ Şerhil-'Akâid'il-celâliyye*
- i) *Hâşiye 'alâ Eşkâli't-te'sîs*

¹⁹⁶ Bahriki, *Hayâtu'l-emcâd...*, c.1 s. 250,251 ; Müderris, *Ulemâunâ fî...*, s.180.

¹⁹⁷ Zeki Bek, *Meşâhîr'ul-Kurd ve'l-Kurdistan*, s.188; Bahriki, *Hayâtu'l-emcâd...*, c.1 s. 250,251; Müderris, *Ulemâunâ fî...*, s.180.

- j) *Hâşiye ‘alâ’l-Ğiyâli ‘alâ Şerhi’l- ‘Akâid*
- k) *Hâşiye ‘alâ İsbâti’l-vâcib*
- l) *Hâşiye ‘alâ Hâşiyeti’l-Lârî*
- m) *Hâşiye ‘alâ Şerhi ‘İsâmiddîn ‘ala’l- ‘Adûdiyye*

3.14. Ahmed b. Haydar el-Evvel

Ahmed b. Haydar b. Muhammed, Erbil’in Mâverân bölgesinde yaşayan ve meşhur Haydarî alimlerinden biridir. Eğitimini babasının yanında tamamlayarak ilmi icâzetini almıştır. Daha sonra Şam’daki Kaçmâsiyye Medresesi’nde eğitimini tamamlamış ve tekrar Mâvirân’a dönmüştür. Bir hac seferinde ünlü Hint alimi Abdulhakîm es-Siyâlkûtî (ö.1067/1656) ile tanışmıştır. Hac dönüşünde Abdulhakim es-Siyâlkûtî ona kendi el yazısıyla yazdığı Teftazani’nin (ö.792/1390) ‘*Mutavval*’ adlı eserini hediye etmiştir. Ahmed b. Haydar da ona ‘*Muhâkemât*’ adlı haşiyesini hediye etmiştir. Ahmed b. Haydar 1070/1659 yılında vefat etmiştir.¹⁹⁸

Ahmed b. Haydar’ın icâzet metninde ‘Sahibu’l-Muhâkemât’ olarak adlandırılmasının sebebi alimler tarafından kabul edilen ve medreselerde okutulan ‘*el-Muhâkemât*’ adlı bir hâşiyeyi te’lif etmesidir. Bu hâşiye, Muhammed b. Es’ad ed-Devvânî’nin ‘*Şerhu’l- ‘Akâidi’l- ‘Adudiyye*’ adlı eseri üzerine yazılmıştır.¹⁹⁹

Başlıca eserleri şunlardır:

- a) *el-Muhâkemât*
- b) *Hâşiye ‘alâ İsbâti’l-vâcib li’ d-Devvanî*
- c) *Hâşiye ‘alâ Şerhi ‘İsâmiddin*
- d) *Tefsiru kavlihi ta ‘âlâ “Allahu nûru’s-semâvâti ve’l-ard”*
- e) *Risâle fî eşrâti’s-sâ’ati*
- f) *Muhtasaru Fetâvâ İbn Hacer el-Heytemî*
- g) *Ravdu’n-nazîr*
- h) *Risâletu’t-talâk*²⁰⁰

¹⁹⁸ Bahrikî, *Hayâtu’l-emcâd...*, c.1 s.73.

¹⁹⁹ Haydarî, ‘*Unvânu’l-mecd...*, s.126.

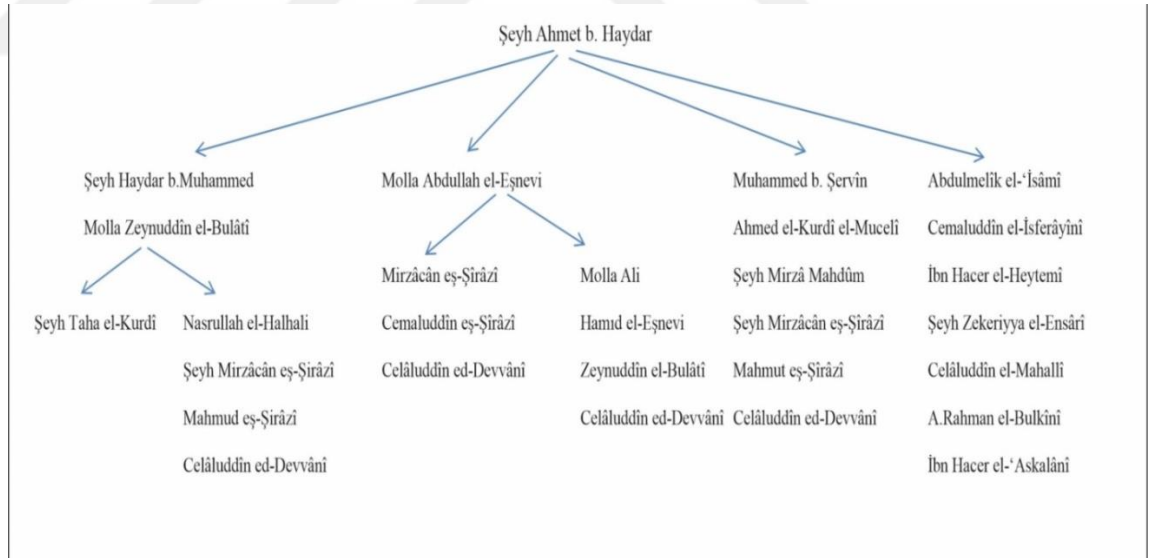
²⁰⁰ Müderris, *Ulemâunâ fî...*, s.57; Bahrikî, *Hayâtu’l-emcâd...*, c.1 s. 74.

4. ŞEYH AHMED B. HAYDAR'DAN ES'ÂD ED-DEVVÂNÎ'YE KADAR OLAN İCÂZET SİLSİLESİ

İcâzet metninde Şeyh Ahmed b. Haydar'ın aşağıdaki şekilde belirtildiği gibi dört icâzeti zikredilmektedir. Bunlar şunlardır:

1. Şeyh Haydar b. Muhammed (babası) (ö. 985/1577)
2. Şeyh el-Kerdevî
3. Şeyh Muhammed b. Şervîn
4. Şeyh Abdülmelîk el-'İsâmî

Bu icâzetlerden ilk üçünün silsilesi Muhammed b. Es'ad ed-Devvânî'de birleşmektedir. Dördüncü icâzet ise bunlardan farklı olarak bunlarla ed-Devvânî'de birleşmemektedir. Bundan dolayı öncelikle ilk üç icâzetin ed-Devvânî'ye kadarki silsilesi zikredildikten sonra ed-Devvânî sonrasına geçilecektir. Dördüncü icâzetin İmâm Nevevî'ye kadarki silsilesi belirtilecektir. İmâm Nevevî sonrası ise tekrar ed-Devvânî sonrası icâzet ile birleştiğinden diğer icâzet silsilesi üzerinden devam edilecektir.

4.1. Şeyh Ahmed b. Haydar'ın Babasından Aldığı Muhammed b. Es'ad Ed-Devvânî' ye Kadar Olan İcâzet Silsilesi

Bu icâzet silsilesi şu şekildedir:

1. Şeyh Haydar b. Muhammed
2. Molla Zeynuddîn el-Bûlâtî
3. Şeyh Taha b. Yahya el-Kurdî
4. Şeyh Nasrullâh el-Halhâlî
5. Şeyh Mirzâcân eş-Şîrâzî
6. Şeyh Cemâluddîn Mahmûd eş-Şîrâzî
7. Muhammed b. Es'ad ed-Devvânî

4.1.1. Şeyh Haydar b. Muhammed (Haydari el-Evvel)

Şeyh Haydar, Mâverâünnehir bölgesinden gelip Kuzey Irak Kürdistan bölgesine hicret edip Erbil'e bağlı Mâvîrân köyüne yerleşen ve Haydarî ailesinin ilk üyesi olarak bilinen Şeyh Muhammed'in oğludur. Annesi Abdullah b. Ömer b. Hattab (r.a.)'ın soyundan gelmektedir. Haydar b. Muhammed kendi döneminde Irak'ta Şâfi'î mezhebinin müftüsü olarak görev yapmıştır. Büyük alimlerin fetvâ taleplerine cevap vermiş ve 'İbn Hacer-i Sâni' (ikinci İbn Hacer) lakabıyla tanınmıştır.²⁰¹

İlk eğitimini babasından alan Haydar b. Muhammed daha sonra Peşdehre bölgesinde bulunan Molla Zeyneddin el-Bûlâtî'nin yanında nakli ve akli ilimlerini tamamlayarak icâzetini almıştır. Ayrıca Râvendez köyüne yakın olan Ziyndevî köyünde ders veren Şeyh Ömer el-Muderris'ten de icâzet alıp Harîr'e dönmüştür. Kısa bir süre sonra babası vefat eden Şeyh Haydar, babasının yerine geçerek ömrünün sonuna kadar tedrîs, iftâ, teblîğ ve irşâd ile ilgilenmiştir. İbn Hacer el-

²⁰¹ Muderris, *Ulemâunâ fi...*, s.179.

Heytemi ile çağdaş olan ve Heytemi'nin *Tuhfetu'l-Muhtâc* adlı eserine bir haşiye yazan Şeyh Haydar, 985/1577 yılında Harîr'de vefat etmiştir.²⁰²

4.1.2. Molla Zeynuddîn el-Bûlâtî

Molla Zeynuddîn el-Bûlâtî, Peşdehre bölgesine bağlı Bûlât köyüne nisbet edilerek Bûlâtî olarak anılmıştır. Kürdistan bölgesinde verilen icâzetlerin çoğu ona ulaşmaktadır. el-Bûlâtî ilmi icâzetini Nasrullâh Halhâlî'den (ö. 962/1555), tasavvuf icâzetini de Şeyh Taha b. Yahya el-Kurdî'den almıştır. Ohîn icâzetnâmesinde el-Bûlâtî'nin ilmi icâzetini Muhammed b. Es'ad ed-Devvânî'den aldığı yazmaktadır. Ömrü boyunca ilim ve eğitimle meşgul olan el-Bûlâtî yaklaşık yüz yıl süren bir ömürden sonra 1036/1626 yılında vefat etmiştir. Haydar b. Muhammed el-Haydarî, el-Bulaî'nin en ünlü talebelerinden biridir.²⁰³

4.1.3. Şeyh Taha b. Yahya el-Kurdî el-Kâdirî

Şeyh Taha el-Kurdî, 1132/1719 yılında Koysancak'ta²⁰⁴ doğmuştur. Tam ismi Taha b. Yahya b. Emîr Süleyman el-Bilbâsî'dir. Şeyh Taha'nın hem babası hem de annesi tarafından nesebinde ilim ve tasavvuf ehli birçok değerli şahsiyet bulunmaktadır. On yaşlarında medrese eğitimine başlayan Şeyh Taha; nahiv, sarf, farsça ve fıkıh derslerini dönemin önde gelen alimlerinden olan dayısı Ebû Ahmed Bedreddin İsâ'dan almıştır. Şeyh Taha daha sonra bölgenin meşhur alimlerinden Şeyh Tahir b. Sa'îd Sünbül ile Seyyid Ali b. Mustafa el-Harîrî' den dersler almıştır. 1151/1738 yılında henüz on dokuz yaşındayken Şeyh Derviş Mustafa el-Bilbâsî (ö.1172/1758) ile tanışmış ve ona intisap ederek Kâdirî tarikatına girmiştir.²⁰⁵

Şeyh Taha 1156/1743 yılında yirmi dört yaşındayken yirmi altı yıl sürecek İslam dünyasının birçok ilim ve kültür merkezlerine olan seyahatine başlamıştır. İlk seyahatini Musul'a yapan Şeyh Taha, sonrasında Bağdat, Şam, Kudüs, Kıbrıs, Kâhire, Hicâz ve İstanbul gibi birçok önemli merkezi ziyaret etmiştir. Seyahatleri sırasında birçok alim ve mutasavvıf ile bir araya gelmiş ve onlardan faydalanmıştır.

²⁰² Bahrikî, *Hayâtu'l-emcâd...*, c.1 s.253,254; Muderris, *'Ulemâunâ fi...*, s.180.

²⁰³ Harrânî, *et-Tuhfetu'l-hâlidîyye...*, s.71.

²⁰⁴ Koysancak: Osmanlı döneminde Irak'ın Şehrezur vilayetine bağlı olan ve alimlerin yetiştiği tarihi bir yerleşim birimidir.

²⁰⁵ Şeyh Yahya el-Kurdî, *Rihle*, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut 2007, s. 252,253.

Ömrünün son yıllarında seyahat notlarını bir eser halinde derlemiştir. 1205/1790 yılında Şam’da vefat etmiştir.²⁰⁶

Elimizdeki İcâzetnâmelerde ve diğer kaynaklarda Şeyh Taha’nın hangi hocalardan icâzet aldığı belirtilmemiştir. Dolayısıyla ilmi icâzet Şeyh Taha el-Kurdî üzerinden değil Molla Zeynuddin el-Bûlâtî’nin diğer icâzet şeyhi olan Nasrullâh el-Halhâlî üzerinden devam etmektedir.

4.1.4. Şeyh Nasrullâh el-Halhâlî

Tam ismi Nasrullâh b. Muhammed el-Ömerî el-‘Acemî el-Halhâlî olup, Hind bölgesinin ünlü Şafi‘î mezhebi fukahâsından biriydi. Şam’ın eski yerleşim yerlerinden olan Asruniye’de dersler vermiştir. 962/1555 yılında yakalandığı taun hastalığı nedeniyle Asruniye’de vefat etmiştir.

Eserleri:

- a) *Şerhu İsbâti ’l-vâcib li ’d-Devvânî*
- b) *Mecmû’at fî ’l-hisâb*
- c) *Hâşiye ‘alâ Envâri ’t-tenzîl li ’l-beydâvî*
- d) *Hâşiye ‘alâ Şerhi Hidâyeti ’l-hikmet*²⁰⁷

4.1.5. Şeyh Mirzacân eş-Şîrâzî

Tam ismi Şemseddîn Habîbullâh b. Abdillâh el-‘Alevî ed-Dihlevî olan Mirzacân eş-Şîrâzî’nin hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Şîraz²⁰⁸ kökenli olan Mirzacân, Hindistan’da Hanefî fikhının önemli alimlerinden biridir ve 994/1586 yılında vefat etmiştir. Belagat, mantık, fıkıh usulü, kelam ve felesefe gibi alanlarda eser vermiştir. Eserleri şunlardır:

- a) *Hâşiye ‘alâ Şerhi ’l-Kutbi ’ş-Şîrâzî li Muhtasari ’l-Muntehâ,*
- b) *Hâşiye ‘alâ Hâşiyeti ’l-Hitâi li ’l-Muhtasar,*
- c) *Hâşiye ‘alâ Şerhi tecrîdi ’l- ‘akâidi ’l-cedîde ve ’l-kadîme li ’s-Seyyid,*
- d) *Hâşiye ‘alâ Şerhi İbn Sînâ li-Nasir et-Tûsî,*

²⁰⁶ Abdulcebbar Kavak, XVIII. Yüzyılda Kuzey Irak’ta Tasavvufî Faaliyet Yürüten Kâdirî Şeyhleri , **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.19, s.39,42.

²⁰⁷ Adil Nuvayhid , **Mu’cemu’l-Mufessirîn**, Muessetu Nuvayhid, Beyrut 1970, c.2 s.701 ; Hayreddin ez-Ziriklî, **el-‘Alâm**, Dâru’l-İlmi li ’l-Melâyîn, Beyrut 2002, c.8 s.31.

²⁰⁸ Şîraz, İran’ın güneyinde Zagros Dağlarının eteklerinde bulunan Hafız-ı Şîrâzî ve Şeyh Sadi Şîrâzî gibi şahsiyetlerin yetiştiği tarihi bir yerdir.

- e) *Hâşiye ‘alâ Şerhi Hikmeti’l- ‘ayn li-Mübârekşah,*
- f) *Hâşiye ‘alâ Şerhi’ş-Şemsiyye li’ş-Şîrâzî,*
- g) *Hâşiye ‘alâ Hâşiyeti’l-hitât li’l-Mutavvel,*
- h) *Hâşiye ‘alâ Levâmî ‘i’l-esrâr Şerhi Metali ‘i’l-envâr fî’l-mantık,*
- i) *Hâşiye ‘alâ Şerhi’-s-Seyyid li’l-Mevâkıf fî’l-keâm,*
- j) *Hâşiye ‘ale’l-Mutavvel*²⁰⁹

4.1.6. Şeyh Cemâluddîn Mahmûd eş-Şîrâzî

Tam ismi Emîr Cemâluddîn Atâullâh b. Mahmûd b. Fazlillâh el-Hüseynî eş-Şîrâzî olup Şîraz’da doğmuştur. Timurlulardan Ebû Sâ’id Mirzâhan döneminde (1451-1469) ailesiyle birlikte Herat’a yerleşmiştir. Vaaz ve tefsir alanında önde gelen alimlerden olan amcası Seyyid Asîluddîn’den hadis, tefsir ve diğer dini ilimleri okumuştur. Zuhd ve takvasıyla kısa sürede tanınmış, vaazlarıyla halkı etkilemiştir. Timurlu sultanlarından Sultan Hüseyin Mirza, Ebû Sâ’id’in öğrencilerine karşı verdiği mücadelede Şeyh Cemâluddîn’in etkili vaazlarından faydalanmıştır. 2 Rebîülevvel 927/10 Şubat 1521’de vefat etmiştir.²¹⁰ Eserleri şunlardır:

- a) *Ravdatu’l-ahbâb fî sîreti’n-Nebî ve’l-ashâb*
- b) *Tuhfetu’l-ahibba fî menâkıbi’l-âl*
- c) *Tekmiletu’s-sînâ ‘a fî’l-kavâfî*²¹¹

4.1.7. Muhammed b. Es’ad ed-Devvânî

Tam ismi Ebû Abdillâh Celâluddîn Muhammed b. Es’ad b. Muhammed ed-Devvânî es-Sıddîkî olup, 827-830/1424-1427 yılları arasında İran’ın Kâzerûn şehrine bağlı Devvân köyünde dünyaya gelmiştir. İlk eğitimine Kâzerûn’da başlayan ed-Devvânî babasından nahiv, sarf, mantık ve diğer aklî ve şer’î ilimleri almıştır. Daha sonra Şîraz’a giderek birçoğu Curcânî’nin talebesi olan Safiuddîn el-Îcî, Muhammed el-Kâzerûnî, Muhammed el-Gûşekenârî gibi alimlerden aklî ve naklî ilimleri tahsil etmiştir. Bazı yeni araştırmalarda Şeyh Celâluddîn’in nisbetinin ed-

²⁰⁹ ; Katip Çelebi, *Sullemu’l-vusûl ilâ tabakâtî’l-fuhûl*, Mektebetu İrsika, İstanbul 2010, c.2 s. 45 ; Zirikli, *el-‘Alâm*, c.2 s.167; Mustafa Ateş, *Bursa İnebey Kütüphanesi’ndeki Fıkıh Usûlü Kitapları Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2015, s.96,97.

²¹⁰ Kehhâle, *Mu‘cemu’l-muellifin*, c.6, s.285; Mehmet Aykaç, “Cemâl el-Hüseynî”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, c.7 s.303,304.

²¹¹ Kehhâle, *Mu‘cemu’l-muellifin*, c.6, s.285.

Devvânî şeklinde şeddetsiz olduğu dile getirilse de onun yaşadığı döneme daha yakın kaynaklarda ed-Devvânî nisbesinin yani vavın şeddeli şekliyle olduğu belirtilmiştir. Devvân Şîrâz’a yakın bir yerin ismidir.²¹²

Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletleri döneminde yetişen ve önemli görevleri üstlenen Muhammed ed-Devvânî, yaşadığı asrın büyük kalimlerinden biri sayılmaktadır. Osmanlı Padişahı II. Bayezid ile mektuplaşarak onun iltifat ve hediyelerine layık görülmesi isminin ve şöhretinin ülke çapında yayıldığını göstermektedir. Bu ünü sayesinde çeşitli İslam ülkelerinden birçok talebe ilim tahsili için Şîrâz’a gelmiş ve sonrasında bu öğrenciler aracılığıyla kelam alanında geniş bir Devvânî ekolü oluşmuştur. Devvânî’nin Farsça ve Arapça olarak yazdığı eserlerinin büyük bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Eserlerinin büyük çoğunluğu çeşitli alanlarda yazılmış meşhur eserlerin şerh ve haşiyelerinden oluşmaktadır.²¹³

Eserleri şunlardır:

- a) *Tefsiru sûreti ’l-kâfirûn*
- b) *Tefsiru sûreti ’l-ihlâs*
- c) *Tefsiru âyeti “yâ benî Âdeme huzû zînetekum”*
- d) *Şerh el- ‘Akâidi ’l- ‘Adudiyye*²¹⁴
- e) *Risâle fî mes’eleli halki ’l-a ‘mâl*
- f) *ez-Zevrâ ve ’l-Havrâ*
- g) *Risâle fî ’r-rûh*
- h) *Hâşiye ‘alâ Şerhi ’ş-Şemsiyye*
- i) *Risâle-i sayha ve sadâ*
- j) *Şerhu Rubâ ‘iyyât*
- k) *Şerhu Beytî ez gülşen-i râz*
- l) *Risâle-i ‘adâlet*
- m) *Unmûzecu ’l- ‘ulûm*²¹⁵

²¹² Kehhâle, **Mu‘cemu’l-muellifîn** c. 9, s.47; Şevkânî, **el-Bedru’t-tâli‘**, c.2, s.130; Çelebi, **‘Keşfu’z-zunûn...**, c.2, s.1043; Sehâvî, **ed-Dev’u’l-lâmi‘...**, c.4, s.133; İsmail Paşa el-Bağdâdî, **Hediyyetu’l-‘ârifîn esmâu’l-Muellifîn ve âsâru’l-musannifîn**, İstanbul 1995, c.1, s.664.

²¹³ Nuvayhid, **Mu‘cemu’l-mufessirîn**, c.1, s.491; Kehhâle, **Mu‘cemu’l-muellifîn** c. 9, s.47; Şevkânî, **el-Bedru’t-tâli‘**, c.2, s.130; Çelebi, **Keşfu’z-zunûn...**, c.2, s.1043; Sehâvî, **ed-Dev’u’l-lâmi‘...**, c.4, s.133; Ziriklî, **el-A‘lâm**, c.2, s.167.

²¹⁴ Eş‘arî kelâmcılarından Adudüddin el-Îcî’nin “el-‘Akâidu’l-‘Adudiyye” adlı risâlesine yapılan şerhtir.

n) *Risâletu Dîvânî'l-mezâlim*²¹⁶

4.2. Şeyh Ahmed b. Haydar'ın Molla Abdullah el-Eşnevî'den aldığı ed-Devvânî' ye Kadar Olan İcâzet Silsilesi

4.2.1. Molla Abdullah el-Eşnevî

Kendisi hakkında malumat sahibi olmadığımız Molla Abdullah el-Eşnevî'nin yerine bazı icâzetnâme nüshalarında Şeyh el-Kerdevi el-İsnevî geçmektedir. Ancak Molla Abdullah el-Eşnevî'nin tercemesine yer veren kaynaklarda kendisinin el-Kerdevi el-İsnevî şeklindeki nispetlerine rastlanmamıştır. Bu durum bu iki ismin aynı kişiye ait olmadığını göstermektedir. Nitekim Şeyh Abdülkerîm el-Muderris'in kitabında Şeyh el-Kerdevi el-İsnevî'nin aslında Şeyh Ahmed el-Mucelî olduğu ifade edilmektedir.²¹⁷ Elimizdeki icâzetnâmede Ahmed b. Haydar'ın Beyzâvî Tefsirinden iki dersi Molla Abdullah el-Eşnevî'nin yanında okuduğu ve ondan icâzet aldığı belirtilmektedir. Bundan yola çıkarak Şeyh el-Kerdevi el-İsnevî şeklinde zikredilen diğer nüshanın hatalı olduğu kanaatine varmaktayız.

İcâzetnâmelerde Molla Abdullah'ın Muhammed b. Es'ad ed-Devvânî'ye ulaşan iki farklı icâzeti zikredilmektedir. Birinci icâzet silsilesi şu şekildedir:

1. Mirzacân eş-Şîrâzî
2. Şeyh Cemâleddîn Mahmûd eş-Şîrâzî
3. Muhammed b. Es'ad ed-Devvânî

Bu icâzette ismi geçen hocaları önceden zikrettiğimizden burada tekrar zikretmeyeceğiz.

İkinci icâzet silsilesi de şu şekildedir:

1. Molla Ali el-Eşnevî
2. Hamid el-Eşnevî
3. Zeynuddîn el-Bûlâtî
4. Muhammed b. Es'ad ed-Devvânî

²¹⁵ Devvânî'nin fıkıh, usûlü'l-hadis, tefsir, kelâm, felsefe, ilm-i hilâf, tıp, hendese ve mantık gibi çeşitli ilimlere dair bazı bilgileri ihtiva eden eseridir.

²¹⁶ Nuvayhid, *Mu'cemu'l-mufessirîn*, c.1 s.492; Çelebi, *Keşfu'z-zunûn...*, c.2, s.1043; Harun Anay, "Devvânî", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1994, c.9 s. 257-262.

²¹⁷ Müderris, *Ulemâunâ...*, s.58.

4.2.2. Molla Ali el-Eşnevî

Yazdığı eserlerinin çoğunun mukaddimesinde tam ismi Ali b. Şeyh Hamid b. Şeyh Abdırrahmân b. Şeyh Abdissamed b. Şeyh Abdillâh el-Fârukî b. Fethiddîn el-Eşnevî eş-Şeyhânî şeklinde geçmektedir. Sahabe-i kiramdan Abdullah b. Ömer'in (r.a.) soyundan gelen Eşnevi'nin doğum yeri hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla beraber Eşnevî nisbesiyle anılması onun Eşnevî'de doğmuş olma ihtimalini güçlendirmektedir. Önemli bir Şafîî alimi olan el-Eşnevî medresede okutulan kitaplarının tamamını babasının yanında okumuş ve kendisinden icâzet almıştır. Eşnevî ailesi tasavvufî olarak Nakşibendi tarikatına bağlıdır. el-Eşnevî, tadrîsât, ilim, ve müslümanlara hizmetle geçirdiği bereketli bir ömürden sonra Irak'a bağlı Hardân köyünde 1152/1739 yılında vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir.²¹⁸ Eserleri şunlardır:

- a) *Tekmiletu 'z-Zencânî (Tasrîfu Molla Ali)*²¹⁹
- b) *Tafsîlu 'l-Curcânî*²²⁰

4.2.3. Şeyh Hamid el-Eşnevî

Kaynaklarda kendisi hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadık. İcâzetnâmede Şeyh Hamid el-Eşnevî'nin icâzetini Molla Zeynuddin el-Bûlâtî'den aldığı zikredilmektedir. el-Eşnevi'den sonra Molla Zeynuddin el-Bûlâtî ve ondan sonra Muhammed b. Es'ad ed-Devvânî gelmektedir. Bu iki alimin tercemesini bir önceki silsilede zikredildiğinden burda tekrar zikredilmeyecektir.

4.3. Şeyh Ahmed b. Haydar'ın Muhammed b. Şervin'den Aldığı ed-Devvânî'ye Kadar Olan İcâzet Silsilesi

Bu icâzet silsilesini şu şekildedir:

1. Muhammed b. Şervîn
2. Ahmed el-Kurdî el-Mucelî
3. Şeyh Mirzâ Mahdûm

²¹⁸ Bahrekî, *Hayatu'l-emcâd...*, c.2 s.290; Mahmut Tekin, *İzzî'ye Yapılan Şerhler Bağlamında Ali el-Eşnevî'nin 'İzzî Tekmilesi*, Tarih Okulu Dergisi, 2021, S.51, s.1381,1382 ; Erman, *Siirt Medreselerinde İcâzetnâme Öncesi Okutulan Kitaplar ve İçerikleri*, s. 135-172.

²¹⁹ Zencânî'nin sarf ilmi alanında yazmış olduğu, günümüzde hala Şark Medreselerinde okutulan “*İzzî*” adlı kitabının bir nevi tamamlayıcısı konumundadır.

²²⁰ Bahrekî, *Hayatu'l-emcâd...*, c.2 s.290.

4. Şeyh Mirzâcân eş-Şîrâzî
5. Mahmûd eş- Şîrâzî
6. Celâluddîn ed-Devvânî

4.3.1. Muhammed b. Şervîn

İcâzetnâme metnlerinin bazılarında bu isim ‘şerevbîn’ (شَرْوَبِين), bazılarında ‘şervîn’ (شَرْوِين) ve bazılarında ise ‘şelevbîn’ (شَلْوَبِين) şeklinde geçmiştir. Ancak doğru olanın ‘şervîn’ olduğu kabul edilmektedir. Şeyh Emin Hasan el-Hulvânî el-Medenî, ‘*Muhtasaru matali’i’s-sud bi ahbari âli dâvûd*’ adlı eserinde Şeyh Ahmed b. Haydar’ın hocalarından Muhammed b. Şervîn’den bahsederken bu lafzı ‘şervîn’ (شَرْوِين) şeklinde tabir etmektedir. Şeyh Muhammed b. Şervîn 1190/1776 yılında vefat etmiştir.²²¹ Kendisi hakkında başka bilgilere ulaşıl原因amamıştır.

4.3.2. Şeyh Ahmed el-Kurdî el-Mucelî

Ahmed el-Mucelî eş-Şeyhu’l-Kurdî lakabıyla tanınmaktadır. Mucel, Revanduz’a bağlı bir Kürt kabilesidir. Şeyh Ahmed, Habîbullah Mirzacan eş-Şîrâzî el-Bagilevî’den ders almıştır. Kaynaklarda Şeyh Ahmed’in doğum ve ölümü ile alakalı kesin bir bilgi olmamakla beraber onun hicri bin yılından sonra vefat ettiği zikredilmektedir.²²²

Elimizdeki icâzetnâme nüshasında Şeyh Ahmed el-Kurdî el-Mucelî’nin Şeyh Mirza Mahdum’dan icâzet aldığı belirtilmektedir. Ancak Şeyh Muhammed Abdalbâkî eserinde şu ifadelerle yer vermektedir: “Seyyid Hidâyetullâh el-Hüseynî el-Kûranî, ilmîni babasından almıştır. Daha sonra Mirzacan eş-Şîrazi’nin öğrencisi olan Molla Ahmed el-Kurdi el-Mucelî’nin yanında okumuştur.”²²³ Bu ifadelerden Şeyh Ahmed el-Kurdî el-Mucelî’nin Şeyh Mirza Mahdum’dan değil onun hocası olan Mirzacan eş-Şîrazi’den icâzet aldığı anlaşılmaktadır.

4.3.3. Şeyh Mirzâ Mahdûm

Tam adı Mu‘înuddîn Eşref b. Mir Abdalbâkî et-Tibrizî er-Rûmî olup 1540 yılında Tebriz’de doğmuş ve Mîrzâ Mahdûm lakabıyla tanınmıştır. Babası Seyyid

²²¹ ‘Alavânî, *İcâzetu ulemâ...*, s.69.

²²² Müderris, *Ulemâunâ fî...*, s.58.

²²³ Şeyh Muhammed Abdalbaki el-Hanbeli, *Meşîhati ebi’l-Mavâhî el-Hanbelî*, Daru’l-Fikri’l-Mu‘âsir , Beyrut 1990, s.103.

Şerîf Curcânî'in torunlarından. Tebriz'de döneminin bütün ilimlerini tahsil etmiştir. Şah İsmail'in ölümünden sonra İran'da meydana gelen ayaklanmalar sonucu ailesiyle birlikte İstanbul'a iltica etmiş, Padişah tarafından tekâud-i ulemâ rütbesiyle maaşa bağlanmıştır. Daha sonra Bağdat, Âmid (Diyarbakır), TrablusŞam, Mekke ve Medine kâdılıklarına atanmıştır. 994/1586 yılında İstanbul kâdılığı görevine getirilmiştir. Ancak Mekke kâdısı Seyfi Efendi'nin ölümü üzerine ikinci kez Rumeli sadareti pâyesi ile Mekke kâdılığına atanmıştır. Bu görevde iken 995/1586 senesi sonlarında annesinin cenazesini getirmek için gittiği Medine'de vefat etmiştir. Eserleri şunlardır:

a) *ez-Zahîretu'l-'ukbâ fî zemmi'd-dunyâ*

b) *Kitâb fî reddi'r-Ravâfîz*²²⁴

Şeyh Mirza Mahdum'dan sonra Şeyh Mirzâcân eş-Şîrâzî, ondan sonra Şeyh Cemâleddîn Mahmût eş-Şîrâzî ve ondan sonra da Muhammed b.Es'ad ed-Devvânî gelmektedir. Bu üç alimin tercemesi daha önce zikredilmişti.

4.4. Şeyh Ahmed b. Haydar'ın Şeyh Abdulmelîk el-‘İsâmî'den Aldığı İmâm Nevevî'ye Kadar Olan İcâzet Silsilesi

Bu icâzet silsilesi şu şekildedir:

1. Şeyh Abdulmelîk el-‘İsâmî
2. Cemâluddîn el-‘İsâmî
3. İbn Hacer el-Heytemî
4. Şeyh Zekerîyya el-Ensârî
5. Celâluddîn el-Mahallî
6. İbn Hacer el-‘Askalânî
7. Abdurrahîm el-‘Îrâkî
8. Alâuddîn b. ‘Attâr

4.4.1. Şeyh Abdulmelîk el-‘İsâmî

Tam ismi Abdulmelîk b. Ali b. İsmail b. İbrahim b. Muhammed b. ‘Arapşah el-İsferâyînî el-Mekkî olup İslam aleminin meşhur dilcilerinden biri olan ‘İsamuddîn el-İsferayînî'nin (ö. 945/1538) torunu olan Cemâluddîn el-‘İsâmî'nin evladıdır.

²²⁴ Çelebi, *Sullemu'l-vusûl...*, c.1, s. 332; Bağdâdî, *Hedîyyetu'l-‘ârifîn*, c.2, s.207.

Abdûlmelik el-‘Îsâmî, 978/1570 yılında Mekke’de doğmuştur. İlk eğitimini babası ve amcası Kâdı Ali b. Sadruddîn’den (ö. 1007/1598) almıştır. Daha sonra Abdurraûf el-Mekkî (ö. 963/1555) ve Abdülkerîm b. Muhibbuddîn el-Kutbî (ö. 1014/1605) gibi birçok alimden ders okumuştur. Daima eğitimle ve talebe okutmakla meşgul olduğu için şöhreti kısa sürede her tarafa yayılmıştır. Tahkik konusunda çok ileri bir seviyeye ulaşmıştır. İcâzetnâmede Ahmed b. Haydar’ın *Mişkâtü’l-Mesâbîh* adlı kitabı, ‘el-‘Îtisâmu bi’l-Kitab ve’s-Sunne’ babına kadar Abdûlmelik el-‘Îsâmî’nin yanında okuduğu zikredilmektedir. Abdûlmelik el-‘Îsâmî, 1037/1628 yılında Medine’de vefat etmiş ve Bakî’u’l-Garkad kabristanına defnedilmiştir.²²⁵ Altmışa yakın eser yazmıştır. Başlıca eserleri şunlardır:

- a. *el-Kâfî’l-vâfî fî ‘ilmi’l-kavâfî*
- b. *Şerhu Îsâgûcî*
- c. *Risâle fî’l-‘arûz*
- d. *Şerhu Katri’-n-nedâ*
- e. *Risâle fî tahrîmi’d-duhân*²²⁶
- f. *Haşiye ‘ala’n-Nazmi’ş-Şumunî*²²⁷
- g. *Şifâu’s-sudûr bi Şerhi’ş-Şuzûr*²²⁸
- h. *Teshîlu’l- ‘urûd ila ‘ilmi’l-‘arûd*
- i. *Bulûğu’l-ereb min kelâmi’l-‘Arab*
- j. *Şerhu’l-İrşâd fî’n-nahv*²²⁹
- k. *Haşiye ‘ala Şerhi’l-Kavâ’id*²³⁰
- l. *Şerh ‘ala’z-Zencânî*²³¹

²²⁵ Kehhâle, **Mu‘cemu’l-muellifîn**, c.6 s.186 ; Çelebi, **Sullemu’l-vusûl...**, c.2 s. 367 ; Ziriklî, **el-A‘lâm**, c.6, s.181; Ahmet Tekin, Molla ‘Îsâm ve Manzûmetu’l-elğâzi’n-Nahviyye, **Tarih Okulu Dergisi**, 2019/37, s.5.

²²⁶ Molla ‘Îsâm, bu eserinde sigaranın insan sağlığına zararlarını ve ulemanın sigaranın haram olup olmadığı konusundaki farklı görüşlerini ele almaktadır.

²²⁷ Muhammed eş-Şumunî’nin, el-‘Askelânî’nin *Nuhbetu’l-Fiker* adlı hadis usulüne dair kaleme aldığı esere haşiyedir.

²²⁸ İbn Hişâm el-Ensârî’nin *Şuzûru’z-Zeheb* adlı eserine kaleme aldığı bir şerhtir.

²²⁹ Molla ‘Îsâm, bu eserinde Sa’duddîn Taftâzânî’nin *el-İrşâdu’l-Hâdî* adlı kitabını şerh etmektedir.

²³⁰ Halid el-Ezherî’nin kaleme aldığı *Mûsilu’t-Tullâb* adlı eserinin haşiyesidir.

²³¹ Kehhâle, **Mu‘cemu’l-muellifîn**, c.6 s.186 ; Çelebi, **Sullemu’l-vusûl...**, c.2 s. 367 ; Ziriklî, **el-A‘lâm**, c.6, s.181.

Şeyh Mirza Mahdum'dan sonra Şeyh Mirzâcân eş-Şîrâzî, ondan sonra Şeyh Cemâleddîn Mahmût eş-Şîrâzî ve ondan sonra da Muhammed b. Es'ad ed-Devvânî gelmektedir. Bu üç alimin tercemesi daha önce zikredilmişti.

4.4.2. Cemâluddîn el-İsâmî

Tam ismi İsâmuddîn Ali b. İsmail b. İbrahim b. Muhammed b. 'Arapşah el-İsferâyînî el-Mekkî'dir. Şeyh Abdulmelîk el-İsâmî (ö.1037/1628)'nin babasıdır. Dedesi, günümüz Şark Medreselerinde halen okunmakta olan *el-İsam 'ala'l-isti'ara* adlı kitabı te'lif etmiş, kendisi de bu kitap üzerine bir şerh yazmıştır. Kendi döneminde Şafi'î mezhebinde Mekke kadısı idi. 1007/1598 yılında Mekke'de vefat etmiştir.²³²

4.4.3. İbn Hacer el-Heytemî

Asıl ismi Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî el-Ensârî'dir. Mısır'ın Aynîşems yakınlarındaki bulunan Selmunt kasabasından olup ve dedelerinin daha sonra yerleştiği Mahalletu Ebi'l-Heytem (Heyatim) köyünde doğmuştur. el-Heytemî soyu ensara kadar uzandığı için el-Ensârî nisbesiyle de anılmaktadır. Çok az konuşması sebebiyle büyük dedelerinden birine taş manasına gelen 'Hacer' lakabı verilmiş ve onun neslinden gelenler de İbn Hacer diye anılmıştır. İbn Hacer, başta Nevevî'nin *Minhâcû't-tâlibîn*'i olmak üzere çeşitli metinleri ezberleyerek, henüz yirmi yaşında iken fetvâ ve ders vermek üzere hocalarından icâzet almıştır.²³³

Tefsir, fıkıh, usûlü'l-fıkıh, kalam, ferâiz, hadis, matematik, tıp, mantık, me'ânî, beyân, sarf, nahiv ve tasavvuf gibi ilim dallarında eserler kaleme almıştır. 974/ 1567 yılında Mekke'de vefat etmiş ve Cennetu'l-Mu'allâ'daki Tûrbetü't-Taberiyyîn denilen yerde defnedilmiştir.²³⁴

İbn Hacer farklı ilimlerde çok sayıda eser kaleme almıştır. Başlıca eserleri şunlardır.

²³² Ziriklî, *el-A'lâm*, c.4, s.264; Harrânî, *et-Tuhfetü'l-Hâlidîyye*..., s.106.

²³³ Çelebi, *'Keşfu'z-zunûn*..., c.2, s.1059; İbnul-İmâd, *Şezârâtu'z-zeheb*, c.8, s.370, Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, c.1, s.109.

²³⁴ İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâvâ'l-kubrâ'l-fıkhiyye*, Daru'l-Fikr, Beyrut 2015, c.1, s. 3 ; Ziriklî, *el-A'lâm*, c.15 s. 234. ; Abdulhay b. Abdulkebir el-Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut-1982, c. 1, s. 337-338; Çelebi, *'Keşfu'z-zunûn*..., c.2, s.1059; İbnul-İmâd, *Şezârâtu'z-zeheb*, c.8, s.370.

- a) *Tuhfetu'l-muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc*²³⁵
- b) *el-Fetâva'l-kubra'l-fikhiyye*
- c) *el-Fetâva'l-hadisiyye*
- d) *el-Minhâcu'l-kavîm*²³⁶
- e) *Fethu'l-cevâd fî Şerhi'l-Îrşâd*²³⁷
- f) *Hâşiye 'ale'l-Îzâh fî'l-menâsik*²³⁸
- g) *es-Savâiku'l-muhrika*
- h) *el-Fethu'l-mubîn fî Şerhi'l-Erba'în*
- i) *ez-Zevâcir 'an iktirâfî'l-kebâir*²³⁹

4.4.4. Şeyh Zekerîyyâ el-Ensârî

Asıl ismi Ebû Yahya Zeynuddîn Zekerîyyâ b. Muhammed b. Ahmed b. Zekerîyyâ el-Ezherî el-Hazrecî el-Ensârî olup 824/1421 yılında Mısır'ın doğusunda Bulbis ve Abbasiye şehirleri arasındaki Süneyke beldesinde doğmuştur. Hazrec kabilesinden ashab-ı kiramdan Hubâb b. Münzir'in (ö.20/641) neslindendir. İlk eğitimini Süneyke'de almış ve küçük yaşlarında Kur'ân'ı ezberlemiştir. Babasının vefatı üzerine annesi onu ilim tahsili için Kâhire'deki Ezher Medresesi'ne göndermiş, burada çeşitli ilim dallarına ait birçok temel metni ezberleyerek ilim tahsilini yapmıştır.²⁴⁰

Şeyh Zekerîyyâ el-Ensârî; İbn Hacer el-Askalânî (ö. 850/1449), Sâlih b. Ömer el-Bulkînî (ö. 868/1464), Muhammed b. Ali el-Kâyâtî (ö. 850/1446), Zeynuddîn Rıdvân b. Muhammed el-Ukbî (ö. 852/1449), Kemâleddin İbnu'l-Humâm (ö. 861/1452), Yahya b. Muhammed el-Munâvî (ö. 871/1462), Celâleddin el-Mahallî (ö.864/1459), Takıyyuddîn eş-Şumunnî (ö. 872/1468), Muhyiddîn Kâfiyeci (ö. 879/1474), Ebu'l-Fazl İbnu's-Şihne el-Halebî (ö. 890/1485), Şehâbeddîn İbnu'l-Mecdî (ö. 850/1447) ve Şerefuddin İbn Haşşâb (ö.?) başta olmak üzere 150'den fazla

²³⁵ İmam Nevevî'nin Şâfi'î fikhına dair kaleme aldığı *Minhâcu't-tâlibîn* adlı eserinin en önemli şerhlerinden biridir.

²³⁶ Hadramî'nin Şâfi'î fikhına dair kaleme aldığı '*el-Mukaddimetü'l-Hadramiyye*' eserinin şerhidir.

²³⁷ İbn Mukrî el-Yemenî'nin (ö. 837/1433) Şâfi'î fikhına dair kaleme aldığı '*Îrşâdü'l-kâvî*' adlı eserinin şerhidir.

²³⁸ İmam Nevevî'nin kaleme aldığı '*el-Îzâh*' adlı eserinin bir hâşiyesidir.

²³⁹ Çelebi, *Sullemu'l-vusûl...*, c.1 s.230 ; Çelebi, '*Keşfu'z-zunûn...*', c.2, s.1059; İbnul-İmâd, '*Şezârâtu'z-zeheb*', c.8, s.370; Şevkânî, '*el-Bedru't-tâli*', c.1, s.109; Ziriklî, '*el-A'lâm*', c.1 s.234.

²⁴⁰ Sehâvî, '*ed-Dev'u'l-lâmi*'..., c.3, s.234; Şihabuddin ibn İmad, '*Şezerâtu'z-zeheb fî ahhâri men zeheb*', Beyrut, Dar-u İbn-i Kesir, 1986, c. 10 s. 186; Kettânî, '*Fihrisu'l-fehâris*', c.1, s.457.

alimden dersler almıştır. Bu dersler arasında dört mezhep fıkhı ve diğer dini ilimlerin yanı sıra Arap dili ve edebiyatı, astronomi, hat, cebir, tıp, hesap gibi diğer ilim dalları da bulunmaktadır. Şeyh Zekerıyyâ birçok değerli talebe yetiştirmiştir. Bunlar arasında Bedreddin el-Gazzî (ö. 984/1557), Abdulvehhâb eş-Şa‘ranî (ö. 973/1565), Ömer b. Ahmed eş-Şemmâ‘ el-Halebî (ö.936/1529), Hatîb eş-Şirbînî (ö.977/1570), Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed el-Bekrî (ö.952/1545), Şehâbeddin Ahmed b. Ahmed er-Remlî (ö.957/1550), İbn Hacer el-Heytemî (ö.974/1567), İbn Nakib el-Halebî (ö.971/1563) ve Şehâbeddin Ahmed Amîre el-Burullusî (ö.?) gibi önemli isimler yer almaktadır.²⁴¹

Şeyh Zekerıyya son dönem Şâfiî fakihlerin önde gelenlerinden olup Şeyhulislam unvanını elde etmiştir. Kitapları mezhepte en mutemed kaynaklardır. Velûd bir müellif olan Zekerıyyâ el-Ensârî, aklî ve naklî ilimlerin birçok dalında eser vermiş ve 9/15. yüzyılın müceddidi olarak ün kazanmıştır. Önemli eserleri şunlardır:

- a) *Menhecu’t-tullâb*²⁴²
- b) *Fethu’l-Vehhâb Şerhu Menheci’t-tullâb*
- c) *Tehrîru tenkîhi’l-lubâb*
- d) *Tuhfetu’t-tullâb bi Şerhi Tahrîri tenkîhi’l-lubâb*
- e) *Esne’l-matâlib Şerhu Ravdi’t-tâlib*²⁴³
- f) *Fethu’l-Celîl bi beyâni hafîyyi Envâri’t-tenzîl*²⁴⁴
- g) *Tuhfetu’l-Bârî ‘alâ Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*
- h) *Fethu’l-Bâkî Şerh ‘alâ Elfîyyeti’l-‘Irâkî*²⁴⁵
- i) *Şerhu’r-Risâleti’l-Kuşeyriyye*²⁴⁶

²⁴¹ Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, **el-Bedru’t-tâli‘**, Daru’l-Ma’rife, Beyrut 1348, c.I s.239 ; Muhammed b. Abdurrauf b. Tacu’l-arifin el-Munâvî, **el-Kevâkibu’d-durriyye fî terâcimi’s-sadeti’s-sufiyye**, Dar-u Sadır, Beyrut 1986, c. 3, s. 369; Sehâvî, **ed-Dev’u’l-lâmi‘**..., c.3, s.234; İbnul-İmâd , **Şezârâtu’z-zeheb**, c.7, s.134; Kettânî, **Fihrisu’l-fehâris**, c.1, s.457.

²⁴² İmam Nevevî’nin kaleme aldığı ‘*Minhâcü’t-tâlibîn*’ adlı eserinin muhtasarıdır.

²⁴³ İmam Nevevî’nin kaleme aldığı ‘*Ravzatü’t-tâlibîn*’ adlı eserine İbnü’l-Mukrî el-Yemenî tarafından Ravzü’t-tâlib adıyla yapılan muhtasarın şerhidir.

²⁴⁴ *Tefsiri-Beydâvî*’nin hâşiyesidir. el-Ensari bu eserini gözleri ama olduktan sonra yazdırmıştır.

²⁴⁵ Zeynüddin el-İrâkî’nin (ö.806/1404) usûlu’l-hadise dair kaleme aldığı manzumesinin şerhidir.

²⁴⁶ Çelebi, **Sullemu’l-vusûl**..., c.2 s.113 ; Kehhâle, **Mu‘cemu’l-muellifîn**, c. 9 s.183; Kettânî, **Fihrisu’l-fehâris**, c.1, s.457; Şevkânî, **el-Bedru’t-tâli‘** c.1, s.239.

4.4.5. Celâluddîn el-Mahallî

Asıl ismi Ebû Abdillâh Celaluddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî el-Mahallî olup 791/1389 yılında Kâhire’de doğmuş ve orada yaşamıştır. İbnu’l-İmâd onun Teftâzân Araplarından olduğunu belirtir.²⁴⁷ Ailesi Nil nehrinin Dimyât kolunun batısındaki Mahalletu’l-Kubrâ’dan geldiğinden ‘Mahallî’ lakabıyla anılmaktadır. İlk eğitimini babasından ve dedesinden alan el-Mahallî, Kâhire’de büyük bir ilmî gelişmenin yaşandığı dönemde Hanefî, Şâfi’î, ve Mâlikî alimlerinin ders ve sohbetlerine iştirak etmiştir. Kumaş ticaretiyle geçimini sağlayan el-Mahallî, dükkânını vekiline bırakarak kendisini te’lif ve tedrîs faaliyetlerine adanmıştır. Muharrem 864/Ekim 1459 tarihinde vefat etmiş ve Kâhire’deki aile kabristanı olan Bâbunnasr dışına defnedilmiştir.²⁴⁸ Eserleri şunlardır:

- a) *Tefsîru’l-Celâleyn*²⁴⁹
- b) *el-Bedru’t-tâli*²⁵⁰
- c) *Şerhu’l-Varakât fî ‘ilmi usûli’l-fikh*²⁵¹
- d) *Kenzu’r-râğibîn fî Şerhi Minhâci’t-tâlibîn*²⁵²
- e) *Şerhu’l-Burde*
- f) *Şerhu’l-Kavâ’id li İbn Hişam*²⁵³

4.4.6. Abdurrahman b. Ömer el-Bulkînî

Asıl ismi Celaluddîn Ebu’l-Fadl Abdurrahman b. Ömer b. Reslan el-Bulkînî el-Kinânî el-‘Askalânî olup 763/1362 yılında Kâhire’de dünyaya gelmiştir. Aslen ‘Askalânî olduğu için el-‘Askalânî ve nesebi sebebiyle el-Kinânî nisbeleriyle tanınırken bazı kaynaklarda ise İbn Bulkînî unvanıyla anılır. Annesi meşhur Mısır kâdısı ve nahiv alimi İbn ‘Akîl’in kızıdır. Dokuz yaşında iken babası Şam kadısı olduğundan onunla beraber Şam’a gitmiştir. Başta Arap dili olmak üzere çeşitli

²⁴⁷ İbnul-İmâd , *Şezârâtu’z-zeheb*, c.7, s.303.

²⁴⁸ Katip Çelebi, *Keşfu’z-zunûn ‘an esâmi’l-kutubi ve’l-funûn*, Daru İhyâ’i-Turâsi’l-‘Arabî, Beyrut 1971, c.1 s.445 ; Şemsuddîn Muhammed b. Ali ed-D’avûdî, *Tabakâtu’l-mufessirîn*, Kahire, 1972, c.2 s.80; Sehâvî, *ed-Dev’u’l-lâmi’...*, c.1, s.142; Şevkânî, *el-Bedru’t-tâli*, c.2, s.115; İbnul-İmâd , *Şezârâtu’z-zeheb*, c.7, s.303.

²⁴⁹ Celâleddin es-Suyûtî tarafından tamamlandığı için bu isimle anılmıştır.

²⁵⁰ Tâceddin es-Subkî’nin (ö.771/1370) usûl-i fıkha dair eserinin şerhlerinden biridir.

²⁵¹ Cuveynî’nin (ö.478/1085) *el-Varakât* adlı eserinin şerhidir.

²⁵² Nevevî’nin Şâfi’î fikhına dair *Minhâcu’t-tâlibîn* adlı eserinin şerhidir.

²⁵³ Kehhâle, *Mu’cemu’l-muellifin*, c.8 s.311; Sehâvî, *ed-Dev’u’l-lâmi’...*, c.3, 41; Şevkânî, *el-Bedru’t-tâli*, c.2, s.116; Çelebi, *Keşfu’z-zunûn...*, c.1, s.445.

ilimleri öğrenmiş ve bu süreçte babasından Kutub-i Sitte'nin birçoğunu okumuştur. Ayrıca farklı bir çok alimden dersler almıştır. İbn Hacer el-‘Askalânî, İbn Kesîr, Tâceddîn es-Subkî ve Zeynuddîn el-‘Irâkî gibi tanınmış hadis alimlerinden hadis icâzeti almıştır. On yedi yaşında iken babasının icâzetiyle ders okutmaya ve fetvâ vermeye başlamıştır. 824/1421 yılında Kâhire’de vefat etmiş, babası ve kardeşinin yanına defnedilmiştir.²⁵⁴

Önemli eserleri şunlardır:

- a) *Nehru’l-hayât (Tefsir)*
- b) *Risâle fî beyânîl-kebâir ve’s-sağâir*
- c) *el-İfham limâ fî’l-Buhârî mine’l-ibhâm*
- d) *Mevâkı’u’l-‘ulûm min mevâkı’i’n-nucûm*²⁵⁵

4.4.7. İbn Hacer el-‘Askalânî

Tam ismi Ebu’l-Fazl Şihabuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-‘Askalanî olup Şaban 773/28 Şubat 1372 eski Mısır’da doğmuştur. Yedinci dedesinin ismi Hacer olduğundan İbn Hacer olarak tanınmıştır. Ailesinin soyu Fîlistin’in ‘Askalân şehrine dayandığı için el-‘Askalânî, nesebi Kinâne’ye dayandığı için el-Kinânî, faziletinden dolayı da Ebu Fazl künyesini almıştır. İbn Hacer 628 hocadan ders almıştır. Hocaları arasında Fâtîma el-Makdisiyye (ö.?) ve Fâtîma et-Tenuhiyye (ö.?) gibi kadın hocalar da vardır. 811-848/1408-1444 yılları arasında Şerîfiyye, Şeyhûniyye, Harrûbiyye, Müeyyediyye, Salâhiyye ve Sâlihiyye medreselerinde fıkıh dersleri vermiş, bu alanda otuz kadar eser te’lif etmiştir. Ayrıca yaklaşık yirmi yıl boyunca Şâfi’î kâdîlkudâtlığı görevini üstlenen İbn Hacer, uzun bir süre fetvâ merci’i olmuştur. Hadis alanındaki en yüksek mertebe olan ‘Emîrû’l-mü’mînîn fî’l-hadis’ unvanını almıştır. Buhârî’nin *el-Câmi’u’s-sahîh* adlı eseri üzerine yazdığı *Fethu’l-*

²⁵⁴ Sehâvî, *ed-Dev’u’l-lâmi’...*, c.4, s.106-1144; İbnul-İmâd, *Şezârâtü’z-zeheb*, c.7, s.166,167; Dâvûdî, *Tabakâtü’l-mufessirîn*, c.1 s.166,177 ; Çelebi, *Keşfu’z-zunûn...*, c.1 s.144 ; İbn Hacer el-‘Askalânî, *‘İnbâ’u’l-ğumr bi enbâ’i’l-‘umr*, Daru’l-Hadis, Kahire, 1982, c.7 s.440,441; Ziriklî, *el-A’lâm*, c.3, s.320

²⁵⁵ İbnul-İmâd, *Şezârâtü’z-zeheb*, c.7, s.167; Sehâvî, *ed-Dev’u’l-lâmi’...*, c.4, s.106-114; Ziriklî, *el-A’lâm*, c.3, s.320; M.Yaşar Kandemir, “Bulkinî”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1992, c.6 s.619,620.

Bârî şerhi, hadis alanında en önemli çalışmasıdır. İbn Hacer 852/1449 yılında Kahire’de dizanteriden vefat etmiştir. Karâfetüssuğrâ Kabristanına defnedilmiştir.²⁵⁶

İmam Sehâvî’ye (ö. 902/1497) göre el-‘Askalânî, başta hadis olmak üzere çeşitli ilimlere dair 150’den fazla eser te’lif etmiştir. En önemli eserleri şunlardır:

- a) *Fethu ’l-Bârî Şerhu Sahîhi ’l-Buhârî*
- b) *Şerhu ’t-Tirmîzî*
- c) *el-Cem ’u beyne ’s-sahîhayn*
- d) *Nuhbetü ’l-fîker*
- e) *el-İsâbe fî temyîzi ’s-sahâbe*
- f) *Şerhu ’r-Ravda*²⁵⁷
- g) *en-Nuket ’alâ Şerhi ’l-Muhezzeb*²⁵⁸

Elimizdeki icâzet nüshasında İbn Hacer’in birincisi hadis, ikincisi fıkıh olmak üzere iki icâzeti zikredilmektedir. Bizler bu iki icâzetten daha önemli olarak gördüğümüz için sadece Fıkıh icâzetinin silsilesinin tercemesini verdik. Hadis icâzetinin ise sadece silsilesini vermekle yetindik. Aşağıdaki şekilde İbn Hacer’in ikisi hadis biri fıkıh olmak üzere üç icâzeti verilmiştir.

²⁵⁶ Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, **el-Cevâhiru ve’ d-durer fî tercemeti Şeyhi’l-İslam İbn Hacer**, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1999, c.1, s.121 ; Şevkânî, **el-Bedru’t-tâli’**, c.1, s.91; İbnul-İmâd, **Şezârâtü’z-zeheb**, c.7, s.272; Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, **Siyeru a’lami’n-nubela’** Daru’l-Hadis, Kahire, 2006, c.11 s.287 ; Çelebi, **‘Keşfu’z-zunûn...**, c.1 s.548.

²⁵⁷ Nevevî’nin *Ravzatü ’t-tâlibîn* adlı eserinin şerhidir.

²⁵⁸ Kettânî, **Fihrisu’l-fehâris**, c.2, s.882; Şevkânî, **el-Bedru’t-tâli’**, c.1, s.92; Zehebî, **Siyeru a’lami’n-nubelâ**, c.11, s.288.

el-‘Askalânî ‘*Fethu’l-Bârî*’ adlı eserinde İmâm Buhârî’nin rivâyetlerinin birçok yolla kendisine ulaştığını zikretmiştir²⁵⁹. İcâzetnâmemizde bu yollardan sadece bir tanesi zikredilmektedir. Bu da şu şekildedir:

1. Ebû Ali Muhammed b. Ahmed el-Mehdevî (ö.797)
2. Yahya b. Muhammed el-Hemedânî (ö.?)
3. Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahman ed-Dîbâcî (ö.572)
4. Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed el-Bâhilî (ö.?)
5. Ebû Ali Hüseyin b. Muahmmmed b. Ahmed el-Ceyânî el-Endulusî (ö.498)
6. Ebû Şâkir Abdullâh b. Muhammed b. Mevhib et-Tecîbî (ö.377)
7. Ebû Muhammed Abdullâh b. İbrahîm el-Asîlî (ö.392)
8. Ebû Kâsım Hâtem b. Muhammed et-Tarâbulusî et-Temîmî (ö.469)

²⁵⁹ İbn Hacer el-‘Askalânî, *Fethu’l-Bârî bi şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, el-Mektebet’us-Selefiyye, Kahire, 1986-87, c.1 s.250.

9. Ebû Hasan Ali b. Muhammed b. Halef el-Kâbâsî (ö.403)
10. Ebû Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Curcânî (ö.374)
11. Ebû Abdillâh Muhammed b. Yusuf b. Matar el-Fîrebrî (ö.320)
12. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî (ö.257)
13. Ebû Bekr Abdullah b. Zübeyr b. İsmâ el-Humeydî (ö.219)
14. Ebû Abdillâh Süfyan b. Mesrûk es-Sevrî et-Temîmî (ö.161)
15. Ebû Sa‘id Yahya b. Sa‘id el-Ensârî el-Hazrecî (ö.146)
16. Ebû Abdillâh Muhammed b. İbrahim et-Teymî (ö.120)
17. ‘Alkame b. Vakkâs el-Leysî (ö.86/705)
18. Hz. Ömer b. Hattâb (r.a.)
19. Hz. Muhammed Mustafâ (s.a.v.).

4.4.8. Abdurrahîm el-‘Irâkî

Tam adı Ebu’l-Fadl Zeynuddîn Abdurrahîm b. el-Huseyin b. Abdirrahmân el-‘Irakî olup 725/1325 yılında Kâhire’de doğmuştur. Babası aslen Kürt olup Raznân beldesinden Kâhire’ye göç etmiştir. Ebu’l-Fazl Zeynuddîn güçlü bir hafızaya sahipti ve henüz sekiz yaşında iken Kur’ân-ı Kerîm’i ezberlemiştir. Kâhire’nin tanınmış meşhur muhaddislerinden istifade ettikten sonra Dımaşk, İskenderiye, Trablus, Halep, Humus, Hama, Gazze, Kudüs, Nablus, Medine ve Mekke başta olmak üzere muhaddislerin ikâmet ettiği birçok ilim merkezini ziyaret etmiştir. Döneminin meşhur alimlerinin çoğu kendisinden istifade etmiştir. Bunlar arasında İbnu’l-‘Irâkî diye bilinen oğlu Ebû Zur‘a’, İbn Hacer el-‘Askalânî ve Nûreddin el-Heysemî’de yer almaktadır. el-‘Irakî 806/1404 yılında Kâhire’de vefat etmiştir.²⁶⁰

Önemli eserleri şunlardır:

- a) *el-Muğnî*²⁶¹
- b) *et-Takyîd ve ‘l-İdâh*²⁶²
- c) *el-Elfîyye*²⁶³

²⁶⁰ Ebu’l-Hayr Muhammed el-Cezerî, *Ğâyetu’n-nihâye fî tabakâtî’l-kurrâ*, Mektebetu İbn Teymiyye, Beyrut 1982, c.1 s.382 ; Kettânî, *Fihrisu’l-fehâris*, c.1, s. 814 ; Cemaluddîn Ebu’l-Mehasin Yusuf b. Tağriberdî el-Atabekî, *el-Menhelu’s-sâfi ve’l-mustevfâ ba‘de’l-vâfi*, Daru’l-Kutubi’l-Mısriyye, Kahire, 1963, c.7, s. 245-249; Sehâvî, *ed-Dev’u’l-lâmi’...*, c.4, s.171; Şevkânî, *el-Bedru’t-tâli’*, c.1, s.135.

²⁶¹ İmam Gazzalî’nin “*İhyâ’u ‘ulûmî’d-dîn*” de geçen hadisleri tahric ettiği eseridir.

²⁶² İbnu’s- Salâh’ın (ö.643/1245) *Mukaddime*’ adlı eseri üzerine kaleme almıştır.

²⁶³ İbnu’s- Salâh’ın *Mukaddime*’ adlı eserini 1002 beyitle manzume halinde yazmıştır.

- d) *Tekmiletu Şerhi 't-Tirmizî*²⁶⁴
- e) *el-Elfiyye fî garîbi 'l-Kur 'ân.*
- f) *Takrîbu 'l-esânid ve tertîbu 'l-mesânid.*
- g) *Tekmiletu Şerhi 't-Tirmizî.*²⁶⁵

4.4.9. Alâuddîn b. 'Attâr

Tam adı Ebû'l Hasan 'Alâuddîn b. İbrahim b. Davud b. Süleyman b. 'Attâr ed-Dimeşkî eş-Şâfi'î'dir. 'Alâeddîn b. Attâr, Abbâsi Devleti'nin çöküşüne doğru 324/1256 senesinde Şam'da doğmuştur. İbn Attâr ilk öğrenimini Şam'da büyük alimlerden istifade ederek almıştır. Daha sonra Medine, Mekke, Yemen, Kâhire ve Kudüs gibi İslam beldelerine seyahat ederek başta İmâm Nevevi olmak üzere önde gelen alimlerle bir araya gelmiş ve onlardan istifade etmiştir. İlim tahsilini tamamladıktan sonra Şam'a yerleşmiş ve İslam'ın birçok bölgesinden gelen ilim talebelerine dersler vermiştir. İbn Fahr, Ebû'l-Mecd es-Sayrafi ve Kemâlettîn ez-Zamalkânî gibi birçok ilim talebesi yetiştiren 'Alâeddîn b. Attâr 724/1324 yılında Şam'da vefat etmiştir.²⁶⁶

Önemli eserleri şunlardır:

- a) *Tuhfetu 't-tâlibîn fî tercemeti 'l-İmâmi 'n-Nevevî*
- b) *'Uyûnu 'l-mesâili 'l-muhimmât li 'n-Nevevî*
- c) *Adâbu 'l-hatîb*
- d) *el-'Udde fî Şerhi 'Umdeti 'l-ahkâm*²⁶⁷

4.4.10. Yahya b. Şerefuddîn en-Nevevî

Tam ismi Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref en-Nevevî olup 631/1234 yılında Suriye'nin Nevâ köyünde doğmuştur. İmâm Nevevî hayatı boyunca evlenmemiş olup ismi Yahya olanlar için kullanılan Ebû Zekeriyyâ künyesini taşımıştır. 18 yaşına kadar babasının yanında çalışmış, ardından babası onu Şam'da bulunan Revâhiyye Medresesi'ne göndermiştir. Ömrünün kalan yirmi sekiz yıllık kısmını bu medresede geçirmiştir. Fıkıh ilmindeki hocaları arasında Ebu'l-Hasan Sellâr, İshak b. Ahmed el-

²⁶⁴ Irâkî bu eserinde İbn Seyyidünnâs'ın *Suneni Tirmizî*'nin üzerine yazdığı şerhi tamamlamıştır.

²⁶⁵ Kettânî, *Fihrisu 'l-fehâris*, c.1, s. 814; İbnul-İmâd el, *Şezârâtu 'z-zeheb*, c.7, s.57; Sehâvî, *ed-Dev' u 'l-lâmi'*..., c.4, s.178; Ziriklî, *el-A 'lâm*, c.3, s.345.

²⁶⁶ Abdülmecîd el-Hânî, *el-Hadâiku 'l-verdiyye fî adabi sadati 'n-Nakşebendiyye*, Matbaatu Vizareti-Terbiyye, Erbil, 2002, s. 55; Ziriklî, *el-A 'lâm*, c.6 s.251,252.

²⁶⁷ Hânî, *el-Hadâiku 'l-verdiyye...*, s. 55; Ziriklî, *el-A 'lâm*, c.6 s.251,252.

Mağribî ve Abdurrahman b. Nuh b. Muhammed el-Makdisî gibi alimler, fıkıh usûlünde Ebu'l-Feth et-Tiflîsî, sarf ve nahiv ilimlerinde Endülüslü İbn Mâlik gibi alimler bulunmaktadır. Nevevî, evliliğin kendisini ilim tahsilinden alıkoyacağı ve meşgul edeceği düşüncesiyle hiç evlenmemiştir.²⁶⁸

Bu icâzet silsilesi aslında Efendimize (s.a.v.) ulaşmaktadır. Ancak İmâm Nevevî sonrasını başka bir silsilede zikredeceğimizden dolayı, burada sadece İmâm Nevevî'ye kadar olan kısmını ele aldık.

İmâm Nevevî'nin daha sonra zikredeceğimiz ilmi icâzetinin yanında Hadis ilminde Buhârî ve Müslim icâzetleri bulunmaktadır. Bu icâzet silsileleri icâzetnâmemizde yer almayıp farklı kaynaklardan elde edilmiştir. Bunları burada zikretmekte fayda olduğu kanaatini taşımaktayız.

Buhârî İcâzet Senedi:²⁶⁹

1. Abdurrahman el-Makdisî (ö.682/1283)
2. Hüseyin b. Ebû Bekir ez-Zebîdî (ö.631/1233)
3. Abdülevvel b. İsâ es-Secezî (ö.553/1158)
4. Abdurrahman b. Muhammed ed-Dâvûdî (ö.467/1074)
5. Abdullah b. Ahmed el-Hamevî (ö.381/991)
6. Muhammed b. Yusuf el-Garberî (ö.320/932)
7. İmâm Muhammed b. İsmail el-Buhârî (ö.256/869)

Müslim İcâzet Senedi:²⁷⁰

1. İbrahim el-Vâsitî (ö.664/1265)
2. Mansûr el-Ferâvî (ö.608/1211)
3. Muhammed b. Fazl el-Merevî (ö.530/1135)
4. Abdulgafûr el-Fârisî (ö.448/1056)
5. Muhammed b. İsâ el-Celûdî (ö.380/990)

²⁶⁸ İsmail b. Ömer İbn Kesir, **el-Bidaye ve'n-nihaye**, Mektebetü'l-Maârif, Beyrut, 1990, c.13, s.201 ; Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, **el-İber fi-haberi men ğaber** , Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985, c.5, s.241 ; Ahmet Abdülaziz Kasım el-Haddâd, **el-İmâmu'n-Nevevî ve eseruhu fi'l-hadis ve ulûmih**, Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut, 1996, s.15 ; Celaledin Abdurrahman es-Suyûtî, **el-Minhâcu's-sevî fi tercemeti'l-İmami'n-Nevevî**, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1988, s.36.

²⁶⁹ Yahya b. Şeref en-Nevevî, **el'Mecmu'**, Daru'l-Fıkr, (tsz) c.3, s.320.

²⁷⁰ Nevevî, **el'Mecmu'**, c.3, s.326.

6. İbrahim b. Muhammed b. Sufyân el-Fakîh (ö.308/920)
7. İmâm Muslim b. Haccâc (ö.261/824)

Özellikle fıkıh ve hadis alanında birçok eser veren Nevevî'nin önemli eserleri şunlardır:

- a. *Riyâzu's-sâlihîn* (Hadis)
- b. *el-Minhâc fî Şerhi Sahîh-i Müslim* (Hadis)
- c. *el-Ezkâr* (Hadis)
- d. *el-Erba'ûne'n-Neveviyye* (Hadis)
- e. *et-Telhîs Şerhu'l-Buhârî* (Hadis)²⁷¹
- f. *el-İcâz fî Şerhi Sunen-i Ebî Dâvûd* (Hadis)
- g. *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muttakîn* (Şâfi'î Fıkıhı)
- h. *Minhâcu't-tâlibîn* (Şâfi'î Fıkıhı)
- i. *el-Mecmû' Şerhu'l-Muhezzeb* (Şâfi'î Fıkıhı)
- j. *et-Tenkîh fî Şerhi'l-Vasît li'l-Gazâlî* (Şâfi'î Fıkıhı)
- k. *el-Îzâh fî menâsiki'l-hacc* (Şâfi'î Fıkıhı)
- l. *et-Tibyân fî âdâbi hameleti'l-Kur'ân*
- m. *Bustânu'l-'ârifîn* (Tasavvuf)²⁷²

Böylece daha önce belirtildiği gibi Şeyh Ahmed b. Haydar'ın dört icâzeti burada tamamlanmış olmaktadır. Bundan sonra ilk üç icâzetin birleştiği Celâluddîn ed-Devvânî sonrası icâzet silsilesi zikredilecektir.

5. ED-DEVVÂNÎ'DEN MUHAMMED B. YAHYA EN-NİSÂBÛRÎ'YE KADAR OLAN İCÂZET SİLSİLESİ

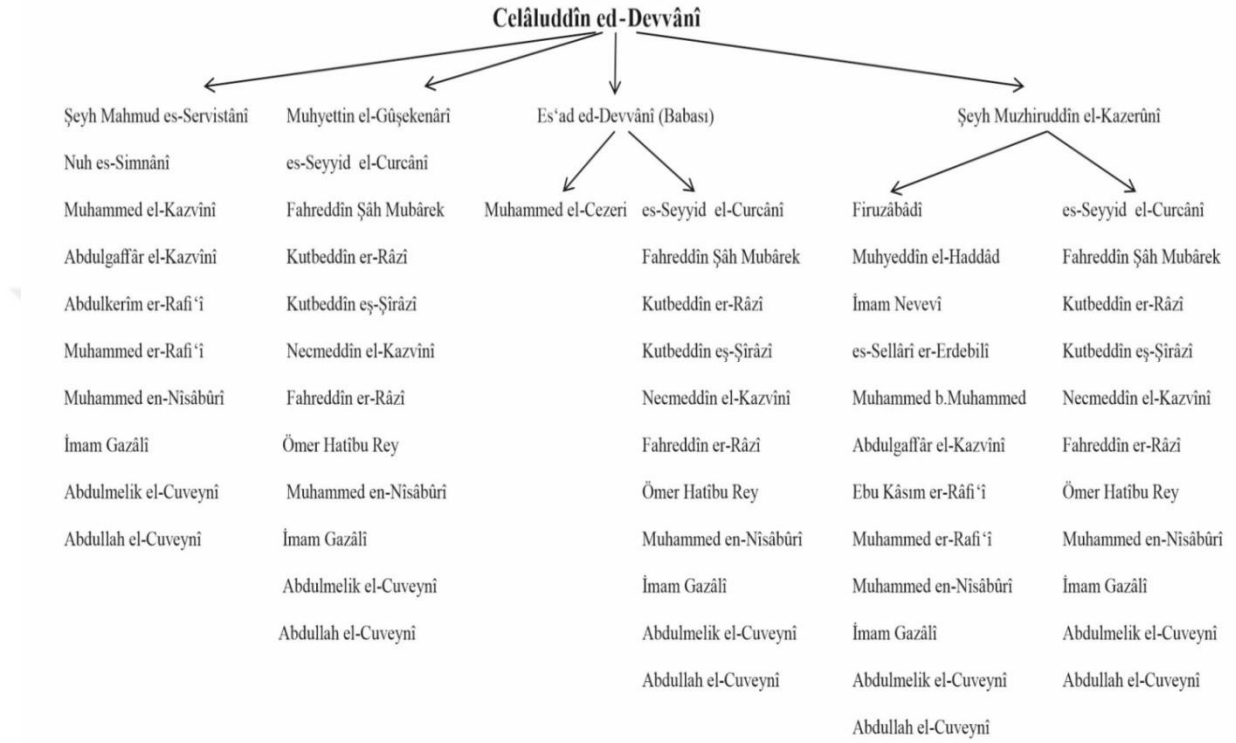
İcâzetnâmemizde Celâluddîn ed-Devvânî aşağıdaki şekilde belirtildiği gibi dört kişiden icâzet almıştır. Bunlar:

1. Şeyh Mahmûd es-Servistânî
2. Es'ad es-Sıddîkî ed-Devvânî
3. Şeyh Muhyeddîn el-Gûşekenârî
4. Şeyh Muzhiruddîn el-Kazrônî

²⁷¹ İmam Nevevî Sahîh-i Buhârî'yi Kitabu'l-İmân bölümüne kadar şerh etmiş ama maalesef ömrü tamamını şerhetmeye yetmemiştir.

²⁷² Subkî, *Tabakâtu's-şâfi'iyyeti'l-kubrâ*, c.8, s.399; Zirikli, *el-A'lâm*, c.4 s.251; Zehebî, *Tezkiretu'l-huffâz*, c.4, s.1470-1474.

Bu icâzetlerin tümü daha sonra Muhammed b. Yahya en-Nîsâbüî'de birleşmektedir. Bundan dolayı öncelikle bu icâzetlerden her birinin Muhammed en-Nîsâbüî'ye kadarki kısmı zikredilecek ardından Muhammed en-Nîsâbüî sonrası silsile belirtilecektir.

5.1. ed-Devvânî'nin Şeyh Mahmûd es-Servistânî'den Aldığı Muhammed en-Nîsâbüî'ye Kadar Olan İcâzet Silsilesi

Bu icâzet silsilesi şu şekilde devam eder:

1. Şeyh Mahmûd es-Servistânî
2. Nuh es-Simnânî
3. Muhammed el-Kazvîni
4. Abdulgaffâr el-Kazvîni
5. Abdulkerîm er-Râfi'î
6. Muhammed er-Râfi'î
7. Muhammed en-Nîsâbüî

5.1.1. Şeyh Mahmûd es-Servistânî

Asıl ismi Mahmûd b. Ebû'l-Feth es-Servistânî olup Şafî'î fikhında döneminin en önemli alimlerinden biriydi. Hocası Nuh es-Simnânî'den *el-Havî's-sagîr*²⁷³ adlı kitabı ders olarak almıştır. Lakabının tabiri konusunda farklı görüşler öne sürülmüştür. Bazı kaynaklarda es-Servistânî, bazılarında ise eş-Şervistânî olarak geçmektedir. Araştırmamız neticesinde Servistan'ın İran'ın Fars Eyaleti'nde bulunan ve hala varlığını sürdüren bir şehir olduğunu öğrendik ve dolayısıyla doğru tabirinin es-Servistânî olduğuna kanaat ettik. Servistânî'nin, Nuh es-Simnânî, Ebû'l-Feth et-Tâvûsî ve İhtiyâru'd-Dîn Lokman'dan dersler aldığı nakledilmiştir.²⁷⁴ Hayatı hakkında daha fazla bilgiye ulaşamadık.

5.1.2. Lisânu'd-Dîn es-Simnânî

Tam ismi Lisânu'd-Dîn Nuh b. Muhammed et-Tûsî es-Simnânî olup '*Hallu'r-rumûz fîma uhille mine'l-hayvanât*' adlı eserin müellifidir. İbrahim b. Mustafa el-Kostantinî er-Rûmî (ö.1109) bu eserin üzerine bir şerh yazmıştır.²⁷⁵ Nisbesi olduğu Simnân, İran'ın tarihî bir şehri olup Tahran'a 234 km. uzaklıktadır. es-Simnânî hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulamadık.

5.1.3. Celâluddîn el-Kazvînî

Asıl ismi Eb'ul-Me'âli Celâluddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî'dir. Aslen Kazvîn'li olup 666/1268 yılında Mûsul'da doğmuştur. Uzun süre Şam Emevi Camii'nde hatiblik yaptığından "el-Hatîb el-Kazvînî" ve "Hatîb ed-Dimeşki" lakablarıyla meşhur olmuştur. Me'mun'un kumandanlarından Ebû Dülef el-İclî²⁷⁶(ö. (225/839)'nin soyundandır. Kendisi için '*el-Hâvi's-Sagîr*' adlı bir Şafî'î fikhı kitabını yazan babasından ilmi icâzetini almıştır. Arapça yanında Türkçe ve Farsça bilen Kazvinî, başta Arap belagatı olmak üzere, Arap dili, fıkıh, fıkıh usulü ve kelam sahalarında zamanında otorite kabul

²⁷³ Abdulgaffâr b. Abdülkerîm el-Kazvînî'nin (ö.665/1266) Şafîî fikhına dair yazmış olduğu bir eserdir.

²⁷⁴ Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, **ed-Dev'u'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tas'i**, Daru Mektebeti'l-Hayât, Beyrut, c.10 s.143.

²⁷⁵ İsmail b. Muhammed Emin Bâşâ el-Bağdâdî, **Hediyyetu'l-'ârifîn**, Daru İhyai't-Turasi'l-'Arabi, Beyrut 1951, c.2 s.498.

²⁷⁶ el-İclî, Güney Irak'ta Hîre civarında yaşayan Arap asıllı İcl kabilesine mensuptur.

edilmiştir. 739/1338 yılında vefat etmiş. Emeviyye Camii'nin önündeki Makâbiru's-sûfiyye'ye defnedilmiştir.²⁷⁷

Önemli eserleri şunlardır:

- a) *Telhîsu 'l-Miftâh*²⁷⁸
- b) *el-Îdâh fî Şerhi 't-Telhîs*
- c) *es-Suveru 'l-mercân min şî'ri 'l-ercânî*
- d) *Şerhu Lâmiyyeti 's-sâvî fî 'l-'arûz*²⁷⁹

5.1.4. Necmeddîn Abdulgaffâr el-Kazvînî

Tam adı Necmeddîn Abdulgaffâr b. Abdulkerîm b. Abdulgaffâr el-Kazvînî'dir. Kaleme aldığı *el-Hâvi's-sagîr* adlı eseriyle kazandığı şöhret onu devrinin önde gelen alimlerinden biri yapmıştır. Zehebî, Kazvînî'nin İsfahan'da 'Affe el-Fârikâniyye'den icâzet aldığını ve Sadreddîn b. Hammûye'nin de ondan icâzetle rivâyette bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca Kazvînî'nin hac sırasında Şehâbeddin es-Sühreverdî (ö. 632/1234) ile tanıştığı ve Sühreverdî'nin kendisine *el-Hâvî* adlı eserini bitirmesi için tavsiyede bulunduğu kaydetmiştir. Kaynaklarda Kazvînî'nin fıkıh alanında geniş bilgi sahibi ve keramet ehli sâlih bir insan olduğu ifade edilmiştir. 665/1266 yılında vefat etmiştir.²⁸⁰ Eserleri şunlardır:

- a) *el-Hâvi's-sagîr* (Şâfi'î fikhı)
- b) *el-'Ucâb fî Şerhi 'l-Lubâb*²⁸¹ (Şâfi'î fikhı)
- c) *Câmiu 'l-muhtasarât*

Ayrıca Kazvînî'nin ayrıca matematiğe dair bir kitap yazdığı da kaydedilmiştir.²⁸²

²⁷⁷ Subkî, *Tabakâtu's-şâfi'îyyeti'l-kubrâ*, c.9 s.165; Ziriklî, *el-A'lâm*, c.6 s.192 ; Çelebi, *'Keşfu'z-zunûn...*, c.1, s.473; İbnul-İmâd el, *Şezârâtu'z-zeheb*, c.6, s.123.

²⁷⁸ Sekkâkî'nin *'Miftâhu 'l-'ulûm'* isimli eserinin üçüncü kısmının (belagat) özeti mahiyetindedir.

²⁷⁹ Ömer Ferruh, *Târihu'l edebi'l-'Arabî*, Beyrut 1981, c.3, s.751; İbnul-İmâd el, *Şezârâtu'z-zeheb*, c.6, s.123; Ziriklî, *el-A'lâm*, c.6 s.192.

²⁸⁰ Çelebi, *'Keşfu'z-zunûn...*, c.2, s.1063; İbnul-İmâd el, *Şezârâtu'z-zeheb*, c.7, s.570; Subkî, *Tabakâtu's-Şafi'îyyeti'l-Kubrâ*, c.8 s.278; Ziriklî, *el-A'lâm*, c.4 s.131.

²⁸¹ Kazvînî önceden kaleme aldığı *el-Lübâb* adlı eserine yazdığı şerhtir.

²⁸² İbnul-İmâd el, *Şezârâtu'z-zeheb*, c.7, s.570; Subkî, *Tabakâtu's-Şafi'îyyeti'l-Kubrâ*, c.8 s.278; Ziriklî, *el-A'lâm*, c.4 s.131.

5.1.6. Abdülkerîm er-Râfi‘î el-Kazvînî

Tam adı Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdulkerîm b. Fazl b. Hasan el-Kazvînî olup 555/1160 senesinde İran'ın Kazvîn şehrinde doğmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in azatlısı Râfi‘ veya Ebû Râfi‘ b. Hadîc'in neslinden geldiği için Râfi‘î nisbesini taşır. İmam Râfi‘î Zilkade 623/Kasım 1226 yılında vefat etmiştir. İbnu's-Salâh eş-Şehrezûrî, İmâm er-Râfi‘î'yi Acem topraklarında eşine ender rastlanan alimlerden biri olarak kabul eder. Tefsir, fıkıh, hadis ve usûl alanlarında “İmâm” unvanına layık görülmüştür. Aynı şekilde Nevevî, Râfi‘î'nin Şâfi‘î mezhebinde önemli bir eseri olan *Fethu'l-'Azîz*'i ihtisar ettiği '*Ravzatü't-tâlibîn*' adlı eserinde kendisini övgüyle anmış, Râfi‘î'nin Şâfi‘î mezhebine sağladığı katkıları büyük bir takdirle dile getirmiştir. Râfi‘î müteahhir fukaha içinde mezhep kaynaklarındaki görüşleri ve rivâyetleri derinlemesine inceleyerek, farklı görüşleri birleştirme yeteneği ve dağınık bilgileri net ve özlü bir biçimde ifade etme kabiliyeti ile ön plana çıkmaktadır.²⁸³

Râfi‘î ve Nevevî'nin yazdıkları eserler sonraki dönemlerde mezhep görüşünün belirleyicisi olmuş ve ikisi birlikte ‘şeyhân’ unvanını kazanmıştır. Her iki alimin aynı görüşte birleştikleri konular kesinlik kazanmış, farklı düşündükleri durumlarda ise Nevevî'nin görüşü tercih edilmiştir.²⁸⁴

Önemli eserleri şunlardır:

- a. *el-Muharrer fî furû‘i's-Şâfi‘iyye*²⁸⁵
- b. *eş-Şerhu'l-mahmûd* (Kitabu's-Salat'a kadar)
- c. *Fethu'l-'Azîz fî Şerhi'l-Vecîz*
- d. *eş-Şerhu's-sagîr*²⁸⁶
- e. *et-Teznîb*²⁸⁷
- f. *Şerhu Musnedi's-Şâfi‘î*²⁸⁸

²⁸³ Zehebi, , *Siyeru a'lâmu'n-nubelâ*, c.23, s.254; Çelebi, *Keşfu'z-zunûn...*, c.2 s.612; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb...*, c.7 s.189; Sübkî, *Tabakâtu's-şâfi‘iyyeti'l-kubrâ*, c.3 s.281; Ziriklî, *el-A'lâm*, c.4, s.55.

²⁸⁴ Çelebi, *Keşfu'z-zunûn...*, c.2 s.612,613 ; Sübkî, *Tabakâtu's-şâfi‘iyyeti'l-kubrâ*, c.3 s.281 ; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb...*, c.7 s.189.

²⁸⁵ Büyük oranda İmam Gazzâlî'nin kaleme aldığı 'el-Vecîz' adlı eserinin bir nevi ihtisari mahiyetindedir.

²⁸⁶ İmam Gazzâlî'nin 'el-Vecîz' adlı eserinin şerhidir.

²⁸⁷ İmam Gazzâlî'nin 'el-Vecîz' adlı eserine bir nevi ta'lik mahiyetindedir.

- g. *el-Emâli 'ş-şâriha 'alâ mufredâti 'l-fâtiha*
- h. *el-Îcâz fî ahtâri 'l-Hicâz*
- i. *et-Tedvîn fî ahbâri Kazvîn*
- j. *Sevâdu 'l-'ayneyn fî menâkibi 'l-gavs Ebi 'l-'Alemeyn*²⁸⁹

5.1.7. Muhammed b. Abdulkerîm el-Kazvînî

Tam ismi Şeyh Muhammed b. Abdulkerîm b. Fazl el-Kazvînî er-Rafî'î olup kendi döneminde Şafî'î mezhebinde fetvâ kaynağıydı. Nişâbur'da Muhammed b. Yahya'dan, Bağdat'ta Ebû Mansûr İbnî'l-Bezzâz'dan ve Kazvin'de Ebû Alî b. eş-Şâfi'î'den fıkıh dersi almıştır. En önemli öğrencilerinden biri de İmâm Rafî'î ismi ile meşhur olmuş olan oğlu Abdulkerîm b. Muhammed el-Kazvînî'dir. 580/1184 yılında Ramazan ayında vefat etmiştir.²⁹⁰

5.1.8. Muhammed b. Yahya en-Nîsâbûrî

Muhammed b. Yahya 476/1083 senesinde Horasân'ın Turaysis kasabasında doğmuştur. Büyük bir alim ve zâhid olan Muhammed b. Yahya özellikle Şafî'î fıkında ön plana çıkmıştır. Fıkıh derslerini İmâm-ı Gazâlî ve Ahmed b. Muhammed el-Havâfi'den almıştır. Ayrıca Nasrullah el-Huşnâmî, Ahmed b. Ali b. Abdûs ve birçok muhaddisten hadis dinleyip rivâyet etmiştir. Önce Nişâbur'daki daha sonra Herat'taki Nizâmiye medreselerinde talebe yetiştirmiştir. 548/1153 yılında Sultan Sencer döneminde Oğuzlar'ın Nişâbur'u ele geçirme girişimi sırasında el-Beyhekî ve diğer birçok alimle birlikte Ramazan ayında şehit edilmiştir.²⁹¹

Önemli eserleri şunlardır:²⁹²

- a) *el-Muhît fî Şerhi 'l-Vasît* (Şafî'î fıkı)
- b) *el-İnsâf fî mesâili 'l-hilâf* (Şafî'î fıkı)
- c) *Ta 'lîka* (Şafî'î fıkı)

²⁸⁸ Muhammed b. Ya'kub el-Asam en-Nîsâbûrî'nin kaleme aldığı '*Müsnedü 'ş-Şâfi'î* adlı eserinin şerhidir.

²⁸⁹ Çelebi, *Sullemu'l-vusûl...*, c.2 s. 297 ; Kehlâle, *Mu'cemu'l-muellifin*, c.6 s.3; Çelebi, *Keşfu'z-zunûn...*, c.2 s.612,613; Bilal Aybakan, Râfi, Abdulkerîm b. Muhammed", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2007, c.34. s.394-396 .

²⁹⁰ Subkî, *Tabakâtu'ş-Şâfi'iyyeti'l-kubrâ*, c.6, s.131; Kehlâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, c.10, s.190; Zehebi, , *Siyeru a'lâmu'n-nubelâ*, c.21, s.108.

²⁹¹ Subkî, *Tabakâtu'ş-Şâfi'iyyeti'l-kubrâ*, c.7 s.25; Zehebi, , *Siyeru a'lâmu'n-nubelâ*, c.20, s.313; Kehlâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, c.7 s.110.

²⁹² Subkî, *Tabakâtu'ş-Şâfi'iyyeti'l-kubrâ*, c.7 s.26; Kehlâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, c.7 s.111.

d) *Hadisu'l-erba'în*

5.2. Ed-Devvânî'nin Şeyh Muhyeddîn el-Gûşekenârî'den Aldığı Muhammed en-Nîsâbûrî'ye Kadar Olan İcâzet Silsilesi

Bu icâzet silsilesi şu şekildedir:

- 1) Şeyh Muhyeddîn el-Gûşekenârî
- 2) es-Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî
- 3) Fahreddîn Mübârek Şâh
- 4) Kutbuddîn er-Râzî
- 5) Kutbuddîn Mahmûd b. Mes'ûd eş-Şîrâzî
- 6) el-Kâtib el-Kazvînî
- 7) Fahreddîn er-Râzî
- 8) Ömer Hatîbu'r-Rey
- 9) Muhammed b. Yahya b. Mansûr en-Nîsâbûrî

5.2.1. Şeyh Muhyeddîn el-Gûşekenârî

Tam adı Muhyeddîn Muhammed el-Ensârî el-Cehremî el-Gûşekenârî olup Sahabe-i Kiram'dan Ubâde b. Sâbit'in soyundan gelmektedir. Muhyeddîn el-Ensârî adıyla da tanınmıştır. İbn Hacer el-'Askalânî'den hadisler rivâyet etmiştir. el-Gûşekenârî'nin önemli talebelerinden biri Celâluddîn Muhammed b. Es'ad ed-Devvânî'dir. Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bir bilgi bulunamadı.²⁹³

5.2.2. es-Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî

Tam adı Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî el-Hanefî olup 740/1340 yılında İran'da Hazar denizi kıyısında yer alan Curcân'da doğmuştur. Seyyid Şerîf, Deylem'deki Zeydî imâmlarından ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in neslinden gelen Dâ'î Muhammed b. Zeyd'in (ö. 287/900) 13. kuşak torunudur. Bu nedenle 'Seyyid Şerîf' unvanını almıştır. el-Curcânî, yaşadığı döneme damgasını vuran ve sonraki asırlarda da etkisini sürdüren çok yönlü bir alimdir. Kelâm ve Arap dili ve edebiyatı alanlarında şöhret olmakla beraber fıkıh, hadis, mantık, felsefe, matematik, astronomi, tasavvuf, mezhepler tarihi ve tefsir gibi dinî ve aklî konularda yetkin bir alim olup bu alanlarla ilgili birçok müstakil eser, şerh ve

²⁹³ Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris*, c.1 s.202.

hâşiye kaleme almıştır. Bu nedenle “‘allâme’ unvanına layık görülmüştür. Curcânî, fıkıh alanında Hanefî mezhebine bağlı iken, itikâdî ve kelimî konularda ise genellikle Eş‘arîlerin görüşlerini benimsemiştir.²⁹⁴

el-Curcânî ilimdeki yüksek derecesine rağmen, asıl olgunluğa Alâuddîn el-Attâr hazretleri’nin sohbetlerine katılarak elde etmiştir. Bu konuda “Hocam Alâuddîn el-Attâr’ın (ö. 802) sohbetlerine katıldığım, Rabbimi daha iyi tanıma fırsatı buldum” demiştir. 816/1413 yılında Şîrâz’da vefat etmiştir. Türbesi Şîrâz’ın Savahan mahallesindeki Vâkib kabristanındadır.²⁹⁵

el-Curcânî farklı ilim dallarında irili ufaklı yaklaşık 100 eser kaleme almıştır. Belli başlı eserleri şunlardır:

- a. *Şerhu’l-Mevâkıf*²⁹⁶
- b. *Şerhu’l-‘Akâ’idi’l-‘Adudiyye*
- c. *et-Ta’rîfât (Terimler Sözlüğü)*
- d. *Şerhu’l-‘İzzî*
- e. *Hâşiye ‘alâ Şerhi’l-Kâfiye*²⁹⁷
- f. *Hâşiye ‘ale’l-Mutavvel li’t-Taftazânî*
- g. *Şerhu’l-Ferâ’izi’s-Sirâciyye (Feraiz ilmi)*
- h. *Hâşiye ‘ale’l-Keşşâf*
- i. *Hâşiye ‘alâ Tefsiri’l-Beydâvî*
- j. *Tefsiru’z-zehrâveyn*²⁹⁸

5.2.3. Fahreddîn Mübârek Şâh

Asıl ismi Muhammed b. Mansur b. Sa’îd es-Siddîkî et-Teymî el-Kureyşî olup ‘Fahr-i Mudebbir’ olarak da tanınır. Fahreddîn Mübârek Şâh, Delhi Sultanları Aybeg ve İltutmış döneminin ünlü tarihçisidir. Doğum tarihi kesin olmamakla birlikte 552/1157 yılında Mültan’da doğduğu tahmin edilmektedir. Baba tarafından Hz. Ebû

²⁹⁴ Çelebi, *Sullemu’l-vusûl...*, c.2, s.387; Zehebi, , *Siyeru a’lâmu’n-nubelâ*, c.17, s.160; İbnul-İmâd el, *Şezârâtü’z-zeheb*, c.11, s.150; Şevkânî, *el-Bedru’t-tâli*, c.1, s.488; Nuvayhid, *Mu‘cemu’l-mufessirin*, c.1, s.380.

²⁹⁵ İbnul-İmâd el, *Şezârâtü’z-zeheb*, c.11, s.150; Şevkânî, *el-Bedru’t-tâli*, c.1, s.488; Nuvayhid, *Mu‘cemu’l-mufessirin*, c.1, s.380.

²⁹⁶ Adudüddin el-İcî’nin ‘*el-Mevâkıf*’ adlı eserine yazılan şerhlerin en meşhurdur.

²⁹⁷ Radiyyüddin el-Esterâbâdî’nin, İbnü’l-Hâcib’in ‘*el-Kâfiye*’ adlı eserine yazdığı şerhin hâşiyesidir.

²⁹⁸ Çelebi, *Sullemu’l-vusûl...*, c.2 s. 388 ; Nuvayhid, *Mu‘cemu’l-mufessirin*, c.1 s.381 ; Zirikli, *el-A‘lam*, c.7 s.159; İbnul-İmâd el, *Şezârâtü’z-zeheb*, c.11, s.150; Şevkânî, *el-Bedru’t-tâli*, c.1, s.488.

Bekir (r.a.), anne tarafından Gazneli Sultan Mahmûd'un kayınpederi Bilge Tegin'in soyundan geldiği iddia edilmektedir. Fahreddîn Mubârek Şah 7/13. yüzyılın ilk çeyreğinde vefat etmiştir. Eserleri şunlardır:

- a) *Şeceretu ensâb-ı Mubârek Şâh*
- b) *Âdabu 'l-harb ve 'ş-şecâ'a*²⁹⁹

5.2.4. Kutbuddîn er-Râzî

Asıl adı Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed er-Râzî et-Tahtânî olup, Rey civarındaki Verâmin nahiyesinde doğmuştur. İlmi eğitimini 'Alleme Hillî, Şemseddin el-İsfahânî, Adududdîn el-Îcî ve Kutbuddîn eş-Şîrâzî gibi alimlerden almıştır. Mantık ve felsefede İbni Sînâ geleneğini takip eden er-Râzî, 16 Zilkade 766/4 Ağustos 1365 tarihinde Dımaşk'ta vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir. Râzî'nin mezhebi konusunda farklı görüşler olsa da çağdaşlarına göre Şâfi'î mezhebine bağlıdır. Şaşırtıcı bir şekilde Şîî kaynaklar onu Şîî olarak tanıtsa da hocaları arasında Şîî bir hocanın bulunmaması, Şehîd-i Evvel dışında Şîî bir öğrencisinin olmaması ve Şîî mezhebine dair herhangi bir eser yazmaması, Râzî'nin Şîîlikle hiçbir bağının olmadığı anlamına gelebilir. Bunun yanında Râzî'nin Şâfi'î fikhının temel metinlerinden biri kabul edilen *el-Hâvi's-Sağîr*'e bir şerh yazmış olması da onun Şâfi'î mezhebine bağlı olduğunu gösterebilmektedir.³⁰⁰

Râzî başta felsefe ve mantık olmak üzere fıkıh, tefsir, dil ve belâğata dair eser veren meşhur bir alimdir. İbn Mübârekşah, Sa'deddin et-Teftâzânî, Seyyid Şerîf el-Curcânî, Hacı Paşa, Takıyyüddîn Abdullah b. Yusuf ed-Dımaşkî, Muhammed b. Ebû Muhammed et-Tebrîzî ve Şehîd-i Evvel olarak tanınan Şemseddin Muhammed b. Mekki el-Âmilî onun önde gelen öğrencilerindendir.³⁰¹

Önemli eserleri şunlardır:

- a) *Tahriru 'l-kavâ'id-i 'l-mantıkîye fî Şerhi 'r-Risâleti 'ş-Şemsiye*

²⁹⁹ İzzeddin Ali b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Kâmil fi't-târîh*, Beyrut, 1979 c.7 s.242,243; Çelebi, 'Keşfu'z-zunûn..., c.2, s.48; Khalîq Ahmad Nizâmî, "Fahreddin Mubârekşâh" *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1995, c.12 s.87.

³⁰⁰ Subkî, *Tabakâtu's-şâfi'iyyeti'l-kubrâ*, c.9, s.274; İbnul-Îmâd el, *Şezârâtu'z-zeheb*, c.6, s.207; Çelebi, 'Keşfu'z-zunûn..., c.1, s.95; İsnevî, *Tabakâtu's-şâfi'iyye*, c.1, s.322,323.

³⁰¹ Ziriklî, *el-A'lâm*, c.7 s.33; Sübkî, *Tabakâtu's-şâfi'iyyeti'l-kubrâ*, c.7 s. 274; İbn İmâd, *Şezârâtu'z-zeheb*..., c.6 s.207.

- b) *Şerhu Miftahi 'l- 'ulûm*³⁰²
- c) *Şerhu 'l-Havi 's-sagîr*³⁰³
- d) *Tuhfetu 'l-eşrâf fî Şerhi 'l-Keşşâf*
- e) *er-Risâletu 'l-ma 'mûle fî 't-tasavvuri ve 't-tasdîk*
- f) *Levâmi 'u 'l-esrâr Şerhu Metâli 'i 'l-envâr*³⁰⁴

5.2.5. Kutbuddîn eş-Şîrâzî

Tam ismi Kutbuddîn Mahmûd b. Mes'ud b. Muslih eş- Şîrâzî eş-Şâfi'î olup 634/1236 yılında Şîrâz'da tıp alanında tanınmış bir ailede doğmuştur. Babası Ziyâeddîn Mes'ûd el-Kâzerûnî, Muzafferî Hastahanesi'nde göz hekimi olarak görev yapmış ve Şehâbeddîn es-Sühreverdî'nin öğrencisidir. Kutbuddîn tıp, din ve tasavvuf alanlarındaki ilk eğitimini babasından almış ve henüz on yaşlarında iken onun rehberliğinde tasavvufî hırkayı giymiştir. On dört yaşındayken babasının vefatı ile onun hastanedeki görevini devralmıştır. Kutbuddîn sadece bir din alimi ve fîlozof olmanın ötesinde coğrafya, matematik, optik, astronomi ve fizik alanlarında yaptığı çalışmalarıyla büyük bir etki yaratmış ve İslam bilim tarihinde önemli bir fîgür haline gelmiştir. 710 yılında Tebriz'de vefat etmiştir.³⁰⁵

Eserlerinden bazıları şunlardır:

- a) *Nihâyetu 'l-idrâk fî dirâyeti 'l-eflâk*
- b) *Şerh 'alâ Tezkireti 'n-nasîriyye*³⁰⁶
- c) *Fethu 'l-mennân fî Tefsiri 'l-Kur 'ân*
- d) *Miftâhu 'l-miftâh*³⁰⁷
- e) *Hâşiye 'alâ 'l-Keşşâf*³⁰⁸

³⁰² İmam Sekkâkî'nin Arap grameri ve belâgatına dair kaleme aldığı '*Miftâhi 'l- 'ulûm*' adlı eserinin şerhidir.

³⁰³ Abdülgaaffâr b. Abdulkerîm el-Kazvîni'nin Şâfi'î fikhına dair kaleme aldığı '*el-Hâvî fî 'l-furu'* adlı eserinin şerhidir.

³⁰⁴ Çelebi, '*Keşfu'z-zunûn*...', c.1, s.95; İsnevî, '*Tabakâtu's-şâfi'iyye*', c.1, s.,323; Ziriklî, '*el-A'lâm*', c.7 s.33

³⁰⁵ Ahmet Eflâkî, '*Menâkibu'l-ârifîn*', c.1, s.176; Subkî, '*Tabakâtu's-şâfi'iyyeti'l-kubrâ*', c.3, s.386; Çelebi, '*Keşfu'z-zunûn*...', c.2 s.612,613.

³⁰⁶ Nasîruddîn-i Tûsî'nin astronomiyle ilgili eserinin şerhidir.

³⁰⁷ Sekkâkî'nin '*Miftâhu 'l- 'ulûm*' adlı eserinin meânî ve beyân ilmine dair üçüncü kısmının şerhidir.

³⁰⁸ Çelebi, '*Keşfu'z-zunûn*...', c.2 s.612,613; Subkî, '*Tabakâtu's-şâfi'iyyeti'l-kubrâ*', c.3, s.386; Şevkânî, '*el-Bedru't-tâli*', c.1, s.299; Ahmet Eflâkî, '*Menâkibu'l-ârifîn*', c.1, s.176.

5.2.6. el-Kâtib el-Kazvînî

Tam adı Ali b. Ömer b. Alî el-Kâtibî el-Kazvînî olup 600/1203 yılında Kazvin’de dünyaya gelmiştir. Saray ve sefâret kâtibi manasına gelen ‘Debîrân’ lakabıyla tanınmıştır. Şemseddin es-Semerkandî, Esîruddîn el-Ebherî ve Nâsiruddîn et-Tûsî gibi dönemin meşhur alimlerinden ders almıştır. Günümüzde şark medreselerinde halen okutulan ‘*er-Risâletü’ş-şemsiyye*’ isimli mantık kitabının müellifidir. Dini ilimlerle beraber özellikle mantık ve felsefe alanlarında ön plana çıkmıştır. 692/1294 yılında vefat etmiştir.³⁰⁹

Elimizdeki icâzet nüshasında bu isim el-Kâtib Ömer el-Kazvînî şeklinde geçmektedir. Başka nüshalarda el-Kâtib el-Kazvînî veya Necmuddin Ali b. Ömer b. Ali el-Kâtibî el-Kazvînî veya Necmuddin el-Kazvînî şeklinde yer almaktadır.³¹⁰ Yaptığımız araştırmada bunların tümünün aynı kişi olduğu muhtemel sonucuna vardık. Bütün icâzet metinlerinde el-Kâtib el-Kazvînî’nin Fahrettin er-Râzî’nin talebesi olduğu ifade edilmektedir. Fahreddîn er-Râzî’nin ölümü H. 606, el-Kazvînî’nin doğumu H. 600 olduğuna göre el-Kazvînî altı yaşında iken er-Râzî vefat etmiştir. Altı yaşındaki birisinin icâzet alması mümkün değildir. Lakin kaynaklarda el-Kâtib el-Kazvînî’nin Esîruddîn el-Ebherî’nin³¹¹ talebesi olduğu, el-Ebherî’nin de Fahrettin er-Râzî’nin talebesi olduğu yazmaktadır.³¹² Dolayısıyla icâzet silsilesinde bu arada el-Ebherî’nin düştüğü anlaşılmaktadır.

Eserlerinin bazıları şunlardır:

- a) *er-Risâletü’ş-şemsiyye fî’l-kavaidi’l-mantikiyye*
- b) *Câmi’u’d-dekâik fî keşfi’l-hakâik*
- c) *‘Aynu’l-kavâ’id fî’l-mantık ve’l-hikme*
- d) *Kitâbu hikmeti’l-‘ayn*

³⁰⁹ Ziriklî, *el-A‘lâm*, c.4 s.315; Çelebi, *‘Keşfu’z-zunûn...*, c.1, s.685; İbn Hallikân, *Vefâyâtü’l-a‘yân...*, c.2.

³¹⁰ Âlavânî, *İcâzetu ulemâ...*, s. 88.

³¹¹ Aslen Semerkantlı bir aileye mensup olan Ebheri Musul’da doğmuştur. Bazı kaynaklarda bu nisbe Ebheri şeklinde geçmektedir. Ebheri ilk tahsilini Musul’da yaptı. Daha sonra Horasan ve Bağdat’a giderek öğrenimini tamamladı. Medreselerde halen okutulan İşagûcî (*er-Risaletü’l-Esîriyye fî’l-Mantık*) adlı eserin müellifidir. 663/1265 yılında vefat etmiştir. bkz. Çelebi, *Keşfuz-zunûn...*, c.1 s.206-207.

³¹² Harrani, *et-Tuhfetü’l-halidiyye...*, s.87.

e) *Bahru'l-fevâid fî 'ayni'l-kavâ'id*³¹³

5.2.7. Fahreddîn er-Râzî

Tam adı Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî olup, Kelâm, felsefe, tefsir ve fıkıh usûlü alanlarında şöhret bulmuştur. Eş'arî kelâm ekolünün önemli bir alimi olan Fahreddîn er-Râzî, 543/ 1149 yılında Büyük Selçuklu Devleti'nin başkenti Rey'de doğmuştur. Eş'arî ve Şâfi'î kaynaklarında 'İmâm' unvanıyla anılmaktadır. Râzî'nin babası kelâm ilmindeki bilgisiyle tanınmış ve '*Gâyetu'l-merâm*' adlı kitabı ile ün kazanmıştır. Fahreddîn, babasının rahle'i tedrisinde yetişmiş, kelâm ilmine dair ilk derslerini ondan almıştır. Zeki ve etkili bir konuşmacı olarak tanınan Fahreddîn er-Râzî, 6./12. yüzyılın en önemli düşünürlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Kelâm, fıkıh usûlü, tefsir, Arap dili, felsefe, mantık, astronomi, tıp ve matematik gibi birçok alanda yetkinlik kazanmış ve eserler vermiş, bu nedenle 'allâme' unvanını kazanmıştır. Kelami konularda Eş'arî ekolünü, fıkıhta Şâfi'î mezhebini benimsemiştir. 606/1210 yılında Herat'ta vefat etmiştir.³¹⁴

Velûd bir alim olarak bilinen er-Râzî'nin 200'ünden fazla eser kaleme aldığı nakledilir. Onun belli başlı eserleri şunlardır:

- a) *Mefâtihu'l-gayb (et-Tefsirü'l-kebîr)*
- b) *el-Mahsûl* (Fıkıh usûlü)
- c) *el-Metâlibu'l-âliye* (Kelâm)
- d) *Kitâbu'l-erba'în fî usûli'd-dîn*
- e) *Levâmi'u'l-beyyinât* (Kelâm)
- f) *Câmi'u'l-ulûm*³¹⁵
- g) *el-Burhânu'l-bahâiyye*³¹⁶

³¹³ Ziriklî, *el-A'lâm*, c.4 s.315; Çelebi, '*Keşfu'z-zunûn*...', c.1, s.685; İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-a'yân*..., c.2.

³¹⁴ İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-a'yân*..., c.4, s.219; Subkî, *Tabakâtü's-şâfi'iyyeti'l-kubrâ*, c.5, s.138; Çelebi, '*Keşfu'z-zunûn*...', c.2, s.1569; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*', c.1, s.229.

³¹⁵ Çeşitli ilimlerin tanımını veren Farsça yazılmış ansiklopedik bir eserdir

³¹⁶ Çelebi, *Sullemu'l-vusûl*..., c.1 s.368 ; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*', c.1 s.299,230 ; Sübkî, *Tabakâtü's-şâfi'iyyeti'l-kubrâ*, c.3 s. 386; İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-a'yân*..., c.4, s.219; Çelebi, '*Keşfu'z-zunûn*...', c.2, s.1569.

5.2.8. Ömer Hatîbu'r-Rey

Tam ismi Ebû'l-Kasım Ömer b. el-Hasan b. el-Huseyin et-Teymî el-Bekrî er-Râzî'dir. Hz. Ebûbekir (r.a.)'ın soyundan olmasından dolayı el-Bekrî nesebini almıştır. Fahrettin er-Râzî'nin babası olup, kelim ilminde '*Nihâyetü'l-merâm fî dirâyeti'l-kelâm*' adlı bir eser te'lif etmiştir.³¹⁷ Hatîbu'r-Rey hakkında kaynaklarda yeterli bir bilgi bulunmamaktadır.

5.3. ed-Devvânî'nin Es'ad es-Sıddîkî ed-Devvânî'den Aldığı Muhammed en-Nîsâbü'rî'ye Kadar Olan İcâzet Silsilesi

Bu icâzet silsilesi şu şekildedir:

1. Es'ad es-Sıddîkî ed-Devvânî
2. es-Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî
3. Fahreddîn Mübârekşâh
4. Kutbuddîn er-Râzî
5. Kutbuddîn Mahmûd b. Mes'ûd eş-Şîrâzî
6. el-Kâtib el-Kazvînî
7. Fahreddîn er-Râzî
8. Ömer Hatîbu'r-Rey
9. Muhammed b. Yahya b. Mansûr en-Nîsâbü'rî

5.3.1. Es'ad es-Sıddîkî ed-Devvânî

İcâzet metnimizde Ebu'l-Kasım Abdulkerîm er-Râfî'î'den (ö. 623/1226) sonra Muhammed b. Muhammed el-Cezerî (ö. 833/1429) yer almaktadır. Bu sebeple er-Râfî'î'nin el-Cezerî'den icâzet aldığı zannedilmektedir. Halbuki er-Rafîî, el-Cezerî'den yaklaşık iki yüz yıl önce yaşamıştır. Bundan dolayı doğru olan el-Cezerî'den icâzet alan kişi er-Râfî'î değil, Es'ad ed-Devvânî'dir.³¹⁸

Es'ad ed-Devvânî, el-Muhakkik Şeyh Celâluddîn Muhammed b. Es'ad'ın babasıdır. Ölümü ve vefatı hakkında kaynaklarda yeterli bir bilgiye rastlanılmadı. Oğlu Celâluddîn Muhammed ondan alet ilimlerini, şer'i, akli ve edebi ilimleri ders almıştır. Mahmut es-Servistânî ve es-Seyid eş-Şerîf el-Curcânî'den dersler

³¹⁷ Ali b. Muhammed İbnu'l-Esîr, **el-Kamil fi't-târîh**, Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, Beyrut 1997, c.10 s.274.

³¹⁸ 'Alavânî, **İcâzetu ulemâ...**, s.86,87.

almıştır. ³¹⁹ İcâzetnâmede Es'ad ed-Devvavi'nin iki icâzeti zikredilmektedir. Bunlardan biri Muhammed b. Muhammed el-Cezerî olup devamı zikredilmemektedir. Diğer icâzetini ise es-Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî'den almıştır. Bunun devamı zikredilmiştir. Öncelikle devamı zikredilmeyen el-Cezerî'nin icâzetini ele alacağız.

5.3.2. Muhammed b. Muhammed el-Cezerî

Tam adı Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yusuf Ebu'l-Hayr Şemsuddîn el-Ömerî el-Cezerî³²⁰ olan bu büyük hadis ve kırâat alimi 751/1351 yılında Dımaşk'ta doğmuştur. Kırâat ilminde Kırâat-ı Seb'a olarak bilinen yedi farklı kırâatı öğrenmiştir. Daha sonra kırâat alimlerinden farklı okuma tarzları öğrenmek için Mısır'a gitmiştir. Ardından Şam'a geçip fıkıh ve hadis dersleri almıştır. 771 yılında tekrar Mısır'a dönerek fıkıh, usûl, beyân ve me'ânî ilimlerinin yanı sıra kırâat ilminde kendini geliştirip ilmi fetvâ verebilecek bir konuma gelmiştir. ³²¹

İbnu'l-Cezerî, Yıldırım Bayezid'le birlikte Timur'la 1402 yılında yapılan Ankara Savaşı'nda Timur'a esir düşmüştür. Timur onun ilmine olan saygısından dolayı ona güzel muamelede bulunup ve ülkesine götürerek Keş'te yaptırdığı medresede görevlendirmiştir. İbnu'l-Cezerî daha sonra Semerkant'a taşınmıştır ve orda büyük alim Seyyîd Şerîf el-Curcânî ile buluşmuştur. 833/1429 yılında Şiraz'da vefat etmiş ve kendi inşa ettiği Dâru'l-Kur'ân Külliyesi'nde defnedilmiştir. ³²²

İcâzetnâmemizde İbnu'l-Cezerî'nin icâzet silsilesinin zikredilmediğini söylemiştik. İbnu'l-Cezerî on kırâatta da icâzet almıştır. Biz bunlardan sadece İslam aleminde en çok kullanılan Asım kırâatının Hafs rivayetinin silsilesini zikredeceğiz. İbn Cezeri '*Tahbîru't-teysîr*' adlı eserinde bunu Ebu'l Hasan Tahir b. Ğalbun'dan, o; Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Salih el-Haşimî'den, o; Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Sehl el-Eşnânî'den, o; Ebu Muhammed 'Ubeyd b. Sabbah'dan, o; Hafs'tan, o;

³¹⁹ Çelebi, *Sullemu'l-vusûl*..., c.2, s.45; 'Alavânî, *İcâzetu ulemâ*..., s.88.

³²⁰ İbnu'l-Cezerî olarak bilinir ve adını Ceziretü İbn Ömer'den alır. (Günümüzde "Botan" olarak anılan bu bölge, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu bölgesinde, Irak ve Suriye sınırlarına yakın bir konumda yer almaktadır.)

³²¹ Ziriklî, *el-A'lâm*, c.7, s.274; İbnul-İmâd el, *Şezârâtu'z-zeheb*, c.7, s.204,206; Sehâvî, *ed-Dev'u'l-lâmi*..., c.9, s.257; Celâleddîn es-Suyûtî, *Tabakâtu'l-huffâz*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, s.549 ; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, c.2 s.257.

³²² Suyûtî, *Tabakâtu'l-huffâz*, s.549 ; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, c.2 s.257-259. ; Abdulğani el-Makdîsî, *Umdetu'l-ahkâm min kelâmi hayri'l-enâm* Daru's-Sekafeti'l-Arabiyye, Beyrut 1988, s.457; Ziriklî, *el-A'lâm*, c.7, s.274; İbnul-İmâd el, *Şezârâtu'z-zeheb*, c.7, s.204,206.

‘Asım’dan, o; Ebu Abdillâh b. Hubeyb es-Sülemi ve Zirr b. Hubeyş el-Esedî’den, onlar; Hz. Osman, Hz. Alî, İbn Mes‘ud, Ubeyy b. Ka‘b ve Zeyd b. Sabit’ten, onlar Resulullah’tan (s.a.v.), o; Cebrail (a.s) den ve o; Allah (c.c) den aldığını söylemiştir.³²³

İbnu’l-Cezerî yüze yakın eser yazmıştır. Önemli eserleri şunlardır.

- a) *Takrîbu’n-neşr fî’l-kırâati’l-‘aşr* (Kırâat)
- b) *Tayyibetu’n-neşr fî’l-kırâati’l-‘aşr* (Kırâat)
- c) *et-Temhid fî ‘ilmi’t-tecvid* (Kırâat)
- d) *el-Hisnu’l-hasîn min kelâmi seyyidi’l-murselîn* (Hadis)
- e) *Câmi’u’l-esânid* (Tabakat)
- f) *Tahbîru’t-teysîr*
- g) *Usûlu’l-kırâat*³²⁴

5.3.3. es-Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî

el-Curcânî’den Muhammed b. Yahya en-Nîsâbûrî’ye kadar ki silsile daha önce Muhyiddîn el-Gûşekenârî’nin Seyyid Şerîf el-Curcânî’den alıp Muhammed en-Nîsâbûrî’ye varan silsile ile aynıdır. Dolayısıyla bu icâze silsilesi el-Curcânî’de diğer silsile ile birleşmektedir. Binaenaleyh Curcânî ve sonrasını tekrar zikretmeye gerek yoktur.

5.4. ed-Devvânî’nin Şeyh Muzhiruddîn el-Kâzerûnî’den Aldığı Muhammed en-Nîsâbûrî’ye Kadar Olan İcâzet Silsilesi

5.4.1. Şeyh Muzhiruddîn el-Kâzerûnî

Tam adı Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kâzerûnî el-Medenî olup Ebû’s-Senâ olarak meşhur olmuştur. 757/1356 yılında İran’ın Fars bölgesine bağlı olup Şirâz’a yakın olan Kâzerûn şehrinde doğmuştur. Fîruzabâdî, es-Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî, Muhammed b. Ahmed, Zeynu’l-‘Irâkî, İbn Kesîr ve es-Sirâcu’l-Bulkînî gibi önemli alimlerden ders almıştır. Aynı zamanda İbn Fehd, Ez-Zeynu’l-Merâğî ve

³²³ Muhammed b. Muhammed İbnu’l- Cezerî, *Tahbîru’t-teysîr fî’l-kırâati’l-‘aşere*, Daru’l-Kur’an li’n-neşri ve’t-tevzi’, Ürdün 2000, s.121.

³²⁴ İbnu’l- Cezerî, *Tahbîru’t-teysîr...*, s.121; Sehâvî, *ed-Dev’u’l-lâmi’...*, c.9, s.255; Suyûtî, *Tabakâtu’l-huffâz*, s.549; Ziriklî, *el-A’lâm*, c.7, s.274.

Hüseyinu'l-Fethi gibi meşhur alimlere ders vermiştir. 843/1439 yılında Medine'de vefat etmiştir. Eserleri şunlardır:

a. *İrşâdu'l-kavî ilâ mesâliki'l-havî*

b. *'Unvânu's-şeref*³²⁵

İcâzetnâmede el-Kâzerûnî'nin iki icâzeti zikredilmektedir. Bunlardan biri es-Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî'den aldığı ve Muhammed en-Nisâbûrî'ye varan icazettir ki bu daha önce zikredilen el-Guşekenârî ve Es'âd ed-Devvânî'nin icâzet silsileleriyle birleşmektedir. Dolayısıyla bunu tekrar zikretmeye gerek yoktur.

Diğeri ise Muhammed b. Yakup el-Fîruzâbâdî'den aldığı icâzetidir. Bu icâzet silsilesi Muhammed el-Kâzvînî'ye ulaşmaktadır. Muhammed el-Kazvînî daha önce zikrettiğimiz es-Servistânî'nin silsilesinde yer alan bir alimdir. İmâm Nevevî sonrası silsile bu silsile ile burada birleşmektedir. Muhammed el-Kazvînî sonrasını, es-Servistânî'nin silsilesinde zikretmiştik. Dolayısıyla burada sadece Muhammed el-Kazvînî'ye kadar olan kısmını zikredeceğiz. Bu silsile şöyle devam etmektedir:

1. Fîruzabâdî
2. Muhyiddîn el-Haddâd
3. İmâm en-Nevevî
4. Sellâr b. Hasan el-İrbîlî
5. Muhammed el-Kazvînî

5.4.2. Muhammed b. Yakub el-Fîruzâbâdî

Tam ismi Mecduddîn Muhammed b. Yakub b. İbrahim b. Ömer eş-Şîrâzî eş-Şafî'î el-Fîruzâbâdî olup 729/1328 yılında İran'ın bir şehri olan Kazerûn'da doğmuştur. Yedi yaşında iken Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemiş, sekiz yaşlarında ailesiyle birlikte Şîrâz'a yerleşmiştir. Eğitimi başta babası olmak üzere Şîrâz'ın büyük alimlerinden almıştır. Daha sonra Bağdat, Şam gibi birçok ilim merkezini ziyaret ederek ilim halkalarına katılmıştır. Yaklaşık yüz elli alimden ders aldığı kaydedilmiştir. Aynı zamanda güçlü bir hâfizaya sahip olan el-Fîruzâbâdî, el-Askalânî'nin belirttiğine göre her gece iki yüz satır ezberlemeden yatmamıştır.

³²⁵ Şevkânî, *el-Bedru't-tâli'*, c.1, s.205; Sehâvî, *ed-Dev'u'l-lâmi'*..., c.2, s.302; Muhammed b. Ahmed el-Fâsî, *Zeylu't-takyid fî rivâyeti's-suneni ve'l-esânid*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, c.2 s.50;

817/1415 yılında Yemen'in Zebîd şehrinde vefat etmiştir. el-Fîruzâbâdî, lûgat çalışmalarının yanı sıra hadis, tefsir, fıkıh ve tarih alanlarında da yetkin bir alim olmuş bu alanlarda yetmişten fazla eser kaleme almıştır. Önemli eserleri şunlardır:

- a) *el-Kâmûsu'l-muhît* (Sözlük)
- b) *el-Ferâiz* (Sözlük)
- c) *er-Risâle fî me'âni ba'di'l-hurûf* (Sözlük)
- d) *Besâiru zevi't-temyîz fî letâifi'l-kitabi'l-'azîz* (Tefsir)
- e) *Tenvîrü'l-mikbâs min Tefsiri İbn 'Abbâs* (Tefsir)
- f) *Sifru's-sa'âde fî'l hadis ve's-siye* (Hadis)³²⁶

5.4.3. Şeyh Muhyeddin el-Haddâd

Tam adı Muhyeddîn Yahya b. Ali b. Ebu'l-Hasan ed-Dımeşki olup 666/1267 yılında Şam'da doğmuştur. İmâm Nevevî'nin ders halkalarına katılmıştır. Önemli talebelerinden biri Muhammed b. Yakup el-Fîruzâbâdî'dir. 757/1356 yılında Şam'da vefat etmiştir.³²⁷

el-Haddâd'dan sonra daha önce zikretmiş olduğumuz Ebû Zekerıyya Yahya b. Şeref en-Nevevi gelmektedir.

5.4.4. Sellâr b. Hasan el-İrbîlî

Tam ismi Kemâluddîn Sellâr b. el-Hasan b. Ömer el-İrbîlî eş-Şâfi'î'dir. Hayatı hakkında yeterli malumat bulunmayan el-İrbîlî, Takiyuddîn İbnu's-Salâh'ın öğrencilerindedir. İmâm Nevevi kitaplarında el-İrbîlî'yi hocaları arasında zikretmiştir. Ruyânî'nin '*el-Bahr*' adlı eserini ihtisâr etmiştir. 670/1272 yılında Dımeşk'te vefat etmiştir. Bâbu's-Sağır denilen şehitler mezarlığına defnedilmiştir.³²⁸

³²⁶ Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris*, c.2 s.907-910; İbnul-İmâd el, *Şezârâtu'z-zeheb*, c.9 s.186-192 ; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, c.2, s.280; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, c.12, s.118; Ziriklî, *el-A'lâm*, c.7, s.146,147.

³²⁷ Salahattin Eybek es-Safadî, *A'yânu'l-asr ve a'vânu'n-nasr*, Daru'l-Fıkr, Şam 1998, c.5 s.568,569.

³²⁸ İbn Kesîr, *Tabakâtu fukahî's-Şâfi'îyyîn*, s.888,889 ; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c.13 s.261; İbnul-İmâd el, *Şezârâtu'z-zeheb*, c.5, s.331,332; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, c.4, s.235.

6. MUHAMMED B. YAHYA EN-NÎSÂBÛRÎ'DEN ABDULLAH B.YUSUF EL-CUVEYNÎ'YE KADAR OLAN İCÂZET SİLSİLESİ

Abdullah b.Yusuf el-Cuveynî'nin iki icâzeti olup ve ondan sonraki silsile iki koldan devam edeceğinden dolayı, öncelikle Muhammed b. Yahya en-Nîsâbûrî'den Abdullah b.Yusuf el-Cuveynî'ye kadarki silsile zikredilecek, ardından ondan sonraki iki silsileye geçilecektir. Bu silsile bu şekildedir:

1. İmâm Gazâlî
2. Abdülmelîk el-Cuveynî
3. Abdullah b.Yusuf el-Cuveynî

6.1. İmâm Gazâlî

Tam ismi Huccetu'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî et-Tûsi eş-Şâfi'î olup 450/1058 yılında günümüzde Meşhed olarak adlandırılan Tûs şehrinde doğmuştur. Küçük yaşta vefat eden oğlu Hâmid'e atfen Ebû Hâmid lakabıyla tanınır. Kaynakların çoğu babasının iplikçilik mesleğiyle uğraştığından dolayı iplikçi manasına gelen 'Gazâlî' lakabını almıştır. Ailesi oldukça fakir ve tasavvuf ehli olarak bilinir. İmâm Gazâlî, ilmi eğitimine Tûs şehrinde Ahmed b. Muhammed er-Razkânî'nin yanında başlamıştır. Daha sonra Curcân şehrine giderek eğitimine Curcân'da devam etmiştir. Beş yıl Curcan'da kaldıktan sonra Tûs'a dönerken eşkiyalar tarafından soyulmuş ve bütün kitapları ve notları gaspedilmiştir. Gazâlî soyguncuların peşinden gitmiş ve ısrarla ders notlarının geri verilmesini, çünkü yıllarını vererek bunları elde ettiğini, onlar sayesinde ilim sahibi olduğunu ve bu notların onlara yaramayacağını söylemiştir. Eşkiya başı: "Sen nasıl bir ilim ehlin ki elinden defterlerin alındığında sende ilim namına bir şey kalmıyor?" demiş ve ders notlarını ona geri vermiştir. Gazâlî, sonunda notlarını geri almayı başarsa da bu olayı ilahi bir uyarı olarak görüp, tüm notlarını ezberlemeye karar vermiştir.³²⁹

Gazâlî daha sonra Nişâbur'daki Nizamiye Medresesi'ne gitmiş ve yirmi sekiz yaşlarına kadar orada eğitim görmüştür. Hocası İmâm-ul Haremeyn el-Cuveynî'nin

³²⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, c.14 s.267-279 ; Çelebi, *Sullemu'l-vusûl...*, c.3 s.235,236; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, c.10, s.252; İbn Hallikân, *Vefâyâtu'l-a'yân...*, c.1, s.98; Subkî, *Tabakâtu's-şafi'iyyeti'l-kubrâ*, c.4, s.103-107.

ölümünün ardından, Büyük Selçuklu Devleti veziri Nizâmülmülk, Gazâlî'yi Bağdat'taki Nizamiye Medresesi'nin baş müderrisliğine atamıştır. Ancak Nizâmülmülk'ün 1092 yılında Horasan'da suikastla öldürülmesi sonrasında, nefisini tezkiye etmek ve hacca gitmek niyetiyle 1095 yılında Bağdat'ı terk etmiştir. Önce Şam'ı ve Kudüs'ü ardından Medine ve Mekke'yi ziyaret etmiş 1105 yılında Tûs'a geri dönmüştür. Nizâmülmülk'ün oğlu Fahrulmülk'ün isteği üzerine 1106 yılında Nişâbur Nizamiye Medresesi'nde dersler vermeye başlamıştır. 505/1111 yılında doğduğu Tûs şehrine dönüp, aynı yıl orada vefat etmiştir. Mezarı Tûs'un Taberan kasabasındadır.³³⁰

Velûd bir alim olan İmâm Gazâlî, İslâm alimleri arasında en çok eser yazan müelliflerden biridir. Eserlerinden bazıları şunlardır:

- a) *el-Basît* (Şafi'î fikhî)
- b) *el-Vasît* (Şafi'î fikhî)
- c) *el-Vecîz* (Şafi'î fikhî)
- d) *el-Mustasfâ fî 'ilmi 'l-usûl* (Usûlü'l-Fıkıh)
- e) *Mi'yaru 'l-'ilm* (Mantık)
- f) *Makâsidu 'l-felâsife* (Felsefe)
- g) *el-Munkiz mine 'd-dalâl* (Tasavvuf)
- h) *İhyâ 'u 'ulûmi 'd-dîn* (Tasavvuf)
- i) *Mîzânu 'l-'amel* (Tasavvuf)
- j) *Kimyâ-yı Sa'âdet* (Tasavvuf)
- k) *Eyyuhe 'l-veled* (Tasavvuf)
- l) *Minhâcu 'l-'âbidîn* (Tasavvuf)
- m) *Mukâşşefetu 'l-kulûb* (Tasavvuf)³³¹

6.2. İmâmu'l-Haremeyn Abdülmelîk el-Cuveynî

Tam ismi Ebu'l-Me'âli Ruknuddîn Abdülmelîk b. Abdullah b. Yusuf el-Cuveynî et-Tâî en-Nisâbûrî olup 419/1028 yılında Nişâbur yakınlarındaki Cuveyn'de doğmuştur. İlk olarak Cuveyn'de babasından eğitim almış ardından amcası Ali b.

³³⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c.12 s.173,174 ; İbn Hallikan, *Vefeyâtu'l-a'yân*, c.4 s.218; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, c.14 s.267-279 ; Çelebi, *Sullemu'l-vusûl...*, c.3 s.236.

³³¹ Subkî, *Tabakâtu's-şafi'yyeti'l-kubrâ*, c.6 s.224-228 ; İbnu'l-Esîr, *el-Kamil fî't-tarih*, c.10 s.252; Çelebi, *Sullemu'l-vusûl...*, c.3 s.236.

Yusuf'un yanında ilim tahsil etmiştir. Ebu'l-Kâsım el-İsferâyînî'den usûl dersleri almıştır. Mihne³³² olaylarının yaşandığı bir dönemde Büyük Selçuklu Veziri Amîdülmülk Mansûr b. Muhammed el-Kundurî'nin (ö.456/1064), Eş'ari alimlerinin ders ve vaaz vermelerini yasaklamasının ardından İmâm Kuşeyrî³³³ (ö.465/1072) ve Beyhakî³³⁴ (ö.458/1066) gibi diğer alimlerle birlikte Bağdat'a göç etmiştir. Daha sonra Hicaz'a gitmiş, dört yıl boyunca Mekke ve Medine'de kalmıştır. İmâmu'l-Haremeyn lakabını bundan dolayı almıştır. Vezir el-Kundurî'nin görevden alınıp yerine Nizâmülmülk'ün (ö.485/1092) getirilmesiyle Cuveynî Nişâbur'a dönmüş ve kendisi için inşa ettirilen Nizâmiye Medresesi'nde otuz yıla yakın başmüderres olarak görev yapmıştır.³³⁵

Hayatının son yıllarında tasavvufa ve tezkiyeye yönelmiş ve riyâzetle meşgul olmuştur. 478/1085 tarihinde Nişâbur yakınlarındaki Buştenikân'da vefat etmiştir. Şâfi'î fıkıh kitaplarında 'İmâm' tabiriyle kastedilen kişi Abdulmelîk el-Cuveynî'dir.

İmâm Cuveynî otuza yakın eser bırakmıştır. Önemli eserleri şunlardır:

- a) *Nihâyetu'l-matleb fî dirâyeti'l-mezheb* (Şâfi'î fıkıhı)
- b) *el-Burhan fî usûli'l-fikh* (Usûlü'l-Fıkıh)
- c) *el-Varakât fî usûli'l-fikh* (Usûlü'l-Fıkıh)
- d) *eş-Şamil fî usûli'd-dîn* (Kelam)
- e) *el-'Akîdetu'n-nizâmiyye* (Kelam)³³⁶

6.3. Abdullah b.Yusuf el-Cuveynî

Tam ismi Ebû Muhammed Ruknu'l-İslâm Abdullah b. Yusuf b. Abdullah el-Cuveynî olup, Cuveyn'de doğmuştur. İmâmu'l-Haremeyn Abdulmelîk el-Cuveynî'nin babasıdır. Fıkıh, usûl, gramer, tefsir ve edebiyat gibi birçok ilim dalında derin bilgi sahibi olduğu için Ruknu'l-İslâm lakabıyla anılmıştır. Abdullah b.Yusuf

³³² Abbasi Halifesi Memun b. Harun Reşid'in Mutezile'nin başta Kur'an'ın mahluk olması (yaratılmış olması) öğretilerini zorla kabul ettirmek gayesiyle 833 yılında başlattığı ve bunu kabul etmeyen bazı âlimlerin sorguya çekilerek işkence edilip hapsedilmelerine ilişkin olaylara verilen isimdir. Bu olaylar 849 yılında Halife el-Mütevekkil 'ala'llah'ın bu tartışmaları yasaklamasıyla sona ermiştir.

³³³ *'er-Risâlet'ul-Kuşeyrî* adlı eserin müellifi. Kelâm, mutasavvıf, hadis ve tefsir âlimi.

³³⁴ Asıl ismi Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhaki olan muhaddis ve Şafii alim.

³³⁵ İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-a'yân...*, c.2, s.341,342; Subkî, *Tabakâtu's-şafi'iyyeti'l-kubrâ*, c.5 s.155-222 ; Nuvayhid, *Mu'cemu'l-mufessirîn*, c.2, s.133; Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, c.1, s.168.

³³⁶ Subkî, *Tabakâtu's-şafi'iyyeti'l-kubrâ*, c.5 s.155-222 ; Nuvayhid, *Mu'cemu'l-mufessirîn*, c.2, s.133.

el-Cuveynî, Nişâbur'da Ebû Bekir es-Sulûkî'den Şafî'î fikhına dair eğitimine başladıktan sonra Merv'e gidip Şeyh Ebûbekir Abdullah b. Ahmed el-Mervezî'nin yanında eğitimini tamamlamış ve icâzet almıştır. Daha sonra Nişâbur'a geri dönen el-Cuveynî, 438/1047 yılında vefat edinceye kadar burada kalmıştır.³³⁷

Önemli eserleri şunlardır:

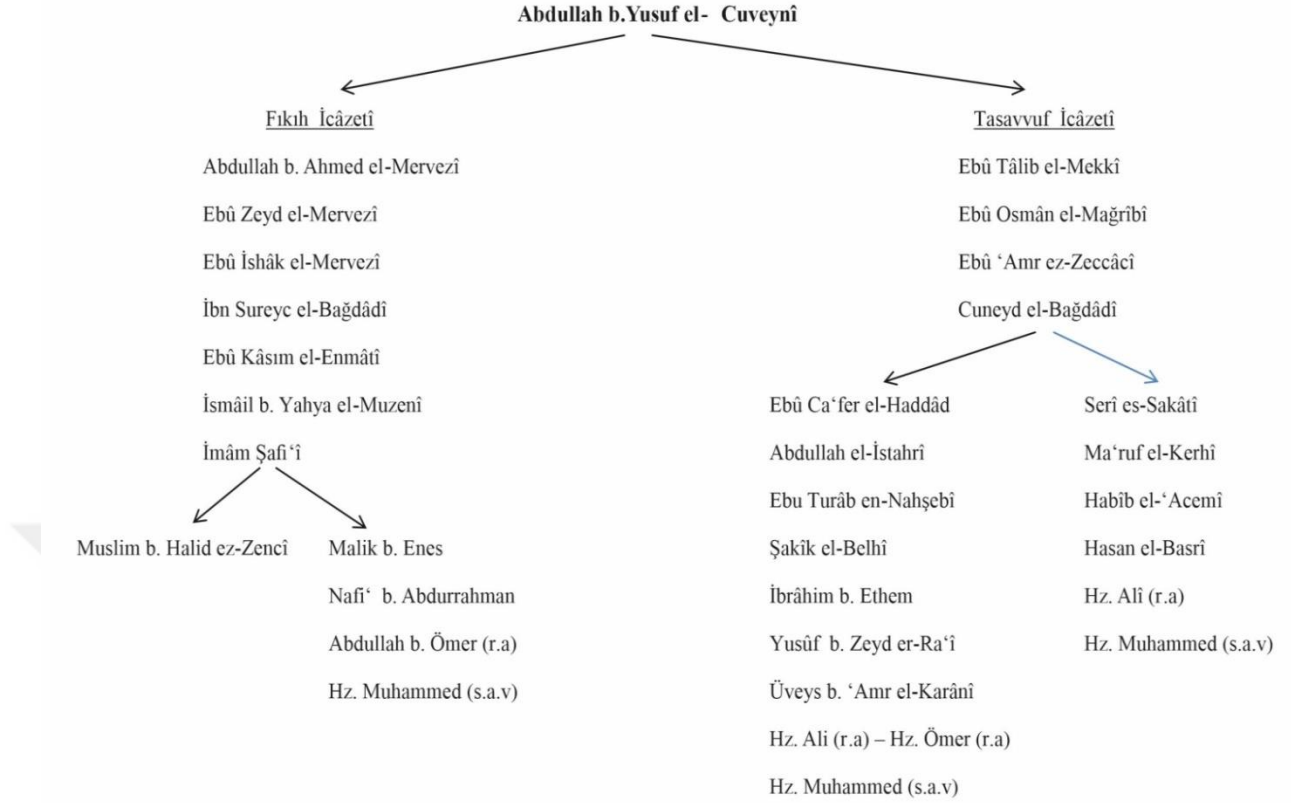
- a) *et-Tefsîru'l-Kebîr*
- b) *et-Tabsire* (Şafî'î fikhı)
- c) *et-Tezkire* (Şafî'î fikhı)
- d) *el-Furûk* (Şafî'î fikhı)
- e) *es-Silsile* (Şafî'î fikhı)
- f) *Şerhu'r-Risâle* (Usûlü'l-Fıkh)³³⁸

7. ABDULLAH B.YUSUF EL-CUVEYNÎ'NİN SİLSİLE SONUNA KADARKİ İCÂZET SİLSİLESİ

İcâzetnâmemizde aşağıdaki şekilde belirtildiği gibi Abdullah b.Yusuf el-Cuveynî'nin biri fıkıh diğeri tasavvuf olmak üzere iki icâzeti zikredilmektedir. Fıkıh icâzetini Abdullah b. Ahmed el-Mervezî'den, tasavvuf icâzetini de Ebû Tâlib el-Mekkî'den almıştır. Öncelikle fıkıh icâzet silsilesini ele alacağız.

³³⁷ İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-a'yân...*, c.3, s.47,48; Subkî, *Tabakâtu's-şafi'iyyeti'l-kubrâ*, c.5 s.73; Zehebi, , *Siyeru a'lâmu'n-nubelâ*, c.17, s.617; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, c.6, s.165; Ziriklî, *el-A'lâm*, c.4, s.290,291.

³³⁸ Subkî, *Tabakâtu's-şafi'iyyeti'l-kubrâ*, c.5 s.73-75; İbn Kesîr, *Tabakâtu's-şâfi'iyyîn* Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire 1993, s.392.

7.1. Abdullah b.Yusuf el-Cuveynî'nin el-Mervezi'den Aldığı İcâzet Silsilesi

Bu silsile bu şekildedir:

1. Abdullah b. Ahmed el-Mervezi
2. Ebû Zeyd el-Mervezî
3. Ebû İshak el-Mervezî
4. İbn Sureyc el-Bağdâdî
5. Ebû Kâsım el-Enmâtî
6. İsmail b. Yahya el-Muzenî
7. İmâm Şâfi'î
8. Muslim b. Halid ez-Zencî
9. İmâm Malik
10. Nâfi' b. Abdurrahman el-Medenî
11. H.z. Abdullah b. Ömer (r.a.)
12. H.z. Muhammed (s.a.v.)

7.1.2. Abdullah b. Ahmed el-Mervezî

Tam ismi Ebûbekir Abdullah b. Ahmed b. Abdillâh el-Kaffâl el-Mervezî el-Horasânî olup 327/939 yılında Merv’de doğmuştur. Ebû Bekr Muhammed b. Ali el-Kaffâl eş-Şâfiî ile karıştırılmaması için, Muhammed b. Ali’ye el-Kaffâlû’l-Kebîr, kendisine de el-Kaffâlû’s-Sağîr denilmiştir. Sadece Kaffâl tabiri kullanıldığında hadis, tefsir, fıkıh usûlü ve kelâm eserlerinde Muhammed b. Ali eş-Şâfiî, fıkıh kitaplarında ise Abdullah b. Ahmed el-Mervezi kasedilmektedir. el-Mervezî Horasân’ın en büyük alimlerinden biri olup, Şâfi’î mezhebinin Horasân ekolünün kurucusudur. Gençliğinde çilingir mesleğiyle uğraştığından ve mesleğinde çok iyi bir usta olmasından dolayı çilingir manasına gelen ‘kaffal’ lakabını almıştır. Gençliğini bu mesleği yapmakla geçiren el-Mervezî, otuz yaşına geldikten sonra ilim öğrenmeye başlamıştır. 417/1026 yılında Sicistan’da doksan yaşlarındayken vefat etmiştir.³³⁹

Eserleri:

- a) *el-Fetâvâ*
- b) *Şerhu Furû’i İbn Haddâd*³⁴⁰
- c) *Şerhu’t-Telhîs* (Şâfi’î fıkıhı)³⁴¹

7.1.2. Ebû Zeyd el-Mervezî

Tam ismi Ebû Zeyd Muhammed b. Ahmed b. Abdullah b. Muhammed el-Mervezî olup 301/913 yılında Merv’de doğmuştur. Çok fakir bir aileden gelen Ebû Zeyd, bütün zorluklara rağmen ilim öğrenmek için Irak, Suriye ve Mekke’ye gitmiştir. İmâm Buhârî’nin talebesi olan el-Ferebri’den *Sahihi’l-Buhârî*’yi rivâyet eden en önemli öğrencilerindendir. Birçok memleket gezip *Sahihi’l-Buhârî*’yi oralara nakletmiştir. Şâfi’î fikhını Ebû İshak el-Mervezî’den (ö.340/951) almıştır.

³³⁹ Subkî, *Tabakâtu’s-şâfi’iyyeti’l-kubrâ*, c.5 s.53,54 ; Çelebi, *Sullemu’l-vusûl*..., c.2 s.202 ; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nubelâ*, c.16 s. 406; İbn Hallikân, *Vefâyâtü’l-a’yân*..., c.3, s.132.

³⁴⁰ İbn Haddâd’ın el-Furû’ adlı eserinin şerhidir.

³⁴¹ Çelebi, *Sullemu’l-vusûl*..., c.2 s.202 ; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nubelâ*, c.16 s. 406; Subkî, *Tabakâtu’s-şâfi’iyyeti’l-kubrâ*, c.6, s.72.

Ömrünün sonlarına doğru yedi yılını Mekke’de geçirdikten sonra memleketi Merv’e geri dönmüş ve 371/981 yılında yetmiş yaşlarındayken vefat etmiştir.³⁴²

7.1.3. Ebû İshak el-Mervezî

Tam ismi Ebû İshak İbrahim b. Ahmed b. İshak el-Mervezî olup Merv’de dünyaya gelmiştir. Kendi döneminde Bağdat’ta Şafî’î Mezhebinin önde gelen alimlerinden biri olmuştur. İbn Sureyc’in en önde gelen öğrencilerinden olup uzun yıllar Bağdat’ta dersler vermiş ve bu süreçte birçok eser kaleme almıştır. Aralarında Ebû Zeyd el-Mervezî, Ebû Hamid el-Merverûzî ve Basrâ müftüsü Kâdî Ebû Hamid Ahmed b. Bişr el-Marverdî gibi isimlerin bulunduğu önemli şahsiyetler yetiştirmiştir. Hayatının son döneminde Mısır’a dönmüş ve burada 340/951 tarihinde Receb ayının dokuzunda yetmiş yaşlarında iken vefat etmiştir. İmâm Şafî’î’nin türbesine defnedilmiştir.³⁴³

Önemli eserleri şunlardır:

- a) *Şerhu Muhtasari ’l-Muzeni*³⁴⁴
- b) *Kitâbu ’t-tavassut beyne ’ş-Şâfi’î ve ’l-Muzeni*
- c) *el-Vesâyâ ve hisabu ’d-devr*
- d) *el-Fusûl fî ma ’rifeti ’l-usûl*
- e) *Kitâbu ’l-husûs ve ’l-’umûm*
- f) *eş-Şurût ve ’l-vesâ’ik*³⁴⁵

7.1.4. İbn Sureyc el-Bağdâdî

Tam ismi Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Ömer b. Sureyc el-Bağdâdî olup 249/864 yılında Bağdat’ta doğmuştur. İbn Sureyc, İmâm Şafî’î’nin öğrencilerinden Ebû Dâvûd es-Sicistânî ve Za’ferânî’nin hadis derslerine katılarak hadis eğitimi almıştır. Taberistan, Şîrâz ve Bağdat gibi farklı bölgelerde dersler vermiştir. Şafî’î mezhebi içerisinde Küçük Şafî’î manasına gelen ‘eş-Şâfi’îyyu’s-Sağîr’ lakabıyla tanınmıştır.

³⁴² Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nubelâ*, c.7 s.327,328 ; İbnul-İmâd el, *Şezârâtü’z-zeheb*, c.3, s.76; İbn Salâh Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezurî, *Tabakâtü’l-fukahâ’i’s-şâfi’iyye*, Daru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrut 1992, c.I s.94,95; İbn Hallikân, *Vefâyâtü’l-a’yân...*, c.4, s.208.

³⁴³ Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nubelâ*, c.7 s.39; Şîrâzî, *Tabakâtü’l-fukahâ*, s.112-116; İbn Hallikân, *Vefâyâtü’l-a’yân...*, c.1, s.26,27.

³⁴⁴ İmâm Şafî’î’nin talebesi Müzenî’nin kitabının şerhidir.

³⁴⁵ Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Kâdî Şuhbe, “*Tabakâtü’s-Şâfi’iyye*, ‘Alemlü’l-Kutub, Beyrut 1987, c. 1, s.105; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nubelâ*, c.7 s.39; Şîrâzî, *Tabakâtü’l-fukahâ*, s.117,118.

Irak'ta Şâfi'î alimlerinin önde gelen hocalarından biri olan İbn Sureyc, III/IX. yüzyılın müceddidi olarak kabul edilir. İbn Sureyc, Müzenî'nin mezhep içinde neden olduğu sapmayı düzelttiğini ifade etmiştir. Bu anlamda Şâfiî mezhebinin ıslahatçısı olarak görülmüştür. Nitekim İbn Sureyc ile Müzenî arasında özellikle taklit konusunda büyük farklar bulunmaktadır. İbn Sureyc 306/918 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.³⁴⁶

İbn Sureyc'in dörtüye yakın eser bıraktığı söylenmektedir. Önemli eserleri şunlardır:

- a) *er-Redd 'ala İbn Davûd fî iptâli 'l-kıyâs*
- b) *el-Vedâi ' li mansûsi 'ş-şerai '*
- c) *el-Aksâm ve 'l-hisâl*
- d) *el-İntisâr*
- e) *el-A'zâr ve 'l-enzâr*
- f) *et-Takrîb beyne 'l-Müzenî ve 'ş-Şâfi'î*
- g) *Muhtasar fî 'l-fıkh*³⁴⁷

7.1.5. Ebû Kâsım el-Enmâtî

Tam ismi Ebû Kâsım Osmân b. Sa'id b. Beşşâr el-Enmâtî olup Bağdat'ta doğmuştur. İlim öğrenmeye başlamadan önce dokuma işiyle uğraştığı için bu anlama gelen 'Enmâtî' lakabıyla tanınmıştır. İlk eğitimini Bağdat'taki Şâfi'î fukahalarından almış daha sonra Mısır'a gidip Şâfi'î'nin öğrencilerinden Rebî' b. Süleyman el-Murâdî ve İsmail b. Yahya el-Müzenî'nin derslerine katılmıştır. Daha sonra Bağdat'a dönerek Şâfi'î fikhını burada yaymaya çalışmıştır. Enmâtî, Şâfi'î Mezhebi'nin ikinci tabakasında yer alan büyük alimlerinden biri kabul edilmiştir. Bağdat'taki camilerde verdiği Şâfi'î fikhı dersleri yoğun ilgi görmüş ve 'Bağdat müftüsü' olarak meşhur olmuştur. 288/901 yılında Bağdat'ta vefat eden Enmâtî'nin herhangi bir eser kaleme aldığı bilinmemektedir.³⁴⁸

³⁴⁶ Şîrâzî, *Tabakâtu'l-fukahâ*, s.108,109; İbn Hallikân, *Vefâyâtu'l-a'yân...*, c.1, s.49-68; Zehebi, , *Siyeru a'lâmu'n-nubelâ*, c.14, s.201-204.

³⁴⁷ İbn Hallikân, *Vefâyâtu'l-a'yân...*, c.1, s.49-68; Subkî, *Tabakâtu's-şâfi'iyyeti'l-kubrâ*, c.3, s.21 ; Şükrü Özen, "İbn Süreyc", DİA,TDV Yayınları, İstanbul 1999, c.20 s. 363-366.

³⁴⁸ İbn Hallikân, *Vefâyâtu'l-a'yân...*, c. 3, s.241; Şîrâzî, *Tabakâtu'l-fukahâ*, s.104; Subkî, *Tabakâtu's-şâfi'iyyeti'l-kubrâ*, c.2, s.301,302 ; Zehebî, *Siyeru a'lâmu'n-nubelâ*, c.10, s.460; Nasi Aslan, İbrahim Sizgen, Şîrâzî'nin el-Mühezzeb Adlı Eserinde Enmâtî'ye Nispet Ettiği

7.1.6. İsmail b. Yahya el-Muzenî el-Mısırî

Tam ismi Ebû İbrahîm İsmail b. Yahya b. İsmail el-Muzenî el-Mısırî olup 175/791 yılında Mısır'da doğmuştur. İlk dönemlerde Mâlikî mezhebine mensup olan el-Müzenî, İmâm Şâfi'î Mısır'a geldiğinde ondan ders almaya başlamış ve İmâm Şâfi'î'nin yanında kalarak en önemli talebelerinden biri haline gelmiştir. İmâm Şâfi'î'nin vefatından sonra da Şâfi'î fikhını yeni nesillere aktarmak için büyük bir çaba sarf etmiştir. İmâm Şâfi'î kendisi hakkında "Muzenî benim mezhebimin destekçisidir" ifadelerini kullanmıştır. İmam Muzenî 264/878 yılında Mısır'da vefat etmiş ve İmâm Şâfi'î'nin türbesinin yakınına defnedilmiştir.³⁴⁹

Önemli eserleri şunlardır.

- a) *el-Câmi 'u'l-kebîr*
- b) *el-Câmi 'u's-sağîr*
- c) *el-Muhtasar*³⁵⁰
- d) *el-Mesâilu 'l-mu'tebere*
- e) *Mu'tekâd ('Akidetü Ahmed b. Hanbel)*³⁵¹

7.1.7. Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'î

Tam ismi Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'î el-Kureysî olup 150/767 yılında Fîlistin'in Gazze şehrinde doğmuştur. Şâfi'î Mezhebi'nin kurucusu olan İmâm Şâfi'î'nin nesebi Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) dördüncü kuşaktan dedesi olan Abdümenâf ile kesişmektedir. Babası vefat ettikten sonra annesi onu iki yaşındayken Mekke'ye götürmüştür. Yedi yaşındayken Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemiş, genç yaşından itibaren ilimle uğraşmıştır. Başta Sufyân b. 'Uyeyne ve Mekke müftüsü Müslim b. Halid ez-Zencî olmak üzere birçok alimden ders almış, onbeş yaşına geldiğinde fetvâ verebilecek bir seviyeye ulaşmıştır.³⁵²

Görüşleri ve Şâfi'î Mezhebindeki Yeri, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.19 s.2-4.

³⁴⁹ İbn Kesîr, **Tabakâtu's-Şâfi'îyyîn**, s.122 ; Ebû İshak İbrâhim eş-Şîrâzî, **Tabakatu'l-fukahâ**, Daru Raidi'l-'Arabi, Beyrut, 1970, s. 104,106.

³⁵⁰ İmam Şâfi'î'nin öğrencileri tarafından Şâfi'î mezhebine dair yazılan ilk eserdir.

³⁵¹ Şîrâzî, **Tabakâtu'l-fukahâ**, s.97; İbn Hallikân, **Vefâyâtu'l-a'yân...**, c.1, s.27,69; İbn Kesîr, **Tabakâtu's-Şâfi'îyyîn**, s.122.

³⁵² Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhaki, **Menâkıbu's-Şâfi'î**, Kahire, Dârü't-Türas, 1971, c.1 s.102-104 ; İbn Hallikân, **Vefâyâtu'l-a'yân ...**, c.5 s.209.

İmâm Şâfi'î yirmili yaşlarında iken gelen telkinler üzerine 'Muvattâ' adlı eseri ezberleyip İmâm Malik'in yanına gitmeye karar vermiştir. Mekke valisinin yazdığı bir mektubu da yanına alarak Medine'ye gitmiş ve İmâm Malik'in vefatına kadar ondan ders almıştır. Daha sonra Mekke'ye geri dönmüş ve Yemen valisi tarafından Yemen'e kâdi olarak atanmıştır. Beş yıl bu görevi icra ettikten sonra Ebû Hanîfe'nin öğrencisi İmâm Muhammed eş-Şeybânî'den ders almak için Bağdat'a gitmiştir.³⁵³

İmâm Şâfi'î fıkıh alanında ehl-i re'y ve ehl-i hadis fıkıhını birleştirip kendi usûlünü oluşturmuştur. Kendi mezhebini önce Bağdat ve çevresinde yaymaya çalışmış ve burada öğrenciler yetiştirmiştir. Daha sonra Hicri 199 veya 200 yıllarında Mısır'a gitmiş ve ömrünün sonuna kadar Mısır'da kalmıştır. İmâm Şâfi'î 204/820 yılında vefat etmiş ve Kâhire'de Karâfe denilen yerde defnedilmiştir. Daha sonraları buraya bir türbe inşa edilmiştir. İmâm Şâfi'î'nin birçok eseri mevcuttur. Önemli olanları şunlardır:

- a) *el-Umm*³⁵⁴
- b) *er-Risâle*³⁵⁵
- c) *İhtilâfu'l-hadis*
- d) *Ahkâmu'l-Kur'ân*
- e) *Dîvânu's-Şâfi'î*
- f) *İbtâlu'l-istihsân*³⁵⁶

İcâzetnâmede İmâm Şâfi'î'nin biri Muslim b. Halid ez-Zencî'den, diğerini Mâlik b. Enes el-Yemenî'den aldığı iki icâzeti zikredilmektedir. İkisinde Naffî b. Hürmüz'den icâzet almışlardır.

7.1.8. Muslim b. Hâlid ez-Zencî

Tam ismi Ebû Halid Muslim b. Halid b. Muslim ez-Zencî el-Kureyşî el-Mahzûnî olup Mekke'de doğmuştur. İbn Cureyc'in en önemli öğrencilerinden biri olan ez-Zencî, hadislerin tasnif döneminde yaşamış ve Mekke müftülüğü yapmış

³⁵³ ; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân ...*, c.5 s.209-211; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, c.8 s.236.

³⁵⁴ Şâfi'î'nin Mısır'daki cedîd dönemi fıkıh düşüncesini en ayrıntılı şekilde yansıtan ve mezhebin fıkıhtaki en büyük kaynağıdır.

³⁵⁵ Fıkıh usûlündaki görüşlerini yazdığı eseridir. Ve bu eser İslam Tarihinde Fıkıh usûlündaki yazılmış ilk eser olmak itibarıyla büyük bir öneme sahiptir.

³⁵⁶ Şîrâzî, *Tabakâtu'l-fukahâ*, s. 71-73 ; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, c.8 s.236; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye...*, c.10, s.277; Ebu Nuaym, *Hilyetu'l-evliyâ*, c.9, s.68; İbn Hallikân, *Vefâyâtu'l-a'yân...*, c.4, s.164.

önemli bir muhaddistir. Aynı zamanda İmâm Şâfi'î'nin ilk hocası olması ona ayrı bir önem vermiştir. İmâm Şâfi'î'nin soy itibarıyla Kureyşî/Muttalibî olması, ez-Zencî'nin kendisiyle özel bir ilgi ve alaka göstermesine ve derslerine ehemmiyet vermesine vesile olmuştur. Ancak ez-Zencî, Mutezilî görüşlere sahip olduğundan başta İmâm Buhari olmak üzere birçok hadis alimi tarafından eleştirilmiş ve cerh edilmiştir. Zencî demelerinin sebebi kırmızıya yakın beyaz tenli olmasıdır. 179/795 yılında Mekke'de vefat etmiştir.³⁵⁷

7.1.9. Mâlik b. Enes el-Yemenî

Tam ismi Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî 'Amr el-Asbahî el-Yemenî olan İmâm Malik 93/712 yılında Medine'nin bir köyünde doğmuştur. Maliki mezhebinin kurucusu olan İmâm Malik, önemli hocalarından biri olan İbn Şihâb ez-Zuhrî'den çok istifade etmiştir. Ayrıca Ebu'l-Esved Muhammed b. Abdurrahman, Ebu'z-Zinâd Abdullah b. Zekvân, İbn Ömer'in âzatlısı Nâfi' b. Abdurrahman el-Medenî, Hişam b. 'Urve, Eyyûb es-Sahtiyânî, ve Yahya b. Sa'îd el-Ensârî gibi birçok alimin ilim meclislerine katılmıştır. Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf, Evzâî, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî ve Leys b. Sa'd gibi alimlerle de görüşmüş ve bilgi alışverişinde bulunmuştur. Hadis kitabı *Muvatta*'nın müellifi olan İmâm Malik, başta İmâm Şâfi'î olmak üzere binlerce talebe yetiştirmiştir. 179/795 yılında Medine'de vefat etmiş ve Cennetu'l-Bâkî'ye defnedilmiştir.³⁵⁸

7.1.10. Nâfi' b. Hürmüz

Tam ismi Ebû Abdillâh Nâfi' b. Hürmüz el-Kureyşî el-Adevî el-Medenî olan İmâm Nâfi', küçük yaşta bir fetih sırasında esir düşmüş ve ganimetlerin dağıtımında Abdullah b. Ömer'in payına düşmüştür. Yaklaşık otuz yıl boyunca Abdullah b. Ömer'in yanında kaldıktan sonra İbn Ömer onu azat etmiştir. Nâfi', İbn Ömer başta olmak üzere Hz. Âişe, Ummu Seleme, Ebû Sa'îd el-Hudrî, Ebû Hureyre gibi sahâbîlerden ve İbn Şihâb ez-Zuhrî, Humeyd et-Tavîl, Ebû İshak es-Sebî'î, İbn Ebî Leylâ, İbn Cureyc, Abdullah b. 'Avn gibi tâbiîlerden hadis rivâyeti yapmıştır. İmâm Nâfi' birçok talebe yetiştirmiştir. Talebeleri arasında Mâlik b. Enes, Evzâî, Leys b.

³⁵⁷ Ebu Nuaym, *Hilyetu'l-evliyâ*, c.9, s.135; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ* c.7 s.228,229; 'Askalânî, *Tehzîbu't-tehzib*, c.1, s.19.

³⁵⁸ İbn Hallikân, *Vefayâtu'l-a'yân...*, c.4 s.135-139 ; Ziriklî, *el-A'lâm*, c.5 s.257,258; Zehebi, , *Siyeru a'lâmu'n-nubelâ*, c.7, s.48-135; Ebu Nuaym, *Hilyetu'l-evliyâ*, c.7, s.316-355.

Sa'd, Eyyûb es-Sahtiyânî, Nâfi' b. Abdirrahmân, Sâlih b. Keysân, Yahya b. Sa'îd el-Ensârî, İbn Şubrume gibi tanınmış alimler bulunmaktadır..³⁵⁹

7.1.11. Hz. Abdullah b. Ömer (r.a.)

Tam adı Ebû Abdirrahmân Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb el-Kureşî el-'Adevî olan İbn Ömer, İslam'ın üçüncü yılında Mekke'de doğmuştur. Babasıyla birlikte İslamı kabul etmiş ve babasıyla birlikte Medine'ye hicret etmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ile birlikte Hendek Savaşı, Bey'atu'r-Rıdvân, Hayber Savaşı, Mekke'nin fethi ve Huneyn Savaşı'na katılmıştır. Abdullah b. Ömer Ashab-ı Kirâm'dan en çok fetvâ veren yedi sahâbiden biridir. 73/693 yılında 85 yaşında iken Mekke'de vefat etmiştir.³⁶⁰

Abdullah b. Ömer icâzetini manevi bir şekilde Hz. Muhammed Mustafâ'dan (s.a.v.), o; Hz. Cebrail'den (a.s), o; Allah'dan (c.c) almıştır.

7.2. Abdullah b.Yusuf el-Cuveynî'nin Ebû Talib el-Mekkî'den Aldığı İcâzet Silsilesi

Bu silsile Cuneyd el-Bağdâdî'den sonra iki kola ayrıldığından öncelikle Cuneyd el-Bağdâdî'ye kadarki kısım verilecektir. Ardından Cuneyd el-Bağdâdî sonrası iki silsile şeklinde devam edilecektir. Bu silsile şu şekildedir:

1. Ebû Tâlib el-Mekkî.
2. Ebû Osmân el-Mağribî.
3. Ebû 'Amr ez-Zeccâc.
4. Cuneyd el-Bağdâdî.

7.2.1. Ebû Tâlib el-Mekkî

Tam ismi Ebû Tâlib Muhammed b. Alî b. 'Atıyye el-Mekkî el-'Acemî olup İran'ın Cebel bölgesindendir. Mekke'de yetiştiği ve uzun süre burada kaldığından dolayı Mekkî şeklinde nisbelenmiştir. Ali b. Ahmed el-Mâsîsî, Muhammed b. Ahmed el-Cercerâî ve Muhammed b. Hasan el-Âcurrî gibi muhaddis alimlerden

³⁵⁹ İbn Hallikân, *Vefayâtu'l-a'yân...*, c.5 s.567,568 ; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, c.7 s.95-101; Zehebî, *Tezkiretu'l-huffâz*, c.1, s.99,100.

³⁶⁰ İbnu'l-Esîr Ali b. Muhammed, *Usdu'l-gâbe*, Daru'l-Fıkr, Beyrut 1979, c.3 s.340-345 ; İbn Hacer 'Askalanî, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1972, c. 2 s.347-350; Zehebî, *Tezkiretu'l-huffâz*, c.1, s.37-39; 'Askalanî, *el-İsâbe fi...*, c.2, s.347-350; Ebu Nuaym, *Hilyetu'l-evliyâ*, c.1, s.292-314.

hadis rivâyet etmiştir. Hayatının son dönemlerini Bağdat'ta vâizlik yaparak geçirmiştir. 386/996 yılında vefat eden el-Mekkî Bağdat'taki Mâlikî Mezarlığı'nda defnedilmiştir. Ebû Tâlib el-Mekkî'nin günümüze kadar gelen tek eseri tasavvuf konularını genişçe ele alan '*Kûtu'l-kulûb*' adlı kitabıdır.³⁶¹

7.2.2. Ebû Osmân el-Mağribî

Tam ismi Ebû Osmân Sa'îd b. Selâm el-Mağribî'dir. Kuzey Afrika'da, Fas'a bağlı Kayrevân şehrinde doğmuştur. Eğitimine Mağrib'de başlayan Ebû Osmân, daha sonra Dimaşk ve Kâhire'ye giderek Ebû Ali Rûzbârî, Ebû Ali Kâtib, Ebû 'Amr ez-Zeccâcî, Habîb-i Mağribî, Ebu'l-Hasan b. Sâik Dînûrî ve Ebû Yâkûb Nehrecûrî gibi tasavvuf ehli alimlerin sohbetlerinde bulunmuştur. 372/983 yılında yaklaşık 130 yaşlarında iken Nişâbur'da vefat eden Ebû Osmân'ın cenaze namazı vasiyeti gereği kelâm alimi İbn Fûrek tarafından kıldırılmıştır.³⁶²

7.2.3. Ebû 'Amr Muhammed b. İbrahim ez-Zeccâcî

Tam adı Ebû 'Amr Muhammed b. İbrahim b. Yusuf b. Muhammed ez-Zeccâcî'dir. Aslen Nişâbur'lu olup Cuneyd el-Bağdâdî, Ebu'l-Hüseyin en-Nûrî, Ebû Osmân el-Mağribî, İbn Hafîf ve İbrahim el-Havvâs gibi tasavvuf ehli zatların sohbetinde bulunmuştur. Mekke-i Mükerrreme'de vefatına kadar yaşadığı için 'Şeyhü'l-Harem' lakabıyla meşhurdur. Cuneyd el-Bağdâdî'den tarikat izni alan Ebû 'Amr ez-Zeccâcî'nin tarikat silsilesi Serî es-Sakatî vasıtasıyla Ma'ruf-i Kerhî'ye ulaşır. 347/959 yılında Mekke-i Mükerrreme'de vefat etmiştir.³⁶³

7.2.4. Cuneyd el-Bağdâdî

Tam adı Ebu'l-Kâsım Cuneyd b. Muhammed b. Cuneyd el-Hazzâz el-Kavârîrî olup 206/822 yılında Bağdat'ta doğmuştur. Seyyidu't-Tâife olarak da bilinen el-Bağdâdî ailesi, cam ticaretiyle uğraştığı için camcı manasına gelen 'Kavârîrî' nisbesiyle de tanınmıştır. Cuneyd el-Bağdâdî şer'î ilimleri tamamladıktan

³⁶¹ İbn Hallikân, *Vefayâtu'l-a'yân...*, c.4 s.303 ; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c.11 s.319; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, c.9, s.128; Zehebi, , *Siyeru a'lâmu'n-nubelâ*, c.16, s.536; Ziriklî, *el-A'lâm*, c.6, s.274.

³⁶² Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, c.12 s.331 ; Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, *Tabakâtu's-sûfiyye*, Daru'l- Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, , s.370, 479; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye...*, c.11, s.302; Zehebi, *el-İber fi-haberi ...*, c.2, s.241.

³⁶³ Sülemî, *Tabakâtu's-sûfiyye*, s.431-433; Ebu Nuaym, *Hilyetu'l-evliyâ*, c.10, s.376, Feriduddîn 'Attar, *Tezkiretu'l-evliyâ*, s.506.

sonra kendisini ibâdet, zuhd ve tasavvufa adanmıştır. Ebû Hamza el-Bağdâdî ve dayısı olan Serî es-Sakatî gibi tasavvuf ehli alimlerin sohbetinde bulunmuştur. Birçok talebe ve tasavvuf ehli, Cunejd el-Bağdâdî'nin sohbetinde bulunup ona intisap etmiştir. Bunlar arasında Ebu Abbas İbn 'Arabî, Ebû 'Amr ez-Zeccâcî, Ebû Muhammed el-Cerîrî, Ebû Bekir Şiblî, İsmail b. Nücejd, Mumşâd ed-Dîneverî, Ali b. Bundâr es-Sayrafî, Muhammed b. Ali el-Kettânî, Abdullah eş-Şa'rânî, ve Ebû Bekir el-Vâsîtî gibi tanınmış tasavvuf ehli zatlar da vardır. Cunejd el-Bağdâdî 296/909 yılında Bağdat'ta vefat etmiş, dayısı Serî es-Sakatî'nin yanına defnedilmiştir.³⁶⁴

8. CUNEJD EL-BAĞDÂDÎ'NİN SİLSİLE SONUNA KADARKİ İCÂZET SİLSİLESİ

İcâzetnâmede Cunejd el-Bağdâdî'nin biri Ebû Ca'fer el-Haddâd'dan diğeri Serî es-Sakatî'den olmak üzere iki icâzeti zikredilmektedir.

8.1. Cunejd el-Bağdâdî'nin Ebû Ca'fer el-Haddâd'dan Aldığı İcâzet Silsilesi

Bu icâzet şu şekilde devam etmektedir:

1. Ebû Ca'fer el-Haddâd el-Kebîr
2. Abdullah el-İstahrî
3. Ebû Turâb en-Nahşebî
4. Şakîk el-Belhî
5. İbrahîm b. Ethem
6. Yusûf b. Zeyd er-Râî
7. Uveys b. 'Amr el-Karânî
8. Hz. Ali (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.)
9. Hz. Muhammed (s.a.v.)

8.1.1. Ebû Ca'fer el-Haddâd el-Kebîr

Aslen Bağdat'lı olan Ebû Ca'fer dünyaya değer vermeyen ibâdete düşkünlüğü ile bilinen çok muttaki bir zattır. Kaynaklarda kimliği hakkında yeterli bilgi

³⁶⁴ İbnu'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târîh**, c. 7, s.62; Sülemî, **Tabakâtu's-sûfiyye**, s.155-163 ; Adil Nuvayhid, **Mu'cemu'l-mufessirin**, c.1 s.127; İbn Mulekkin "**Tabakâtu'l-evliya**" s.126, İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-nihâye...**, c.2, s.251.

bulunmayan el-Haddâdi'nin Ebû Turâb en-Nahşebî'nin sohbetlerine katıldığı nakledilmektedir. Cömertlik ve îsâr vasıflarıyla tanınan el-Haddâd, bir sohbetinde şu sözleri dile getirmiştir: “On küsür yıl çarşıda demircilik işini yaptım. Gün sonunda kazandığımı akşam yatsı arası fakirlerin kapısını tek tek çalarak dağıttım.”³⁶⁵

8.1.2. Abdullah el-İstahrî

Tam ismi Abdullah b. Muhammed b. Sa'id b. Muhârib el-Ensârî el-Evsî el-İstahrî'dir.³⁶⁶ 291/904 senesinde doğmuştur. Kendi döneminde Şafi'î mezhebinin büyük alimlerinden birisi olup İran, Şam, Mısır ve Fars diyarlarında meşhur olmuştur. 327/994 senesinde vefat etmiştir.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde Abdullah el-İstahrî'nin isminin İcâzetnâmemizde şeyhi olarak geçen Ebû Turâb en-Nahşebî'nin öğrencileri arasında geçmemektedir. Ayrıca Cunejd el-Bağdâdî ile Ebû Ca'fer el-Haddâd tasavvuf icâzetlerini Ebû Turâb en-Nahşebî'den aldıkları anlaşılmaktadır. Bu iki bilgi neticesinde Abdullah el-İstahrî'nin silsilede yer almadığı ve Ebû Ca'fer el-Haddâd el-Kebîr'in de, Cunejd el-Bağdâdî'nin şeyhi değil akranı olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber Lisânu'd-Din b. el-Hatîb'in '*el-İhâtetu fî Ahbâri Garnâte*' adlı kitabında Ebû Ca'fer el-Haddâd'ın icâzet iznini Abdullah el-İstahrî'den aldığı geçmektedir.³⁶⁷ Bu bilgi ise Abdullah el-İstahrî'nin icâzet silsilemizde yer almasının doğruluğunu desteklemektedir. Sonuç olarak konu hakkında muhtelif ve çelişkili bilgiler bulunmaktadır.

8.1.3. Ebû Turâb en-Nahşebî

Tam ismi Ebû Turâb 'Asker b. Husayn en-Nahşebî olup Nahşeb (Nesef)'te doğmuştur. Doğduğu şehirde fıkıh ve hadis öğrenimi ile tahsil hayatına başlamış, Şâfi'î mezhebinin önde gelen alimlerinden biri haline gelmiştir. Daha sonra tasavvufa yönelmiş, dünya hayatından soyutlanarak ibâdet ve inzivaya çekilmiştir. İlim merkezlerinden Şam, Mekke ve Basrâ gibi önemli şehirleri ziyaret etmiş, bu seyahatleri sırasında zorlu bir hayat sürmüştür. Daha sonra Hatem et-Taî'nin yanına

³⁶⁵ Ebu Nuaym, *Hilyetu'l-evliyâ*, c.10, s.339; Ahmet b. Ali el-Hatîbi'l-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, Daru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 2002, c.6 s.593.

³⁶⁶ İstahrî İran şehridir.

³⁶⁷ Lisânu'd-Din b. el-Hatîb, *el-İhâte fî ahbâri Garnâ*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut (tsz), c.4 s.171.

gelmiş ve vefat edene kadar orda kalmıştır. Ebû Turâb 245/859 tarihinde Basrâ Çölü'nde gerçekleştirdiği bir yolculuk sırasında vefat etmiştir. Ayrıca cesedinin uzun bir süre bozulmadan kaldığına dair bazı rivâyetler bulunmaktadır.³⁶⁸

8.1.4. Şakîk el-Belhi

Tam ismi Ebû Alî Şakîk b. İbrahim el-Ezdî el-Belhî olup Horasan'ın Belh şehrinde doğmuştur. Gençlik yıllarında ticaret yaparak oldukça zengin bir hayat sürmüştür. Bir ticaret seferi sırasında bir putperestle yaptığı tevekkül konulu bir konuşma sonucunda, ticareti terk edip zühd hayatına yönelmiştir. Ebû Hanîfe (ö.150/767), Ca'fer-i Sâdık (ö.148/765), Züfer (ö.158/775), Ebû Yusuf (ö.182/798) gibi Irak rey ekolü alimlerinin derslerine katılmış, daha sonra ehl-i hadis ekolüne yönelmiştir. İsrâîl b. Yûnus es-Sebî'î (ö.127/745), Süfyân es-Sevrî (ö.161/778), Kesîr b. Abdillâh, Abbâd b. Kesîr gibi önemli muhaddislerden hadisler nakletmiştir. İbrahim b. Edhem'in (ö. 161/779) yanında tasavvufî eğitimini tamamlayarak icâzet almıştır. Kendisi güçlü bir tevekkül anlayışına sahip olup ömrünün büyük bir kısmını savaşlarda cihad ederek geçirmiştir. 194/810 yılında Türklerle yapılan Kûlan Savaşı'nda şehit düşmüştür. Tasavvuf alanında *Âdabu'l-'ibâdat* adlı bir eseri vardır.³⁶⁹

8.1.5. İbrahim b. Edhem

Tam ismi Ebû İshak İbrahim b. Edhem b. Mansûr olup 96/714 yılında Horasan'ın Belh şehrinde doğmuştur. Babası Belh şehrinin hükümdarıydı. İbrahim b. Edhem, zühd hayatından önce pahalı elbiseler giyer, tahtta oturur, ata biner, çokça ava gidermiş. Birgün avlanırken iki defa “Sen avlamak için mi yaratıldın, Sen bununla mı emrolundun?” şeklinde gaipten bir ses işitmiştir. Üçüncü defa de bu sesi duyması üzerine bu sesin kendisine yapılan ilahî bir ikaz olduğunu anlamış ve tacını, tahtını ve bütün mülkünü terkedip zuhd yoluna girmeye karar vermiştir. Kendi

³⁶⁸ Sülemî, *Tabakâtu's-sûfiyye*, s.146,147; Ebu Nuaym, *Hilyetu'l-evliyâ*, c.10, s.45; Zehebi, , *Siyeru a'lâmu'n-nubelâ*, c.11, s.545; Ziriklî, *el-A'lâm*, c.4, s.233.

³⁶⁹ Sülemî, *Tabakâtu's-sûfiyye*, s.61-64 ; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, c.8 s.71,72; Ebu Nuaym, *Hilyetu'l-evliyâ*, c.7, s.53-58; İbn Hallikân, *Vefâyâtu'l-a'yân*..., c.1, s.26-32; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, c.5, s.370.

zamanının büyük alimlerinden Fudayl b. ‘İyad ve Süfyân es-Sevrî’nin sohbetlerinde bulunmuştur. Daha sonra Şam’a gitmiş ve 161/779 yılında Şam’da vefat etmiştir.³⁷⁰

8.1.6. Yusuf b. Zeyd er-Râ’î

Yusuf er-Râ’î hakkında kitaplarda yeterli bir bilgiye ulaşamadık. Sadece el-Hatîb’in eserinde Şakîk el-Belhi’nin tasavvuf icâzetini İbrahim b. Edhem’ten aldığı ve İbrahim b. Edhem’in de bunu Yusuf b. Zeyd er-Râ’î’den aldığı yazmaktadır.³⁷¹

8.1.7. Üveys el-Karanî

Tam ismi Ebû ‘Amr Üveys b. ‘Amr b. Cez el-Karanî’dir. Halk arasında Veysel Karani olarak bilinen el-Karanî Yemen’de bulunan Murad kabilesinin Karan koluna mensuptur. Karanî’nin Yemen’de iken nasıl müslüman olduğu, daha sonra Kûfe’deki hayatı, vefatı ve şahsiyetine dair kaynaklarda yeterli bir bilgi yoktur. Zuhd hayatı yaşamasından dolayı Üveys el-Karanî tasavvuf erbabı tarafından örnek alınacak bir şahsiyet olarak kabul edilmiştir.³⁷²

Resulullah’ı (s.a.v.) zahiren görmediği halde kendisinden mâ’nen feyiz almıştır. Bundan dolayı tasavvuf geleneğinde zahiren görmediği şeyhinden mâ’nen eğitim alan kişilere “üveysî” denilmiştir ve bu anlamda tasavvufta üveysîlik kavramı gelişmiştir. Sıffin Savaşı’nda Hz. Ali (r.a.) tarafında savaşmıştır. 37/657 yılında vefat etmiştir ve defnedildiği yer de belli değildir. Dünyanın farklı yerlerinde ona ait olduğu iddia edilen çeşitli türbeler mevcut olmakla beraber hiçbiri bu konuda kesin değildir.³⁷³ Bunlardan biri de ülkemizde, Siir’tin Baykan ilçesine bağlı Ziyaret beldesinde yer almaktadır.

İcâzetnâmemizde Üveys el-Karanî’nin hem Hz. Ali (r.a.) hem de Hz. Ömer’den (r.a.) icâzet aldığı zikredilmektedir.

³⁷⁰ İbnu’l-Esîr, **el-Kâmil fi’t-târîh**, c.6 s.56 ; İbn Mulekkin Ömer b. Ali el-Ensârî, “**Tabakâtu’l-evliya**” Mektebetu’l-Hancî, Kahire 1994, s.5-15; Ebu Nuaym, **Hilyetu’l-evliyâ**, c.7, s.367,368; Zehebi, , **Siyeru a’lâmi’n-nubelâ**, c.7, s.387.

³⁷¹ Lisanu’d-Din, **el-İhâtetu fi ahhâri Garnâte**, c.4 s.171.

³⁷² Ebu Nuaym, **Hilyetu’l-evliyâ**, c.2, s.87.

³⁷³ Zehebi, **Siyeru a’lâmi’n-nubelâ**, c.4 s.20 ; Askalanî, **el-İsâbe fi...**,c.1 s.115; Ebu Nuaym, **Hilyetu’l-evliyâ**, c.2, s.88.

8.1.8. Hz. Ali b. Ebî Tâlib (r.a.)

Hz. Ali (r.a.) takriben M.S. 600 yılında Mekke’de doğmuştur. Peygamberimiz (s.a.v.)’in amcası Ebû Tâlib’in en büyük oğlu, müslüman olan ikinci kişi, Aşere-i Mubeşşere’den biri, Peygamberimiz’in (s.a.v.) damadı ve Hulefâ-yi Râşidîn’in dördüncüsüdür. Hz. Ali (r.a.) Bedir, Uhud, Hendek, Huneyn ve Hayber başta olmak üzere neredeyse bütün gazve ve seriyyelere katılmış, Peygamberimizin (s.a.v.) sancaktarlığını yapmış ve büyük kahramanlıklar sergilemiştir. Kur’ân’ı ve hadisi iyi bilmesi ve derin fikhî bilgisinden dolayı, başta Hz. Ebû Bekir (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.) olmak üzere Ashab-ı Kiram’ın fıkhi meselelerde danıştıkları bir kaynak olmuştur. Hz. Ali (r.a.) Kûfe’de Abdurrahman b. Mülcem isimli bir Harici tarafından sabah namazı için camiye gitmekteyken suikaste uğramış ve yaralanmıştır. Bu yara nedeniyle iki gün sonra 40/661 yılında şehit düşmüş ve Kûfe’nin bugünkü Necef olarak bilinen yere defnedilmiştir.³⁷⁴

8.1.9. Hz. Ömer b. Hattâb (r.a.)

Hulefâ-yi Râşidîn’in ikincisi ve Aşere-i Mübeşşereden biri olan Hz. Ömer (r.a.) 581 yılında Mekke’de doğmuştur. Peygamberliğin altıncı yılında müslüman olan Hz. Ömer’in (r.a.) nesebi, Kureyş kabilesinin sefaret (elçilik) görevlerini yürüten ‘Adî b. Ka‘b kabilesine dayanmaktadır. Katıldığı seriyyeler dışında Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yanından hiç ayrılmayan Hz. Ömer (r.a.) Resûlullah’ın (s.a.v.) liderliğindeki bütün savaflara, ayrıca Umretu’l-Kazâ, Hudeybiye Antlaşması ve Veda Haccı’nda yer almıştır. Hz. Ebû Bekir’in (r.a.) halifeliği döneminde Hz. Ömer (r.a.) ona destek vermiş ve kâdılık görevini üstlenmiştir. Hz. Ebû Bekir’in (r.a.) vefat ettiği gün (13 / 634), Hz. Ömer (r.a.) Mescid-i Nebevi’de müslümanlardan bi‘at almıştır.³⁷⁵

Hz. Ömer (r.a.) halifeliği sırasında İslam Devleti’ni genişletmiştir. İran, Irak Ermenistan, Mısır, Kudüs ve Suriye’yi fethetip Azerbaycan’ı sulh yoluyla almıştır. Hz. Ömer (r.a.) mali yapıyı düzenlemek için divan teşkilatını kurmuştur. Müslümanların kullandığı Hicri takvimi oluşturmıştır. Cizye vergisi, toprak vergisi (haraç) ve uşur vergisi de onun döneminde düzenlenmiştir. Ayrıca Kûfe ve Basrâ

³⁷⁴ İbnu’l-Esîr, *Usdu’l-ğâbe*, c.3 s.588-622; ; İbnu’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târîh*, c.3, s.406; Zehebî, *Tezkiretu’l-huffâz*, c.1, s.10-13; İbn Hişâm, *es-Sîyertu’n-Nebeviyye*, c.1, s.245.

³⁷⁵ İbnu’l-Esîr, *Usdu’l-ğâbe*, c.4, s.55; Zehebî, *Tezkiretu’l-huffâz*, c.1, s.9.

gibi önemli şehirleri inşa etmiştir. 23/644 yılında sabah namazını kılmak üzere geldiği Mescidi Nebevi’de Hristiyan köle Ebû Lü’lû tarafından hançerlenerek şehit edilmiştir.³⁷⁶

Hiz. Ebû Bekir’in (r.a.) yanına defnedilen Hiz. Ömer (r.a.) manevi bir şekilde icâzetini Hiz. Muhammed Mustafa’dan (s.a.v.), o; Hiz. Cebrail’dan (a.s), o; Allah’dan (c.c) almıştır.

8.2. Cunejd el-Bağdâdî’nin Serî es-Sakatî’den Aldığı İcâzet Silsilesi

Bu icâzet şu şekilde devam etmektedir:

1. Serî es-Sakatî
2. Ma’rûf el-Kerhî
3. Dâvûd et-Tâî
4. Habîb el-‘Acemî
5. Hasan el-Basrî
6. Hiz. Ali (r.a.)
7. Hiz.Muhammed Mustafa (s.a.v.)

8.2.1. Serî es-Sakatî

Tam adı Ebû’l-Hasen Serî b. el-Muğallis es-Sakatî olup 155/772 yılında Bağdat’ın Kerh mahallesinde doğmuştur. Babası hurdacılık mesleğiyle uğraştığı için bu anlama gelen ‘es-Sakatî’ lakabıyla tanınmıştır. Bir rivâyete göre Serî es-Sakatî bir gün dükkanında iken, daha sonra üstadı olacak Ma’rûf el-Kerhî beraberinde yetim bir çocukla dükkana gelmiştir. es-Sakatî bu çocuğu giydirmiş ve çocuk da ona dua etmiştir. Bu çocuğun yapmış olduğu dua, Serî es-Sakatî’nin tasavvuf yoluna girip Ma’rûf el-Kerhî’ye intisap etmesine vesile olduğu söylenmiştir. Serî es-Sakatî bir süre Kudüs, Tarsus, Dımaşk ve Remle’de ikamet etmiştir. Altmış yaşlarında iken Bizanslılar’la yapılan bir cihada katıldıktan sonra Bağdat’a yerleşmiş ve vefatına kadar burada kalmıştır. 251/865 yılında vefat eden Serî es-Sakatî’nin kabri Bağdat’ın

³⁷⁶ İbnu’l-Esîr, *Usdu’l-ğâbe* , c.4 s.52-78 ; ‘Askalanî, *el-İsâbe fî...*, c.7 s.588-591; İbn Hişâm, *es-Sîyertu’n-Nebeviyye*, c.1, s.350;

Şûnîziyye Mezarlığı'nda medfun olan Cuneyd el-Bağdâdî'nin yakınında yer almaktadır.³⁷⁷

8.2.2. Ma'rûf el-Kerhî

Tam adı Ebu Mahfûz Ma'rûf b. Fîrûzân el-Kerhî olup Bağdat'ın Kerh mahallesi'nde doğmuştur ve bu mahalleye nispeten el-Kerhî olarak anılmıştır. Hristiyan bir aileden gelen Ma'rûf, Ali er-Rızâ b. Musa Kâzım'ın vesilesiyle müslüman olmuştur. Zühd hayatına yönelmesi Dâvûd et-Tâî'nin öğrencisi Ebu Abbâs İbnü's-Semmâk sayesinde olmuştur. Ma'rûf el-Kerhî'nin önde gelen öğrencisi, Cuneyd el-Bağdâdî'nin de şeyhi olan Serî es-Sakatî'dir. Dönemin önemli alimleri el-Kerhî'yi ziyaret edip çeşitli konularda ondan istifade etmişlerdir. 200/815 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.³⁷⁸

8.2.3. Davûd et-Tâî

Asıl ismi Ebû Süleymân Dâvûd b. Nusayr et-Tâî el-Kûfî olup Kufe'de doğmuştur. Ebû Hanîfe'nin yanında uzun yıllar fıkıh ve hadis okumuş, İbrahim b. Ethem, Ca'fer es-Sâdık ve Fudayl b. 'Îyâz gibi tabiinden büyük zatların sohbetinde bulunmuştur. Murşidi Habîb el-'Acemî'dir. Onun tasavvufi hayatında az yemek, az konuşmak, az uyumak, Allah korkusu ve ahiret kaygısıyla ağlamak gibi tasavvufun kuruluş safhasının başlıca özelliklerini bulmak mümkündür. 160/776 yılında evinde Kur'ân-ı Kerim'i okurken vefat etmiştir.³⁷⁹

8.2.4. Habîb el-'Acemî

Tam adı Ebû Muhammed Habîb b. Îsâ b. Muhammed el-'Acemî'dir. Tasavvufî bir yaşam tarzına yönelmeden önce ticaretle uğraşmış ve tefecilik yapmıştır. Bir gün yoldan geçerken çocuklar kendisiyle dalga geçerek "Kaçın, kaçın! Tefeci Habîb geliyor!" diyerek kaçmaları üzerine çok utanmış ve üzülmüş, tövbe edip Hasan-ı Basrî'nin meclisine katılmıştır. Tüm malını Allah yolunda sadaka olarak dağıtarak kendisini ibâdete vermiştir. Bazı rivâyetlere göre Kur'ân-ı Kerim'i doğru bir şekilde okuyamadığı için kendisine 'Acemî lakabı verilmiştir. Diğer bazı

³⁷⁷ İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-a'yân...*, c.2 s.357-359 ; Sülemî, *Tabakâtu's-sûfiyye*, s.48-55; Ebu Nuaym, *Hilyetu'l-evliyâ*, c.10, s.116-120; Munâvî, *el-Kevâkibu'd-durriyye...*, c.1, s.233.

³⁷⁸ Sülemî, *Tabakâtu's-sûfiyye*, s.80-86; Ebu Nuaym, *Hilyetu'l-evliyâ*, c.7, s.360; İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-a'yân...*, c.5, s.231-233.

³⁷⁹ Zehebi, , *Siyeru a'lâmu'n-nubelâ*, c.7 s.423; Hatib el-Bağdadî, *Târihu Bağdâd*, c.8, s.347; Ebu Nuaym -*Hilyetu'l-evliyâ*, c.7, s.338; İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-a'yân...*, c.2, s.259.

rivâyetlere göre ise aslının İranlı ve ana dilinin Farsça olması nedeniyle ‘Acemî olarak adlandırılmıştır. Habîb el-‘Acemi halk arasında duası kabul olan bir kişi olarak tanınmıştır. Habîb’in asıl önemi Kâdiriyye, Nakşibendiyye, Mevleviyye gibi büyük tasavvuf tarikatlarının silsilelerinde Hasan-ı Basrî’den sonra yer almasıdır. Dâvûd et-Tâî onun öğrencisi olarak kabul edilir. 130/747 yılında Basrâ’da vefat etmiş ve hocası Hasan el-Basrî’nin yanına defnedilmiştir.³⁸⁰

8.2.5. Hasan el-Basrî

Tam adı Ebû Sa’îd Hasen b. Yesâr el-Basrî olup 21/642 yılında Medine’de Hz. Ömer (r.a.) halifeliği döneminde doğmuştur. Babası İslam fetihleri sırasında esir alınıp Maysin’den Medine’ye getirilmiştir. Daha sonra sahabe Zeyd b. Sabit (r.a.) tarafından azat edilmiştir. Tâbiîn döneminin önemli şahsiyetlerinden biri olan el-Basrî, tasavvuf, fıkıh, hadis ve tefsir alanlarında büyük bir etki yaratmıştır. Yaklaşık üç yüz sahabe-i kiram ile görüşmüş onlardan birçok hadis rivâyet etmiştir. Bu nedenle tâbiîn arasında en faziletli kişi olarak kabul edilmiştir. Ömrünün büyük bir kısmını Basrâ’da vaaz vererek ve ibâdet ederek geçiren Hasan el-Basrî, 110/728 yılında Basrâ’da vefat etmiştir.³⁸¹

Eserleri şunlardır:

- a) *Risâle ilâ Abdilmelik b. Mervan fî’l-kader*
- b) *Risâle fî fazli Mekke*
- c) *Tefsiru’l-Hasani’l-Basrî*
- d) *ez-Zuhd*
- e) *el-İstiğfarâtu’l-munkıze mine’n-nâr*
- f) *el-Ferâiz (elli dört farz risâlesi)*
- g) *Şurûtu’l-imâme*³⁸²

Hasan el-Basrî tasavvuf icâzetini manevi bir yolla Hz. Ali’den (r.a.), o; Efendimiz’den (s.a.v.), o; Hz. Cebrail’den (a.s), o; Allah’dan (c.c) almıştır.

³⁸⁰ İbn Mulekkin, *Tabakâtu’l-evliyâ*, s.182-186 ; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nubelâ*, c.6 s.288; Ali b. Hasan b. ‘Asakir, *Tarihu Dimaşk*, Daru’l-Beşîr, Dimaşk 2010, c.4, s.32-38; Ebu Nuaym - Hilvetu’l-evliyâ, c.6, s.148.

³⁸¹ İbn Hallikân, *Vefâyâtu’l-a’yân...*, c.2, s.69; Zehebî, *Tezkiretu’l-huffâz*, c.1, s.71; İbnu’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târîh*, c.3, s.193.; Muhammed b. Sa’d ez-Zehri, *et-Tabakâtu’l-kubrâ*, Daru Sâdır, Beyrut 1968, c.7 s.156, 169.

³⁸² İbn Hallikân, *Vefâyâtu’l-a’yân...*, c.2, s.69; Zehebî, *Tezkiretu’l-huffâz*, c.1, s.72; İbnu’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târîh*, c.3, s.193.

SONUÇ

Doğu ve Güneydoğu bölgesinin medrese eğitiminde köklü bir geçmişinin olduğu bir gerçektir. Temeli Daru'l-Erkam ve Suffe'ye dayanan medrese serüveni, bölgenin çok kısa bir sürede hicri 18. yılda İslam orduları tarafından fethedilmesiyle başlamaktadır. Medrese eğitimi Cumhuriyetin ilanı ile birlikte tevhid-i tedrisat kanunun getirdiği bütün zorluklara, tarassutlara ve baskılara rağmen sınırlı da olsa öyle ya da böyle devam etti. Son yıllarda her ne kadar medreselere resmi bir hak verilmemiş ve malum kanun hala devam etmekte ise de medreseler şimdi bir nebze de olsa hizmetlerini serbestçe yapabilmektedir.

İcâzetnâme metninden de anlaşıldığı gibi kuşaklar arasında ilmi tahsil etmenin ve aktarmanın bir disiplin içinde olduğu anlaşılmaktadır. Üstat ve talebe arasında bir saygı ve itaat vardır. Sabırlı ve uzun soluklu bir eğitim süreci sonunda “icâzetnâme” gündeme gelmekte ve tarafların rızası üzerine hazırlanmaktadır.

Burada temel ölçü ilmi ehliyeteye hak kazanmaktır. Hiçbir zorlama olmaksızın herkes alanında uzman olduktan sonra icâzetnâmenin gündeme geldiği anlaşılmaktadır. Bu şartların temininden sonra icazet sahibi yetkili kılınmakta ve öz güvene kavuşmaktadır.

İcâzetnâmelerde dikkat çeken bir konu da içeriğinin çok zengin olması, adayın geleceği için nasihat, rehberlik ve davranış kurallarına yer verilmiş olmasıdır. Diğer önemli bir husus da ilmi silsilede yer alan bütün âlimlerin rahmetle anılması ve onların ilmine saygı duyulmasıdır. Öyle ki her icâzet metninde bu zincir halkaları Kur'an ve Sünnetin ışığında Hz. Peygamber (sav)'e kadar götürülmektedir. Bu tekrar ve hatırlatmalar ilme duyulan saygının en güzel örnekleridir.

Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu, icâzetnâmelerin sadece dini ilimlerle sınırlı kalmayıp, astronomi, tıp, hat, matematik gibi çeşitli bilim dallarını da kapsadığıdır. Bu durum, medreselerin bilimsel faaliyetlerinin geniş bir yelpazede olduğunu ve o dönemdeki entelektüel hayatın zenginliğini ortaya koymaktadır. İslam tarihinde ilk olarak hadis alanında kullanılan icâzet terimi hadis rivâyeti zamanla diğer ilmi alanlarda da ilmini tamamlayan ve bu ilmi başkalarına aktarma konusunda

yetkinlik seviyesine gelen öğrencilere hocaları tarafından verilen belgeler için kullanılmıştır.

Medresede yaklaşık 7-8 yıl süren ilim tahsilini tamamladıktan sonra talebeler alimlerden oluşan bir heyet tarafından okuduğu ilimlerden yazılı veya sözlü bir şekilde imtihan edilmektedir. İmtihani başarıyla tamamlayan öğrenciler icâzet almayı hak ederler. Malesef bazı medreselerde öğrenci imtihana tabi tutulmadan verildiği olumsuz bir husus olarak dikkat çekmektedir. İcâzet tören düzenlenerek öğrenciye verilmektedir. Şark medreselerindeki icâzet törenleri arasında küçük farklılıklar olmakla beraber genelde bezner şekillerde icra edildiği tespit edilmiştir.

Doğu ve Güneydoğu medreselerinde asırlar öncesinden günümüze kadar verilen icâzetlerin birbirine benzerlik gösterip belirli bölümlerden oluştuğu gözlemlenmiştir. Şark medreselerinde verilen icâzetlerin nerdeyse tümünün Molla Halil es-Si‘irdî’de birleştiği ve ona varıncaya kadar ise birbirlerinden farklı olduğu görülmüştür. Seyda Molla Halil’den yukarıda yer alan isimler tüm icâzetnâmelerde neredeyse aynı olduğu için bu konuda zikredilecek bir silsilenin tüm icâzetler için geçerli olacağı kanaatine varılmıştır.

Suffe Medresesinin bölgedeki en büyük medreselerden biri olması sebebiyle icâzet silsileleri içerisinde örnek olarak Suffe Medreseleri icâzetnâme metninin ele alınması uygun görülmüş ve bu icâzetnâmenin Arapça metni ve Türkçe tercümesi zikredilmiştir. Ayrıca bu icâzetnâme silsilesinde yer alan hocaların kısa biyografisine yer verilmiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde icâzetnâmenin bazı yerlerinde kopukluğun olduğu fark edilmiş ve özellikle tabakat kitaplarına müracaat ederek doğru olanın hangisi olduğu belirtilmiştir. İcâzetnâmenin bazı yerlerinde diğer icâzetnâmelerden farklı olarak bir alimin başka bir alimden icâzet aldığı zikredildiği tespit edilmiş doğru olanın hangisi olduğuna değinilmiştir.

Suffe Medreseleri icâzetnâmesi silsilesinde yer alan hocaların tam isimleri, nispetleri, isimlerinin doğru okunuşu, doğum ve vefat yılları ve yerleri, varsa eserleri ve bilinen hocaları ve talebeleri zikredilmiş böylece gelecek nesillerin söz konusu hocaları tanımaları düşünülmüştür. Bununla beraber bu isimlerden bazılarının hayatı hakkında yeterli bilgi bulunamadığından kaynaklarda yer alan bilgilerle yetinilmiştir.

KAYNAKÇA

- ACAR, Abdurrahman, Diyarbakır Medreseleri ve Osmanlı Eğitim Sistemindeki Yeri, **Dicle Ünv. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Diyarbakır 2012, c. 1, s.111-152.
- AHMADOV, Rashadat, Ahmed Cevdet Paşa ve İcâzetnâmesi, **Eskişehir Osmangazi Ünv. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 5, s. 57-84.
- AKOT, Bülent, **Bitlis Tarihinde İz Bırakan Bazı Mutasavvıflar**, Bitlis Eren Ünv. Sosyal Bilimler Dergisi, c. 1, Bitlis 2020, s. 58-66
- AKPINAR, Cemil, “İcâzet”, **DİA**, c. 21 , TDV Yayınları, İstanbul 2000.
- ‘ALAVÂNÎ, Ahmed Muâz ‘Alavân Hakkı, “İcâzetu ‘ulemâi’s-sâdati’l-haydariyye”, Merkezi Ceylânî li’l-Buhûsi’l-İlmiyye ve et-Tab’i ve’n-Neşr, İstanbul 2015.
- ANAY, Harun, **Devvânî**, **DİA**, c. 9, TDV Yayınları, İstanbul 1994.
- ARĞUN, Şaban ve YUCA, İrşad Sami, Muş Bulanık Mollakent/Mellekend Medresesi’nden Bir Alim Portresi: Şeyh İhsan-ı Mellekendî’nin Hayatı Ve İcâzetnâmesi, **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, c. 11 , s. 150-170.
- ‘ASKALÂNÎ, İbn Hacer, “el-İsâbe fî temyîzi’s-sahâbe” Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1972.
- , **Fethu’l-Bârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî**, el-Mektebetu’s-Selefiyye, Kâhire 1986-87.
- , **İnbâu’l-ğumr bi enbâ’i’l-‘umr**, Dâru’l-Hadis, Kâhire, 1982.
- ASLAN Nasi, SİZGEN İbrahim, “Şîrâzî’nin el-Muhezzeb Adlı Eserinde Enmâtî’ye Nispet Ettiği Görüşleri ve Şâfi’î Mezhebindeki Yeri”, Çukurova Ünv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2019 c. 19, s. 2-15.
- ASLAN, Mehmet Turan, “Halid b. Abdullah el-Ezherî”, **DİA**, c. 12, TDV Yayınları, İstanbul 1999.
- ATAY, Hüseyin, Fatih-Süleymaniye Medreseleri Ders Programları Ve İcâzetnameler, **Vakıflar Dergisi**, c. 13, s. 171-234.
- ATEŞ, Mustafâ, “Bursa İnebey Kütüphanesi’ndeki Fıkıh Usûlü Kitapları Üzerine Bir Araştırma” Uludağ Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2015.

- AYBAKAN, Bilal, **Râfi‘î, Abdulkerîm b. Muhammed**” DİA, c. 34, TDV Yayınları, İstanbul 2007.
- AYKAÇ, Mehmet, “Cemâl el-Hüseynî”, **DİA**, c. 7, TDV Yayınları, İstanbul 1993.
- AYYILDIZ, Mehmet Nuri, “**Molla Musa (Geçit) el-Celâî’nin Fıkıh Doktrini Üzerine Analitik Bir Değerlendirme**”. Genç Mütefekkirler Dergisi, 2023.
- BAĞDÂDÎ, İsmail b. Muhammed Emin Bâşâ, **Hediyyetu’l-‘ârifîn**, Dâru İhyai’t-Turâsi’l-‘Ârabî” Beyrut 1951.
- BAHREKÎ, Tahir Molla Abdullah, **Hayâtu’l-emcâd min ‘ulemâi’l-Ekrâd**, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2015.
- BATALYEVSI, İbni Sîd, **el-İnsâf fî’t-tenbîh ‘ale’l-me‘anî ve’l-esbâbi’l-letî evcebeti’l-ihtilâfe beyne’l-muslimîne fî ârâihim**, Dâru’l-Fikr, Dimeşk 1987.
- BENLİ, Mehmet Sami, “Bahâeddin İbn ‘Akîl”, **DİA**, c. 19, TDV Yayınları, İstanbul 1999.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, ‘**Menâkıbu’ş-Şâfi‘î**, Dâru’t-Turâs, Kahire 1971.
- BİLGİN, Abdulcelil, **Mehmet Emin Er Hocaefendi'nin Kur'an İlimlerine Yaklaşım Yöntemi**, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay.,2017.
- BİLGİLİ, İsmail, Son Dönem Osmanlı İslâm Hukukçularından Şeyhzade Ahmed Ziya Efendinin Hasan Kudsî Efendiden Aldığı İlmî İcâzet, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, c. 1, s. 21-75.
- CAN, Betül, **Fatih Döneminden Tazminat’a kadar Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniv., Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2010.
- CEVHERİ, İsmail b. Hammâd, **es-Sihâh**, Dâru Hadis, Kâhire 2009.
- CEZERÎ, Ebû’l-Hayr Muhammed, **Ğâyetu’n-nihâye fî tabakâti’l-kurrâ**, Mektebetu İbn Teymiyye , Beyrut 1982.
- CURCÂNÎ, es-Seyyid eş-Şerif, **Kitabu’t-ta‘rîfât**, Daru’r-Reyyan, Beyrut 1983.
- ÇAĞLAYAN, Mehmet, **Şark Uleması**, Çağlayan Yayınları, İstanbul 1996.
- ÇÂNÎ, Sabahuddîn, **Ulemûnâ mine’l-muderrisîn fî’l-karni’l-işrîn**, Daru’r-Ravda, İstanbul 2016.
- ÇELEBÎ, Katip, **Keşfu’z-zunûn ‘an esâmi’l-kutub ve’l-funûn**, Daru İhyâ’i-Turâsi’l-‘Arabî, Beyrut 1971.

-----, **Sullemu'l-vusûl ilâ tabakâtî'l-fuhûl**, Mektebetu İrsiyka, İstanbul 2000.

ÇİÇEK, Halil, **Şark Medreselerinin Serencâmı**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2009.

ED-DÂVÛDÎ, Şemsuddin Muhammed b. Ali, **Tabakâtu'l-mufessirîn**, Dâru'l-Hadis Kâhire, 1972.

DEMİR, Hamit, Arapkirli Hüseyin Avni Tarafından Yazılmış Bir İcazetname: Tahkik ve Değerlendirme, **Hitit İlahiyat Dergisi**, c. 20/1, s. 405-432.

DOĞAN, Hüseyin, Medreseler ve Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler, **Muş Ünv. Yayınları**, Muş 2013, c. I, s.728-735.

DURMUŞ, İsmail, "Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd", **DİA**, c. 30, TDV Yayınları, İstanbul 1999.

EBÛ BEKİR, Muhammed b. Ahmed b. Kâdı Şuhbe, **Tabakâtu's-Şâfi'iyye**, Âlemu'l-Kutub, Beyrut 1987.

EKİNCİ, Muhammed İkbâl, Tillo Mücahidiyye Medresesinde İcâzet Ve İcâzetnâme, **Siirt Ünv. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 4 s. 243-262.

ELÇİ, Mehmet Sadık, **Son Dönem Âlimlerden Molla Sadrettin Yüksel ve Fetvâları**. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2010.

ERMAN, Uğur, "Siirt Medreselerinde İcâzetnâme Öncesi Okutulan Kitaplar ve İçerikleri", **Siirt Ünv. İlahiyat Fakültesi Dergisi** Ağustos 2016, c. 3, s. 135-172.

FÂSÎ, Muhammed b. Ahmed, **Zeylu't-takyîd fî rivâyeti's-sunen ve'l-esânîd** Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.

GÜNDÜZ , Tufan, "Şah İsmail", **DİA**, c. 38, TDV Yayınları, İstanbul 2010.

ĞURSÎ, Molla Sâlih, **Islâhu'l-medâris**, Ravza Yayınları, İstanbul (tsz.)

HADDÂD, Ahmed Abdülaziz Kasım, **el-İmâmu'n-Nevevî ve eseruhu fî'l-hadîs ve ulûmih**, Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut 1996.

HANBELÎ, Şeyh Muhammed Abdalbaki, **Meşîhatu ebi'l-Mavâhî el-Hanbelî**, Dâru'l-Fîkri'l-Mu'âsır, Beyrut 1990.

HÂNÎ, Abdülmecîd, **el-Hadâiku'l-verdiyye fî adâbi sâdâtî'n-Nakşebendiyye**, Matba'atu'l-Vizâreti't-Terbiyye, Erbil 2002.

HARRÂNÎ, İbrahim, **et-Tuhfetu'l-Hâlidîyye fî beyânî'l-icâzeti'l-ilmiyyeti'l-şer'iyye fî'l-medârisi't-Turkiyye**, Hâşimi Yayınevi, İstanbul 2017.

HATÎB, Lisanu'd-Din, **el-İhâta fî ahhâri Garnâ**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut (tsz).

HATÎBU'L-BAĞDÂDÎ, Ahmed b. Ali, **Târîhu Bağdâd**, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 2002.

HÂVELÎ, Molla Muhyiddîn Evrensel, **el-Mektûbât**, Mektebetu Seyda, Diyarbakır 2014.

HAYDARÎ, İbrahim Fasih, '**Unvânu'l-mecd fî beyâni ehvâli Bağdâd ve'l-Basrâ ve'n-Necd**, Dâru'l-Hikme, 1988.

HEYTEMÎ, İbn Hacer, **el-Fetâva'l-kubra'l-fikhiyye**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2015.

HIZLI, Mefail, **Doğuşundan Osmanlılara Kadar Medreseler**, Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi, S. 2 1987. s, 273-281.

HÜSEYNÎ, Zeynelabidin, Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XVIII. Yüzyıl, **Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları**, İstanbul 2018. c.2 s.135-157.

IDRİZ, Mesut, "**İslâm Eğitim Yaşamında İcâzet Geleneği**", Değerler Eğitimi Dergisi, 2003, c. 3, 169-188.

İBN ADÎM, Kemaluddin Ömer b. Ahmed, **Buğyetu't-taleb min târihi Haleb**, Daru'l-Fikr, Beyrut (tsz), c. 5, s. 249.

İBN 'ASÂKİR, Ali b. Hasan, **Târîhu Dımaşk**, Daru'l-Beşîr, Dımaşk 2010.

İBNU'L-ESÎR, Ali b. Muhammed eş-Şeybânî, "**Usdu'l-ğâbe**", Dâru'l-Fikr, Beyrut 1979.

-----, **el-Kâmil fî't-târîh**, Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, Beyrut 1997.

İBN HALLİKÂN, Ebu'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed, **Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zaman**, Dâru Sâdr, Beyrut 1968.

İBN HİŞAM, **es-Sîretu'n-nebeviyye**, Dâru'l-Kutubi'l-Arabi, Beyrut 1990.

İBNUL-'L-İMÂD, Şihâbuddin, '**Şezerâtu'z-zeheb fî ahhâri men zeheb**', Dâru İbn Kesîr, Beyrut

İBN KESÎR, İsmail b. Şihâbiddîn Ömer, **Tabakâtu fukahâi's-Şâfi'îyye**, Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kâhire 1993.

-----, '**el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Mektebetu'l-Maârif, Beyrut, 1990.

İBN MANZÛR, Ebû Fadl Muhammed b. Mukerrem el-Ensari, '**Lisânu'l-'Arab**, Daru Sadr, Beyrut 1992.

- İBN MULEKKİN, Ömer b. Ali el-Ensârî, “**Tabakâtu’l-evliyâ**” Mektebetu’l-Hancî, Kâhire 1994.
- İBN TAĞRİBERDÎ, Cemaluddîn Ebû’l-Mehâsin Yusuf b. Tağriberdî el-Atabekî, ‘**el-Menhelu’s-sâfi ve’l-mustevfi ba’de’l-vâfi**, Dâru’l-Kutubi’l-Mısriyye, Kâhire 1963.
- İBNU’L-CEZERÎ, Muhammed b. Muhammed, **Tahbîru’t-teysîr fi’l-kırâati’l-aşere**, Dâru’l-Kur’an li’n-neşri ve’t-tevzi, Ürdün 2000.
- İBNU’S-SALÂH, Osmân b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî “**Tabakâtu fukahâi’s-Şâfi’iyye**”, Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrut 1992.
- KANDEMİR, M.Yaşar, “Bulkînî”, **DİA**, c. 9, TDV Yayınları, İstanbul 1992.
- KARAMAN, Fikret, Eğitimde Bilimsel Bir Belge: İcazetnâme ve İçeriği, **İnönü Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 9, s. 9-20.
- KARTAL, Necmettin, **Molla Muhyiddîn el-Hâvelî ve Fıkıhcılığı**, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Bingöl Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bingöl 2016.
- KAVAK, Abdulcebbar, “**XVIII. Yüzyılda Kuzey Irak’ta Tasavvufi Faaliyet Yürüten Kâdirî Şeyhleri**”, Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas 2015, c. 19, s. 2 .
- , **Safevîlerin Şifileştirme Siyasetinin Mağduru Olan Bir Aile: Haydarîler ve Irak’taki Faaliyetleri**, Necmettin Erbakan Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, s.46, 2018.
- KAZANCI, Ziya, “**Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi**”, Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1995.
- KEHHÂLE, Ömer Rızâ, **Mu’cemu’l-muellifîn**, Dâru İhyai’t-Turasi’l-‘Arabî, Beyrut, 1957.
- KETTÂNÎ, Abdulhay, **Fihrisu’l-fehâris**, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, Beyrut 1982.
- KHALIQ, Ahmad Nızamî, “Fahreddîn Mübârekşâh” **DİA**, c. 12, TDV Yayınları, İstanbul 1995.
- KILIÇ, Hulusi, “İbn Acurrûm”, **DİA**, c. 19, TDV Yayınları, İstanbul 1999.
- , “Mustafâ el-Galâyînî”, **DİA**, c. 31, TDV Yayınları, İstanbul 1999.
- KORKUSUZ, Şefîk, **Nehri’den Hazne’ye Meşâyihî Nakşibendi**, Kilim Matbacılık, İstanbul 2010.
- KÖKSAL, Mustafa Asım, Medreselere ve Medreselerin Geçirdiği Safhalara Bir Bakış, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, Ankara 1963, c. 2, s. 6-7.

- KÖSE, Saffet, “Dicvî”, **DİA**, c. 9, TDV Yayınları, İstanbul 1994.
- KURDÎ, Şeyh Yahya, **Rihle**, Dâru’l Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 2007.
- LEKNEVÎ, Muhammed Abdulhay b. Muhammed, **Zaferu’l-emânî bi Şerhi Muhtasari’s-Seyyidi’s-Şerifi’l-Curcânî**, Mektebetu’l-Matbu’ati’l-İslâmiyye, Halep 1416.
- MAKDÎSÎ, ‘**Umdetu’l-ahkâm min kelâmi hayri’l-enâm**, Daru’s-Sekafeti’l-Arabiyye, Beyrut 1988.
- MEMDUHOĞLU, Adnan, “**Molla Halil es-Si’irdi’nin Hayatı ve Eserleri Hakkında Bazı Mulahazalar**, Siirt Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2019, sayı 14 s. 608-638.
- MUNÂVÎ, Zeynüddin Muhammed b. Abdurrrauf b. Tâcu’l-‘ârifin, **el-Kevâkibu’d-durriyye fî terâcimi’s-sâdeti’s-sûfiyye**, Dar-u Sadır, Beyrut 1986.
- MÜDERRİS, Abdulkerim Muhammed b., ‘**Ulemâunâ fî hidmeti’l-ilmi ve’d-dîn**, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, Beyrut 1983.
- NEVEVÎ, Yahya b. Şeref, **et-Takrîb ve’t-teysîr li-ma’rifeti suneni’l-beşîri’n-nezîr**, thk: Muhammed Osmân Haşet, Dâru’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, Beyrut 1985.
- NURSÎ, Said, **Tarihçe-i Hayat**, Envar Neşriyat, İstanbul 1996
- NUVAYHİD, Adil , **Mu‘cemu’l-mufessirîn**, Muessesetu Nuvayhid, Beyrut 1988.
- OHİNÎ, Muhammed Asım, **Birketu’l-kelimât**, trc. Kadri YILDIRIM, Avesta Basım Yayın, İstanbul 2017.
- OKUMUŞ, Ömer, “Abdurrahman Câmî”, **DİA**, c. 7, TDV Yayınları, İstanbul 1999.
- ÖMERÎ, Ekrem Ziya, **el-Muctema’u’l-medenî fî ahdi’n-nubuvve**, el-Câmî‘atu’l-İslamiyye, Medine, 1983.
- ÖZAYDIN, Abdulkerim, “Nizâmülmülk”, **DİA**, c. 33, TDV Yayınları, İstanbul 2007.
- ÖZEN, Şükrü, “İbn Sureyc”, **DİA**, c. 20, TDV Yayınları, İstanbul 1999.
- ÖZKAN, Halit, “Sûyitî”, **DİA**, c. 30, TDV Yayınları, İstanbul 1999.
- PAKİŞ, Ömer, “Molla Halil Si’irdî”, **DİA**, c. 30, TDV Yayınları, İstanbul 1999.
- SAFADÎ, Salahattin b. Eybek, “**A’yânu’l-‘asr ve a’vânu’n-nasr**” Dâru’l-Fıkr, Şam 1998.
- SAĞLAM, Nevzat, Tekfurdağlı Bir Alim; Osman Nuri Efendi ve İcâzetnâmesi, **Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi**, c. 2, s.7-22.

SALLÂBÎ, Ali Muhammed, **Salâhaddin el-Eyyubî ve Cuhûduhu fi'l-kadâi 'ala'd-Devleti'l-Fâtimiyye ve tahrîri Beyti'l-Makdis**, Daru'r-Ravda, İstanbul 2017.

SEHÂVÎ, Muhammed b. Abdurrahman, **ed-Dav'u'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'**, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrut 2016.

-----, **el-Cevâhiru ve'd-durer fi tercemeti Şeyhi'l-İslam İbn Hacer**, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1999.

-----, **Ruchânu'l-kiffe fi beyâni nubzetin min ahhâri ehli's-Suffe**, nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlu Selmân, Riyad 1995.

SELEFÎ, Muhammed Lokman, **İhtimâmu'l-muhaddisîn bi nakdi'l-hadis Seneden ve Metnen**, Daru'd-Dâ'î li'n-Neşri ve't-Tevzî' Riyad 1999.

SUBKÎ, Tacuddin, **Tabakâtu's-şafi'îyyeti'l-kubrâ**, Dâru İhyai'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Beyrut 2000.

SUYÛTÎ, Celâleddîn Abdurrahman, **el-Minhâcu's-sevî fi tercemeti İmâm en-Nevevî**, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1988.

-----, **Tabakâtu'l-huffâz**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.

SÜLEMÎ, Muhammed b. Hüseyin, **Tabakâtu's-sûfiyye**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali, **el-Bedru't-tâli'**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1348.

ŞÎRÂZÎ, Ebû İshak İbrahim, **Tabakâtu'l-fukahâ**, Dâru Raidi'l-'Arabî, Beyrut 1970.

TALAS, Muhammed Esad, **et-Terbiye ve't-ta'lim fi'l-İslâm**, Muessesetu Hindâvî li'n-Neşr, Kahire 2014.

TEKİN, Ahmed, Molla 'İsâm ve Manzûmetu'l-elğâzi'n-nahviyye, adlı eseri", **Tarih Okulu Dergisi**, Şubat 2019 / 37, s. 1-20.

TEKİN, Mahmûd, İzzî'ye Yapılan Şerhler Bağlamında 'Alî el-Eşnevî'nin 'İzzî Tekmilesi, **Tarih Okulu Dergisi**, 2021/51, s. 1381,1382.

TEYFUR, Mansur, **Bitlis Norşin Medresesinde Okutulan Arapça Ders Kitaplarının Tasnif ve Tahlili**, Bitlis İslamiyat Dergisi, Aralık 2021, c. 3, s. 5-12.

TİLLOVÎ, Muhammed Bedreddin, **es-Sîretü'z-zâtiyye ve yelîhâ Vasıyetuh**, Dârü's-Şafaka, İstanbul 2013.

TÖREHAN SERDAR, Mehmet, **Bitlis'te Yatan Gönül Sultanları**, Sistem Matbaacılık, İstanbul 2019.

- TURAN, Abdulbaki, “İbn Mâlik et-Tâî”, **DİA**, c. 20, TDV Yayınları, İstanbul 1999.
- TURGAY, Nurettin, **Kızıltepe Yöresinde Medreseler**, Bingöl Ün. Yay.,2013.
- YILDIRIM, Kadri, **Kürt Medreseleri ve Alimleri**, Avesta Basın Yayın, İstanbul 2018.
- YILMAZ, Ali, Emekli Vaiz Ahmet Yılmaz Ve Bir İcazet Örneği, **Cumhuriyet Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 9/2, s. 117-124.
- ZEHEBÎ, Muhammed b. Ahmed, **el-İber fî haberi men ğaber**, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1985.
- , **Siyeru a‘lâmi’n-nubelâ**, Dâru’l-Hadis, Kâhire 2006.
- ZÜHRÎ, Muhammed b. Sa‘d, “**et-Tabakâtu’l-kubrâ**” Dâru’s-Sâdr, Beyrut 1968.
- ZEKÎ BEK, Muhammed Emin, **Meşâhiru’l-Kurd ve’l-Kurdistân fî’l-‘ahdi’l-İslâmî**, Matbaatu et-Tefyîd’il-Ehliyye, Beyrut 1945.
- ZİRİKLÎ, Hayrettin, **el-A‘lâm kâmûsu terâcim li eşheri’r-ricâl ve’n-nisâ mine’l-‘Arab ve’l-mustarebin ve’l-musteşrikîn**, Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, Beyrut 2002.